

A budai királyi palota újjáépítése III. Károly alatt.

Több szempont teszi indokolttá és érdekessé, hogy a régebbi korok épületeivel, illetve azok építési történetével és sorsával foglalkozunk. Az építkezéssel kapcsolatos tervek, tárgyalások, megfontolások, az építkezés menete élénk fényt vetnek az illető kor gazdasági helyzetére, berendezésére, hasonló feladatokkal szemben való felkészültségére és nem utolsósorban művészi felfogására és törekvéseire. Maga az építmény mint a felsorolt tényezők kézzelfogható eredménye lép elénk, ha az idő vagy más körülmények el nem pusztították, de akkor is, ha ma már nem áll és csak egykorú rajzokból, tervek, számításokból lehet következtetéseket vonni külső és belső képére. Sőt, a kutató feladata az utóbbi esetben még izgatóbb, de hálátlanabb is, mert nincs, amivel eredményeit egy végső, kétségszűnhetetlen képen lerögzítse és igazolja: quod erat demonstrandum. Az ilyenirányú kutatás érdekessége és fontossága egyenes arányban áll a tárgyal vett épület nevezetességével és a multban játszott szerepével.

A budavári királyi palota minden szempontból joggal követelheti magának a vezető helyet a mult és jelen nevezetes épületeinek sorában. Mint az uralkodónak a fővárosban emelt rezidenciája valóban a városnak, de az egész országnak is első építménye. Erre a szerepre igényt tart és igényt is kell tartania fontosságánál és rá kell szolgálnia az összes többi épületnél szebb, impozánsabb voltánál fogva. A budavári királyi palota — és a volt paloták — fekvése pedig éppen predestinálja a hivatása szerint is kimagasló épületet a vezető szerepre. Két város és egy folyam uralja: helye és helyzete esztétikai szempontból is versenytárs nélkül áll. A budavári királyi palotát tehát Budapest, illetve Buda történetében kétségtelenül nevezetes és központi szerep illeti meg.

A budai királyi rezidencia története eddig főként három kor három épülete köré volt csoportosítható. IV. Béla erődítménye királyi lakhelyül is szolgált ugyan, de nem volt az uralkodói szállás céljaira szánt palota. A Zsigmond-féle, e célra emelt legrégebbi épületcsoport után Mátyás király palotája még ma sem egészen teleírott lapja a magyarországi késő gótika és renaissance történetének, pusztulásának útja azonban világos: a török megszállás és Budavára visszavétele. Utána az érdeklődés több mint egy fél évszázadot átugorva Mária Terézia palotájának létrejötté felé irányult, melyet aztán a mai nagyszabású királyi palota váltott fel. Amint látjuk, a budai királyi palota történetében az 1686-tól Mária Terézia palotájának építéséig (1749) eltelt évek jelentenek hézagot, melyet a modern kutatás csak más problémák függvényeként mellékesen érintve, de teljes

és összpontosított figyelmet rá nem fordítva, mindedig ki nem töltött. Pedig már egy 1760-ból való igen érdekes és értékes Budáról szóló munka is több ízben megemlékezik a palotának ezen átmeneti állapotáról és, bár csak egészen vázlatosan, de olyan tájékozottsággal közli, amit a helyzetről és eseményekről tud, hogy a mai kutatás bírálatát is kiállja. Joannes Eleemosinarius Ferdinandus *Miller*, többek közt Buda városának jegyzője, »Hungarus Budensis«, ahogy maga magáról mondja, írta az »Épitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi etc.« (Budae, 1760.) című munkát, melynek idevonatkozó részét érdemesnek tartom itt közölni annál is inkább, mert erre az idézetre, de meg más helyeire is kell majd a továbbiak során utalnom. »De Arce, sive Residentia Regia. Olim Residentiam Regiam primum a Sigismundo Imperatore et Rege Hungariae extractam, a Mathia Corvino Hungariae Rege autem magnificentioribus ac splendidioribus aedificiis excultam atque ampliatam, in Europa celeberrimam fuisse, sed per bellicas vicissitudines adeo collapsam et in congeriem lapidum redactam extitisse, ut ejus rudera spectator se a lachrymis non valuerit temperare, superius cum jam aliqua meminerim, ab iis hic supersedeo, cum jam tristis spectaculi rudera novis aedificiis potiori ex parte obtecta sint: coepit quidem Excellentissimus ac Illustrissimus Dominus Maximilianus Ludovicus Liber Baro a Regal Suae Majestatis Caesareo-Regiae Generalis Campi Mareschalli Locumtenens, unius Legionis Pedestris Ordinis Colonellus et Praesidii Budensis Praefectus Residentiam hanc anno 1715. restaurare, sed hoc in castra contra Turcas anno subsequo ire jussu et ad Petro-Varadinum vita privato, susceptum aedificium infectum mansit, nusquam continuatum, sed penitus neglectum, jam ruinam minatum corrutumque fuisset...« (123—124. 1.)

Hunfalvy János Rohbock Lajos által illusztrált »Budapest és környéke« című, Pesten 1859-ben megjelent munkája 82. lapján így ír: »A királyi várpalota Budán. A régi magyar királyok építkezései a török uralom alatt romba dőltek. A törökök elűzése után báró Regal budai várparancsnok 1715-ben az omladékokból négyszegletű épületet kezd rakatni, melyet azonban a török háborúk miatt be nem végezhet.«

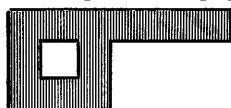
*Rupp Jakab*¹⁾ is említi ugyan a palotának a visszafoglalás utáni rombadőlését, de a III. Károly korabeli újjáépítésről, illetve újjáépítési törekvésekről nem tud és mindjárt »1745. körül« jelzi az új (Mária Terézia-féle) palota építésének kezdetét. *Hauszmann Alajos* »A kir. vár építésének történeté«-ben (Magyar Mérnök- és Építész-Egylet közlönye, 34. köt. 1900. 232. 1.) említést tesz a Regal alatt megindult építkezésről, de összecseréli a palotát az épen 10 évvel később épülni kezdett fegyvertárral. Pontosán leírja a »Zeughaus«-t, melyet a visszafoglalás utáni rom-állapot és Mária Terézia palotája közti áthidalásnak tart. A most tárgyalt építmenyről tehát valójában nincs tudomása. E tévedés gyökere Hunfalvy János szövegében lehetett, ahol »négyszegletű« épületről olvasunk: ez pedig csak a »Zeughaus«-t juttathatta Hauszmann eszébe. Egy monografikus, de inkább népszerű dolgozat szerzője, *Lehmann Ferenc*²⁾ nem ismerte, úgy látszik, sem *Miller*, sem *Hunfalvy* munkáját, de *Lux Kálmán* már szintén megemlékezik a palota »közbenső állapotáról, melyet gróf Regal budai várparancsnok teremtett, midőn 1715-ben felső utasításra a királyi paloták romjai fölé lakható épületet emelt...«³⁾ — Itt meg kell jegyezmem, hogy a később valóban grófi rangra emelkedett Regal által építtetni

kezdeti rezidencia a maga egészében sohasem vált lakhatóvá. — Eredeti levéltári kutatásai eredményeképp aztán *Kaposy János*⁴⁾ és *Schoen Arnold*⁵⁾ szorosán vett tárgyi adatokat hoztak napvilágra. Eredményeikre a megfelelő helyeken fogok utalni.

Budavára 1686. évi ostroma és visszavétele a magasan fekvő várost úgyszólván teljesen rombadöntötte. Idézem *Miller* *Epitome*-jének azt a helyét, melyre főntebb közölt soraiban utal: »Si bellicae vicissitudines, tot oppugnationes et expugnationes, deplorandaque fata, quae Metropolis haec post memorabilem ac infelicem cladem Mohácsianam experta est, revolvantur, quae illius, quando victricibus Caesareo-Regiis Leopoldinis armis gloriose revindicata et e Turcarum faucibus erepta extitit, facies fuerit, facile conicere est, quando non lapis super lapidem permansit, maenia solo aequata, splendissima aedificia in congeriem lapidum redacta, ignis voragine absumpta et omnia extremae ruinae data sunt...«

(80—81. l.) Még a tíz esztendővel később készült házösszeírás szerint is kevés olyan épület maradt a várban, amely sérülés nélkül úszta volna meg a gyilkos ostromot.⁶⁾ A királyi palota, mely a török megszállás alatt is sok vésznek volt kitéve, — mint például az 1669-i tűznek, mely úgy látszik alapos pusztítást vitt véghez⁷⁾ — exponált fekvésénél és terjedelménél fogva ugyancsak kivette részét a pusztulásból. Amit a gondozás hosszú ideig tartó hiánya még épen hagyott, az az ostromnak, ágyúzásnak, tűznek, mely természetesen kíméletet nem ismerhetett — esett áldozatul. Emlékezzünk vissza *Miller* művének már idézett helyére, mely szerint a szemlélő nem tudta könnyeit elfojtani a romok láttán. De sokkal szemléletesebb egy pillantást vetni az egykorú látképes metszetekre, melyek a királyi palotának úgyszólván teljes rombadőlését, nagyon gyászos állapotát mutatják. Tetőzetnek se híre, se hamva; biztonsággal csak a főfalak meglétét lehet igazolni. A látképes felvételek közül kétségtelenül legérdekesebbek az egészen egykorú metszetek. Ilyen *C. J. de Juigny* rajza, mely közvetlenül a győzelmes elfoglalás után készült és az tűnik ki belőle, hogy az ostrom következtében épen a királyi palota szenvedett legtöbbet.⁸⁾ A Duna felől, körülbelül az Akadémia épületének irányából készített felvétel a Duna felé lehúzó két bástyafalat és az ezeket a parttal párhuzamosan összekötő védfalat még meglehetősen épségben mutatja és úgy látszik, hogy a felső bástyafal kétszeres magasságában húzó (a képen árnyékoltra vonalkázott) védfal, mely a palota földszintjét mintegy szűk folyosó külső falaként eltakarja, sem igen szenvedett az ágyúzástól. Annál vigasztalanabb képet nyújt a palotának a bástyafal-négyszög fölött emelkedő építménye, helyesebben romja. A Dunára néző, keleti főfal vak, üres ablakrésekkel mered két emelet magasságába, ahol letaroltan, csonkán végződik, nem ível át harmonikus tetőzetbe: azt elragadta az ostrom vihara. A fal északi részének egyhangúságát egy felnyúló keskeny kiugrás szakítja meg, mely a vízszintesre csonkult falvégződésen felül csúcsban végződik. Hasonló, de plasztikusabb, többszögű, bástyaszerű falkiugrás nyomul fel a déli részen is, de csak a fal magasságáig. Némi perspektivikus elképzelést a Gellérthegy felé néző déli oldalfal tesz lehetővé, melynek sötétre vonalkázott belső oldalát mintegy az elképzelt tetőgerinc látjuk háromszög-alakban, de már megrongáltan felnyúlni. A rajz a két kiugró falrész megszakítását nem számítva a főfal hosszában csak hat ablaknyílást tüntet fel, amit nyilvánvalóan nem szabad a valósággal pontosan egyezőnek tartanunk, mint ahogy az egész metszet már kis

terjedelménél fogva is inkább csak az általános összbenyomást óhajtja érvényre juttatni. Érdekes a csonka épülettömbön még mintegy két emelet magasságáig felülemelkedő, négyszögletesnek ábrázolt széles, hatalmas torony, mely természetesen szintén tető nélkül, ki-kiugró romcsonkokkal mered a levegőbe. Kétségtelenül az úgynevezett István-torony romja ez.⁹⁾ Vízzintesen vonuló kettősvonal jelzi a torony körbefutó erkélyét, melyet *Wening* Mihály rézmetszete¹⁰⁾ mintegy háromszoros nagyságban domborúan mutat ki. E torony volt a bajorok 1686 augusztus 22-i rohamának célpontja: kő ott kövön nem maradt.¹¹⁾ Kutatásunk tárgyát tekintve a romnak egész jellegét megadó és még mindig zömét képező Duna-felőli hosszanti főfal, a volt tetőgerincig háromszög-alakban felnyúló déli oldalsó főfal és az ennek megfelelő, a rajzon egészen feketén jelzett északi oldalsó főfal játsza a legfontosabb szerepet, mert ezekben felfedezhetjük a későbbi átmeneti palota zömének határfalait. Hozzájuk csatlakozik még egy északi irányban haladó hosszúkas tetőtlen falrész a várhegy nyugati, tehát a Dunával ellenkező irányban levő peremén, előtte »moschée«-nak jelzett minaret áll, mely hasonlóan a parton lent álló toronyhoz a rajz szerint szintén épen maradt. Úgy látom, hogy ezek az északi irányú külső falak szolgálhattak az újonnan épülő palota befejezetlennek látszó keskeny nyúlványszerű szárnyának alapjaiul. Ezt a lehetőséget úgy szólván egy, a visszafoglalást megelőző időből származó vagy egykorú tér- és látkép sem zárja ki, sőt a mai Krisztinaváros felé néző épületrész helyzetével mintegy igazolja is. Nem mond ellent e feltevésnek az egykorú térképek egybevetése sem azokkal a felvételekkel, melyek a palotát már átmeneti periódusában (1715—1749) elfoglalt helyzetében tüntetik fel. Ez utóbbiak közül mint legjobban áttekinthetőre, François *Langer* kétméteres budavári, azaz budai 1749-es helyszínrajzára (a budapesti m. kir. Hadtörténelmi Levéltárban), vagy a bécsi Kriegsarchiv 1730-as vagy 1743-as térképére utalok. Egészen szembeszökő a két palotatörzs alakjának, helyzetének, de még kiterjedésének egyezése is, ha most Juvigny 1686-os térképére tekintünk.¹²⁾ Ugyanúgy kiemelhető, persze csak egészen nagyjából és igen nagy általánosságban az új palota jellegzetes

formája az 1686 előtti alaprajzokból is, de egészen meglepő egyezéssel a bécsi Staatsarchiv-ban M. 140. jel alatt őrzött nagyalakú kézrajzból: »Plan de la Ville et Chateau de Bude en l'estat qu'ils sont presentement en Janvier 1687.« Természetesen csak az épen maradt főfalrészek, vagy épen csak a fundamentum későbbi felhasználásáról lehet szó, hiszen más nem is maradt meg a régi palota egyes részeiből. Ami a palota környezetét illeti, Juvigny rajzán a bástyától északra fekvő és a várhegy magaslatától a Duna partjáig süllyedő lejtő valóságos földrengés képét mutatja. Formátlan görgöttegek borítják a letarolt hegyoldalt, fészükéből kiszakított sziklákat és a magashól lezuhant épület-törmeléket vél a szemlélő a rombolás és pusztulás e vigasztalan képében felfedezni. Összefüggő falrészek csak a parthoz közel állanak ki itt-ott valamennyire a földből, a hegy pereméről leszakadó épületek kövei és téglái nagyobb pusztítást vittek itt véghez, mint maga a közvetlen ostrom. A tökéletes megsemmisülés — látjuk a metszeten a törmelékké zúzódot romhalmazzal szemben, mely a hegyoldalnak a bástya-négyszögön kívül eső részét borítja — a büszke palotát úgy amennyire mégis megkímélte: megmaradtak zömének alapjai és főfalai.

Egy 1698-ban készült látkép, mellyel L. Fr. von *Rosenfeld* a Bécs és Belgrád közti Dunavölgy hadi térképét a várhegy dunafelőli teljes ábrázolatával díszítette,¹³⁾ sem nyújt vigasztalóbb képet, hiszen azóta nem történt semmi a palota helyreállítása körül, sőt, ha környezete nem is hever már romokban, melyeket lassan eltakarítottak, illetve új épületekhez használtak fel, maga a volt palota falai még rongáltabb állapotban vannak. Az István-torony romja már nem magasodik ki, a Dunára néző keleti főfalnak a tető pereméig ért vízszintes vonala eltűnt a beomlások, hatalmas csorbulásokra emlékeztető beszakadások szabálytalan cikk-cakkjában. Az idő vette át a pusztító szerepet, de a lakosság is segédkezhetett e művelten kifejtve, széthordva és saját építkezéseihez használva fel a hozzáférhető falak anyagát.

Azon nem szabad csodálkoznunk, hogy *Rosenfeld* rajza nem egyezik részleteiben a Juvigny felvételén látható rom arculatával, hiszen a rajzok kicsisége miatt mindkettjüknek meg kellett elégedniük az általános és legfőbb vonalak és síkok visszaadásával. De *Rosenfeld* képén is világosan és önmagától értetődően lép előtérbe a Dunára néző, ablaknyílásokkal szimmetrikusan ellátott két emeletnyi front, látszik mögötte a vele párhuzamosan haladó nyugati főfal belső fele és az annak folytatásaként körülbelül még egyszer a törzsepület hosszáig elnyúló falmaradvány a folyammal ellenkező oldalon. Megegyeznek tehát a látképek is egy □ alakú falkomplexum feltüntetésében, amely természetes törzsét és alapját képezte az utána következő építménynek.

Majdnem kerekén 30 esztendeig nem nyult építő, restauráló kéz a romokhoz, sőt ez a korszak tetézte csak a rongált épület pusztulását és talán nagyobb rombolást vitt véghez benne, mint a török keze és az ostrom. Egy adat szerint (*Kropf L.: Chishull utazása hazánkban 1702-ben. Századok, 37. évfolyam 1903. 639. l.*) a századfordulón még nem volt az a romhalmaz, amelyről a későbbi híradások beszámolnak. Közvetlenül az újjáépítés küszöbén írja *Prati* Fortunatus mérnök, akit a magyar kamara 1714 szept. 1-én Buda helyszínrajzának elkészítésével bízott meg és aki egy évre rá már a megkezdett új építkezésben részt is vett, »dass an dem Schloss nur die blosse Rudera undt Stainhauffen zu sehen seindt«. (Pratinak kamarai mérnökké 1715 február 21-én történt kinevezéséhez tartozó iratok a bécsi Hofkammerarchivban, Hung. 1715 febr. 21.) Pedig még mindig tele volt értékekkel és talán épen maradt egy-két földszinti vagy pincehelyisége is, mégsem élt 1686 után valóságos életet, hanem a romok halott álmát aludta. Az első lépés csak 1714-ben történik a — ha csak mintegy kísérletszerű és igazi befejezésre nem is került újraéledés útján.

Regal Miksa Lajos várparancsnok ez év októberének végén, vagy novemberének elején tervet közöl a haditanáccsal a palota lerombolását és a köveknek az erődítményhez való felhasználását illetőleg. A haditanács november 10-én kelt válaszából az tűnik ki, hogy *Regal* a palota esetleges helyreállítására nem gondolt és egyedüli célja a lerombolt palotából nyert kőanyagának az erődítmény építéséhez leendő alkalmazása volt. Meg is kérdezi a haditanács, hogy az egész palota, vagy csak egy részének lehordására gondol-e és nem lehetne-e egynémely falát és épen maradt helyiségét használható állapotban fenntartani: »In puncto abbrechung dassigen Schlosses und verwendung der Steiner zu der fortification wolle man ihme nechstens die Entschliessung wissen lassen, indessen aber wäre zu berichten, ob Er das gantze Schloss, oder nur einen theill

abzubrechen gedenckhe und ob nicht etwa einige gewölber nutzlich zu conserviren wären.« (Bécs, Kriegsarchiv, HKR 1714. Reg. 1183.) Regal december elején megígéri, hogy felküld Bécsbe egy felvételi vázlatot, s a haditanács december 8-án ki is jelöli a vázlat elkészítőjét *Hölbling János* kőművesmester személyében és várja a tervezetet, hogy tulajdonképpen mit is lehet kezdeni a palotával. Közben a haditanács megkapja az uralkodó beleegyezését (Referat und Kayserliche allergnädigste eigenhändige Resolution), melyről december 12-én értesítik Buda várparancsnokát: »... Notificatur pro directione, dass von Ihrer Kayserlichen Majestät das Ofnerische Schloss abzubrechen und die Materialien zu der Vöstung zu appliciren bewilliget, anebst aber verordnet worden, dass auf die Marbel Statuen, Überschriften, Medaillen und andere Antiquitäten geflissene Obacht getragen und noch vor Abbrechung ersagtes Schlosses der jüngst erinnerte Riss eingesendet werden solle.« (HKR 1714. Reg. 1304.)¹⁴) Ez a modern műveltségéből fakadó legfelsőbb gondoskodás elárulja először is azt, hogy *voltak* és maradtak szobrok és más művészeti termékek még a tönkrement palotában is, melynek ezirányú gazdagsága az udvar, de a köz előtt is ismert kellett, hogy legyen. Hogy itt Mátyás korából származó művészi emlékekről van szó, alig kétséges¹⁵) és annál értékesebb az uralkodó tájékozottsága és előrelátása, mert arról tesz tanuságot, hogy számon tartotta, becsülte és óvta nagy elődje dicső korának kulturális és művészi emlékeit. A rengeteg vészt és pusztulást is kiállotta tehát egy része a régi palota kincseinek, valahogyan megkímélte őket még az ostrom vihara is, kétségtelen bizonyosságot szolgáltatva egyúttal, hogy a palota egyes részei — mintegy őrizve a mőtárgyakat — valamennyire mégis csak épen maradtak. III. Károly rendelkezése Mátyás király korának sok, ma különböző múzeumokban őrzött kulturális és művészeti emlékét érintette és kiinduló pontja volt annak az útnak, amelyen a rendkívüli értékű antikvitások konzerválódhattak: ezért a bécsi hadilevéltár Hofkriegsrat-protokollumainak pár sora elsőrendű kultúrhistoriai jelentőséggel bír.

A palota helyreállítására irányuló első lépésekből az tűnik ki, hogy valóban Regal tábornoktól indult ki ugyan az egész törekvés, de nem azzal a konstruktív szándékkal, amely aztán a Mária Teréziáét megelőző palota felépítéséhez vezetett. Regal egyáltalán nem gondolt a palota restaurálására (itt alkalmasint téved tehát Miller is), sőt azt mint lakóépületet használhatatlannak minősítette és csak a benne rejlő nyers építőanyagot értékelte, melyet az erődítményhez akart felhasználni. A haditanács már nem volt ilyen radikális, gondolt a palota legalább egyes részeinek megmentésére és, bár a Felső is hozzájárult a lebontáshoz és az építőanyagok az erődítmény építéséhez való felhasználásához, a kért alaprajz ismerete nélkül nem engedte megkezdeni a bontási munkálatokat. Hölblingnek a palota alapfalairól készített rajza meggyőzte a haditanácsot afelől, hogy a romokban heverő palota részben helyreállítható és ezen a réven legalább alapjaiban és egyes főfalaiban megmenekült a régi épület attól, hogy más építmények nyersanyag-bányájává süllyedjen.

Hölbling nem tartózkodott ez időben Budán, de még az 1714. évben megérkezett oda. Véleménye szerint — és itt már világosan a palota *építése* van említve — a munkát nem kezdheti meg a régi palota alaprajzának felvételezése előtt, amely célból ötheti haladékat kér és ezt neki Regal meg is adja. A mondott időre az alaprajz elkészül és a várparancsnok azt Hölblinggel felküldi Bécsbe jelezve, hogy az építőmester az erődítmény

építésének vezetését is vállalta. Hölbling 1715 február közepén bemutatja a palotáról készített felvételeit és terveit a haditanácsnak¹⁶⁾ és azok az illetékes helyen tetszésre találtnak. Érdekes és fontos a Hofkriegsrat eme kivonatához (HKR 1715. Reg. 236.) tartozó széljegyzet: »Ofen altes Schloss bis auf die Hauptmauren Abtrag und theils wider Reparaturung und alten Schlosses Riss.« Az oly sokat emlegetett »Riss«-ek, alaprajzok, tervvázlatok a Hofkriegsrat irataival valószínűleg megsemmisültek, csak egy rendkívül szerencsés véletlen hozhatna egyet-kettőt napvilágra. A Hölbling-féle és a többi rajz pótolhatatlan hiányában (gondoljuk csak el, minő értékes adatokat szolgáltatnának a felvételek Mátyás király palotájához is!) meg kell elégedni az efajta írásos utalásokkal, melyekből kellő óvatossággal talán szabad következtetéseket vonni az elveszett rajzok tartalmára és jelentőségére. A haditanács február 27-én elfogadta Hölbling tervét (Das Schloss seye mit dem Helblingschen . . . gezeichneten riss zu repariren . . . HKR 1715. Reg. 313.), mely szerint tehát a palota főfalai megmaradtak és a részleges helyreállítás keretében, illetve magvaul szolgáltak. Összevetve most a régi és az újonnan épült és 1749-ig állott palota összefüggéséről már föntebb mondottakat Hölbling tervezetével, mindenképen megállhat az a föltevés, hogy Hölbling a palota romjainak azon komplexumát jelölte ki a helyreállításra, illetve az új palota felépítésére alkalmasnak, melyből aztán a palota III. Károly korabeli közbelső állapota tényleg elő is állt, vagyis, hogy e palota Hölbling elgondolása szerint jött létre. A Dunára néző főfal kétségtelenül megmaradt és a palota törzsnégyszögének többi főfala is átépült az új palotába, mint ahogy Hölbling a keskeny északnyugati szárny alapjait is készen kellett hogy találja, mert hiszen a továbbiakban sem esik szó új épületrésznek új alapokra történő emeléséről. Egy előkerülő tervrajznak kellene bizonyítania, de így csak következtetéssel juthatunk arra az eredményre, hogy az alakú palota mintegy a környező romhalmaztól elválasztva kristályosodott ki az épen maradt falrészekből, alapjai és részben főfalai is készen álltak és a lehetőség, az építész elgondolása és képelete jelölte ki és határozta el a többi rom-maradványtól az új palota jellegzetes alakú építményét.

Március folyamán Regal annak a véleményének ad kifejezést, hogy a palotán végzendő munkákat a többi építkezéssel egy időben lehetne folytatni. Itt elsősorban az úgyszólván állandóan folyó erődítési munkálatokra kell gondolnunk. Még ugyane hónapban jelenti is a parancsnok, hogy a bontási munkálatokat megkezdték és rövidesen el is készülnek velük. A haditanács előrelátóan már arra is gondol, hogy az elkészülő palotában a várparancsnok és a törzskari személyzet szállást nyerjen; közli is ezt Regallal, akit személy szerint is érintett a dolog, de meg Hölblingnek is tartania kellett magát az építés — azaz egyelőre még csak a bontás — irányításánál ehhez a kíváncsághoz. Ugyanebben a március 9-én kelt értesítésében elfogadja a haditanács Hölbling (akit itt *Baumeister*-nek nevez) terveit a többi omladékra vonatkozólag és annak a véleménynek ad kifejezést, hogy ezen romok végleges eltakarítása révén a térség a védelmi felkészültség szempontjából igen előnyösen fog kibővílni. A királyi palotához tartozott épületek és maga a palota egy részének (a Hölbling tervei szerint megtarthatatlannak) maradványairól van itten szó, melyek a fölépítendő új palota komplexumát egy keskeny sávban nyugatról és a várhegy fensíkjának megfelelően széles és egészen a polgári

házikig kiterjedő tereumon északról környezték. A palota falainak ideeső részét pedig mint az erődítmény egyes szakaszait lehetne felhasználni. Április 3-án felel a haditanács Regalnak egy legutóbb elküldött tervre vonatkozólag. Az Expedít-Protokollumok közt csak egy jóval későbbi dátumra utaló kivonat található, mégis azt kell az április 3-i válasz előzményének tartanunk. Hadd álljon itt a két áprilisi »tétel« egymás mögött: »Regall... schliesset bey den Stand des alten königlichen Schloss und zugleich den Überschlag sambt Plan über das neue Schloss Gebau...« (HKR 1715. Exp. 418.) Logikusan következik erre a válasz: »Approbatur der leztere Plan yber das ofnerische Schlossgebau und seye mann auch der Mainung, dass der anderte Stockh verfertigt und die Stallungen in dem ausgezeichneten Orth errichtet, iedoch darüber gleichwohlen eine Cazerne erbauet werde.« (HKR 1715. Reg. 451.) Az építési tervek mellett szabályszerű költségvetés, mint egy építkezést effektuáló tényező is megy fel tehát Bécsbe. Ennek elfogadása lényege szerint már az építkezés megkezdését jelenti. E költségvetés összeállításának épügy, mint az építési tervek készítőjének Hölblinget kell tartanunk, mint akinek kezére egyelőre a tervezett építkezés gyakorlati része volt bízva. Regal szorgalmazza a második emelet elkészítését és a haditanács osztozik véleményében. Mindebből látható, hogy az előkészítő munka erőteljes, határozott léptekkel haladt az érdemleges megvalósulás, az építkezés felé. Hölbling életrevaló tervet dolgozott ki az új palotának a régi főfalak nyomán kivihető és a lehetőség szerint nagyszabású megépítésére. Az udvari istállók számára kijelölt helyet is elfogadja az illetékes hatóság: a föléjük épített kaszárnya árulja el a nekik szánt terület fekvését a palota mögött, a várhegynek a mai Krisztinaváros felé eső peremén.¹⁷⁾ A munkálatok folynak tovább Hölbling irányítása mellett, amiről Regal májusban jelentést is tesz. Ugyane hónap 15-én a haditanács egy tapasztalt mérnök kiküldését helyezi kilátásba, aki az erődítési munkálatokat fogja a további teendők szempontjából tanulmányozni. Addig azonban a palota védelmi megerősítését zavartalanul lehet folytatni és restaurálásához is hozzá kell fogni. A palotán végzett munkákat a belső erődítési munkálatokra kiutalt összeg terhére számolják el. Közli a haditanács, hogy a kamara az 1715. évről 50.000 forintot biztosított a belső és külső erődítési munkákra, melyekbe a palota helyreállítását is beleértik, sőt azonfelül még 10.000 forint fordítható e célra, mely összeget a »Fortifications-Cassa« részére rövidesen kiutalják. Megerősíti a haditanács az istálló és a föléje építendő laktanyák tervezetét és hangsúlyozza, hogy a palota építésénél elsősorban arra a részre fordítsanak gondot, azt használják fel, amelyik jó állapotban maradt falazatot őrzött meg. Újabb bizonyítéka ez az utóbbi rendelkezés annak, hogy jórészt a régi palota viszonylag épségben maradt részei szabták meg az új épület kialakulását és ezek után igazán nem maradhat fent kétség az iránt, hogy a III. Károly korabeli rezidencia nagyon sokat és lényegeset őrzött meg Mátyás palotájából — persze csak az alapzatot, főfalakat és esetleg a földszinti közfal-rendszert, talán egy-két helyiséget is, de semmiesetre sem a külső kiképzést és az építészeti stílust illetőleg.

Regal a legutóbbi tervrajzot két példányban küldte fel Bécsbe aláíratásra (sajnos és ismét sajnos, hogy egyik sem maradt ránk, illetve egyik sem volt eddig felkutatható), a visszaküldés pedig késett és ezért addig nem foghattak a jóváhagyandó tervek szerinti munkákhoz, míg

aztán Regal sürgetésére a haditanács június 19-én a legrövidebb terminusra ígéri a helyreállítás, azaz újjáépítés tervrajzának Budára való juttatását. Minden valószínűség szerint megtette észrevételeit és esetleges változtatásait e terveken a »tapasztalt mérnök« is, akinek május 15-én beígért jelenléte most már szükségesnek mutatkozott, a haditanács azonban Regal belátására bízta, hogy mikor kezdje meg e kamarai mérnök — Fortunato de Prati munkáját (július 6.)¹⁸⁾ E protokollum így szól: »Man trage khein Bedenkhen, wann Er Es für gutt findet, dass der Cameral Ingenieur Prati bey dem *civil gebäu* des Ofnerischen Schlosses . . . gebraucht werden möge und woll seine gedankhen über das bessere gewärthigen . . .« (HKR 1715. Reg. 958.) Különbség van itt téve a palota mint lakóhely építése és a közvetlenül hozzá tartozó erődítések között. Pratira eszerint, mint a kamara, tehát polgári hatóság mérnökére, tisztán a palotán mint olyanon végzendő további építészeti munkák vártak. Prati még e hónapban Budára érkezik, de előzetesen megállapíthatjuk, hogy ekkor a palota már túl volt a szükséges lebontás periódusán és megindult a felépítés munkája, ha csak a kezdet általános vonalaiban is. Július 13-án felel a haditanács Regal 9-én kelt levelére, melyben többek közt a palota építéséhez szükséges vasanyag és alkatrészek beszerzését tette szóvá. A haditanács a kamara útján természetben óhajtja a szükséges anyagot Szomolnokról (Szepes vm.), vagy máshonnan beszerezni, mert, ha az nem megy, az építési pénzalapot kell megnövelni. Megjegyzi a haditanács, hogy a kamara a Budára szállított liptói fa kifizetésére tett felszólítást, ami elől azonban kitértek és ezért figyelmeztetik Regalt, hogy további intézkedésig kifizetéseket az építési pénzekből a faanyagért ne eszközöljön. A kamara pénztelensége itt még csak árnyékát veti előre; a munka most már megindulhat a régi palotában, hogy abból újat teremtsen: ez a haditanács véleménye. Az építőanyagok beszerzése szorgalmasan folyik, közben persze mindig gondolni kell a jutányosabb megoldásra. Regal alkalmasabbnak véli, hogy az erődítéshez felhasználható faanyagot helyben vegyék át, ahol alkalmasint hevert már usztatott fa bőven, semmint hogy Liptóból szállítsák. Július végefelé jelentést is küld fel a haditanácsnak az erődítésen és a palotán május 15-étől július 23-áig végzett munkálatokról. Számunkra nagyon sokat jelentene, ha ezúttal a szükségzavú kivonat helyett az eredeti »Bericht«-et őrizné a bécsi hadilevéltár. Július végén aztán megérkezik Prati Budára, akire Regal a palotaépítés felügyeletét bízta. Talán az ő szakértői véleményének eredménye az a még szükséges vasanyagról készített részletezés, melyet Regal egy leveléhez még e hónapban csatol. Egyébként egyelőre nem találunk működéséről semmit sem feljegyezve és így nem állíthatjuk határozottan, hogy munkája kiterjedt-e az építkezés belső mozzanataira is, vagy csak a puszta felügyeletre szorítkozott, hogy befolyt-e a tervekbe is és érvényesítette-e egyéni felfogását az építészeti rész kialakításában, vagy csak külsőleg irányította a munkálatokat. Annyi bizonyos, hogy felügyelete alatt a munka haladt annyira, hogy a falépitmény egy része október végére elkészült, de a tetőépítési munkálatok még hátra voltak. A haditanács október 30-án elrendeli, hogy a kész falakat télvíz ideje előtt tető alá kell hozni. A munka tehát elég lassan haladt, mert közel három hónap alatt a nem nagy terjedelmű épület csupán egy részének külső falai emelkedtek két emelet magasságába és érték meg a betetőzésre, amire a tél beállta előtt a zord időjárás káros hatásának megelőzése végett okvetlenül szükség volt.

Sok akadály állott a folyamatos és gyors építés útjában. Az ország békéje még nem állott helyre teljesen. A Temesvidéket a török még mindig megszállva tartotta, készülődések folytak az utolsó felszabadító hadjáratra, mely 1716-ban meg is indult. A kincstár nem volt valami túlságosan pénz bővében és az uralkodó a jelek szerint nem sokat törődött budai rezidenciájával. Így valóban sok nehézséggel kellett megküzdeniök azoknak, akik a dolgot a szívéükön viselték. A szükséges anyagiak hiánya kezd mindjobban előtérbe nyomulni. Regal novemberben a kiutalásra váró 6—8000 forinton felül, melyből az adósságokat kell kifizetnie, még egy kiadós pénzküldeményt kér, hogy a palota építését folytatni lehessen és kívánatosnak tartja, hogy a közmunkákra kijelölt megyéket is kötelezzék az építésben való részvételre. A Liptóból szállítandó faanyag útjába is akadályok gördültek, ezt is elpanaszolja a várparancsnok és következő levelében elküldi a majdnem tökéletesen befejezett palota és a környező térség és építmények jövőre szóló tervét: »Regall Baron Feldmarschalleüthnant überschickhet einen Plan, wie nit allein das Terrain beschaffen, sondern auch das Königliche Schloss zu Ofen in vollkommenen Standt zu sehen [setzen?] seye.« (HKR 1715. Exp. 1229.) A »Plan« szó csak ténnyre utal ugyan, de az egész fogalmazás azt sejteti, hogy ezúttal egy látkepés tervezetet kell megsemmisülése, vagy eltűnése miatt nélkülöznünk.

Ez évben azután nem hallunk többet a palota építéséről; elmaradt a haditanács által kívánt tetőépítés is és a kész falaknak védtelenül kellett kiállaniok a tél viszontagságait. A haditanács azonban nem ejtette el a fontos feladatot, sőt több oldalról is gondoskodott különböző tervekről, több véleményt óhajtott meghallgatni az erődítmény és a palota építésére vonatkozólag.

Az 1716. év elején Prati részletekbe menő magyarázatos jelentést szerkeszt a haditanács részére a palotának általa készített alaprajzáról és ezt a ténykedését Regal annak a hangsúlyozásával jelenti Bécsbe, hogy Prati sokkal kiválóbb mérnök, illetve építész, mint a budai német mester. (Regall Baron General. Der Cameral Ingenieur Fortunatus Prati werde dem Hof Kriegs Rath über beede Riss vom Schloss zu Ofen und vom Spittall zu Pest die ausführliche Erleütherung geben, dahin gegen verdienne diser Mann wohl einige Ergözlichkheit, so Ihme aus denen Hungarischen Fortifications Cassen gereicht werden könnte. Der Hölbling seye zwar auch ein guetter Mann, Jener aber gehe disem in der Architectur weith vor. HKR 1716. Exp. 231. Febr. 427.) Prati tervrajza az épület belső architektonikus megoldására készült, hiszen az építmény külső megkomponálásán már alig is lett volna mód változtatni, mert ekkor a főfalak már, egészen nyersen bár, de legnagyobbbrészt fel voltak építve. Pratira ugyis a magasabb képzettséget igénylő mérnöki munka várt, melyre Hölbling terve szintén készen állott ugyan, de — legalább a várparancsnok véleménye szerint — a nagyobb felkészültségű kamarai mérnök elgondolása mögött háttérbe kellett szorulnia.

1716 március 11-én közli a haditanács Regallal, hogy, ha a várt „Gossau-féle“ tervezet az erődítési és palotaépítési munkálatokra új és más ajánlatot nem tartalmaz, meg kell maradni az eredeti tervnél.

Az itt németesen írt nevű francia gróf *Goseau Miksa Jenő* mérnökkari alezredes volt és mint ilyen tevékeny részt vett az egész ország különböző erődítési építkezéseinek munkálataiban. 1716-ban az egész budai vár

helyrajzi felvételének elkészítésére kapott megbízást szintén erődítési szempontból és így került a neve kapcsolatba a palota építésével.

E Goseau-féle elgondolásról aztán végkép csak annyit tudhatunk, hogy *más* volt, mint a Hölbling—Prati-féle tervezet. Bizonyos, hogy az eredeti terv mellett maradtak és dolgoztak is valamit 1716 nyarán, mert a haditanács legalább is felszólítja nov. 21-én Regalt, hogy tegyen jelentést erre nézve. A várparancsnok jelentése a június 21-étől október 30-áig tartott távolléte alatt végzett falépítési munkáról számolt be és pontosan megadta, hogy ez idő alatt hány öl falat emeltek. 1717 januárjában felküldi azután Pratinak az egész elmúlt évre vonatkozó jelentéseit is.

Ez az esztendő a munkára biztató jelek közt indult. Január 9-én a haditanács Regal tudomására hozza, hogy a kamara még a folyó hónapban ki fog utalni 5000 forintot a pesti sóhivatal útján és a továbbiakra vonatkozólag is gondoskodni fognak arról, hogy a budai erődítményépítési pénztárat évi 10.000 forinttal támogassák, hogy a palota és az erődítés építésének munkálatai meg ne akadjanak. Ha ezt az összeget a kamara valóban ki is fizetné, akkor, ha nem is gyors tempóban, de állandóan lehetne dolgozni a királyi palotán. A haditanács március 17-én elismeréssel veszi tudomásul Regal jelentését, hogy 1716 november 15-étől 1717 január 25-éig mihez fogtak és mit hajtottak végre az erődítésen és a palotán végzendő és *egymással kapcsolatos* munkákból és jóváhagyja a tábornok jövőre vonatkozó terveit is.¹⁹⁾ A tábornok ez év nyarán ismét távol van, de nem is tér vissza többé: halálát leli a délvidéket felszabadító harcokban Pétervárad alatt. Utódja *Löffelholz* generális, akit 1720-ban Daun követ. Az új várparancsnok novemberi jelentéséből és egy csatolt tervrajzból az tűnt ki, hogy a szükséges eszközök (építőanyagok stb.) hiánya miatt a palota építése elakadt, ami végeredményben természetesen a kincstár pénztelenségére vezethető vissza. Ez évben tehát megint csak elmaradt még azoknak az épületrészeknek tető alá vitele is, melyek már 1715-ben készen állottak. A harmadik telet húzta ki így a poraiból lassan-lassan élemedő palota. Ezen az 1717—1718-i télen semmit sem dolgoztak az épületen, csak 1718 április elején veszi tudomásul a haditanács, hogy *Löffelholz* ismét megindította a munkálatokat. Május folyamán a várparancsnok részletes kimutatást küld fel a kőműves- és ács munkák költségeiről és leírja, hogy mennyit és mit óhajt a nyár folyamán dolgoztatni. De egyidejűleg jelentkeznek a pénzbeli nehézségek, még pedig adósság formájában, melyre pénzt kell előteremteni, hogy a munkásokat vissza lehessen tartani. Az egész építési alap nem több, mint 1725 forint 16 krajcár, amiből vagy a munkásokat kell kifizetni, vagy építési anyagokat kell beszerezni: egyikkel a másik nélkül pedig nem lehet folytatni az építkezést. A vármegyék robotja ismét esedékes lenne ugyan, de azok annyira nem törődnek kötelezettségük teljesítésével, hogy még a múlt (1717.) nyárra 2286 forint 17 krajcár hátrálékban vannak. A végrehajtás lenne az egyedüli mód a megyék ellen, még pedig katonai hatalommal: ez *Löffelholz* véleménye és júniusban nyílt panaszt is emel az egyik megye ellen, mely ama ürügy alatt, hogy az udvartól felmentést fog kapni, egy krajcárt sem hajlandó adózni. A pénzüsszeg elmaradása esetén az építést megint nem lehet folytatni, ezért hát felhatalmazást kér a parancsnok, hogy az illető megye ellen elrendelhesse a végrehajtást. Pedig már eljutottak a munkában a palota új traktusának tetőzetéig. Von Neffzern, a kamara Rózsahegyen működő gondnoka útján rendeltek fát Árvából, de, ha az meg nem érkezik,

a fedélszéket megint csak nem lehet elkészíteni. Löffelholz panaszának volt foganatja, mert már június 8-án felel a haditanács a parancsnoknak: »... Zur Ofnerischen fortification und Schlosses (Bau) seyen die Gespanschaften zur schuldigen beytrettung unter betrohung der execution anzuhalten. Die Cammer habe man umb die beyschaffung der 1000 stamb Arver holz abermahl belanget.« (HKR 1718. Reg. 569.) Feljegyezhetjük tehát, hogy 1718 nyarán a munka minden lassúsága és meg-megakadása ellenére is nevezetes küszöbig jutott el a budai királyi várpalota építése, addig az állapotig, melyet ma is bokkrétás ünnepélyyel üdvözölnek a modern építők, amikor a főfalak elérik a kívánt magasságot, egy szintbe kerülnek és már a fedélszék építése és a tetőfedés következik. Hogy ebben az időben már az egész épület-komplexum tetőzetéről is intézkedésnek kellett történnie, arra abból következtethetünk, hogy a várparancsnok az új épületrészre (tractus), vagyis a legkésőbb, de már szintén elkészült főfalakra emelendő fedélszékhez még szükséges faanyagot sürgette, tehát a többi épületrész már eo ipso készen állott.

Már májusban szó volt az ácsmunkákról, illetve azok költségvetéséről; ezután rövidesen meg kellett kezdődniök a fedési munkálatoknak. Az 1718—1719-es tél valóban meghozta, hogy a palota végre, ha még nem is a maga teljes egészében, de tető alá került. Akadály most már csak a tetőzet faanyagának beszerzése körül merült fel. A Felvidékről szállított és a fedélszék gerendázatára szánt fatörzsek kiutalása nem megy símán és ezen a ponton kapcsolódik közvetlenül az udvari kamara az építkezés egyes mozzanataiba. Június 8-án már megnyugtatta a haditanács Löffelholzt, hogy a kamarát az 1000 fatörzs szállítása iránt ismételtlen megkeresték. Egy hétre rá megint megy a kérés a kamarához egy bizonyos mennyiségű fáért és erről értesítés Löffelholznak. A meg-egyezés a haditanács és a kamara között az volt, hogy az utóbbi a Felvidékről úsztatott fát a budai erőd és a királyi palota szükségleteire ingyen fogja átengedni. Úgy látszik azonban, hogy erről a megállapodásról a pesti sóhivatal mint a kamara ottani szerve nem tudott, mert a Löffelholzot távollétében helyettesítő von Stom báró térparancsnok (Plazobristwachmeister) július 23-án panaszt tesz a haditanácsnál, hogy a pesti sóvámszedő egy csomó, tutaj formájában érkezett fát csak készpénzfizetés, vagy írásos kötelezvény ellenében hajlandó kiszolgáltatni. A haditanács a kamarához intézett átiratában rámutat arra, hogy roppant káros következményekkel járna, ha a faanyag így előálló hiánya miatt a palota fedélszékét, azaz tetőzetét nem készíthetnék el akkor, amikor az épület sok fáradozás és a kincstár valóban csekély kiadásai mellett végre használható állapotba jutott. A haditanács kérése az, hogy a kamara utasítsa tisztviselőit a fatörzsek minden további nélkül való kiadására és jelzi, hogy von Stom bárónak meghagyták, hogy a kamarai határozat megerősítése előtt ne engedje a fákat elvinni vagy eladni.²⁰⁾ A pesti sóhivatal szeptember 13-i jelentése szerint az úsztatott fa tömege 13.213 törzsre rúg. A kamara el is rendeli, hogy ebből a kívánt mennyiséget bocsássák kellő nyugtázás ellenében az erőd- és palotaépítkezés vezetőjének rendelkezésére. Magáért a fáért nem kell fizetni, csak szállításáért, még pedig Komáromtól Pestig, ahogyan arra nézve a haditanács és a kamara megállapodtak. A kamara e leirata szeptember 19-én kelt,²¹⁾ valószínűnek látszik tehát, hogy a pesti sóhivatalt a szeptember 13-án kelt jelentéstételre a kamara a haditanács panaszra következtében szólította fel. A lényeg

mindenesetre az, hogy ekkor már misem állott útjában a szükséges faanyag kiutalásának és a tető elkészítésének és befejezésének.

De ezzel egyidejűleg elérkezett az ideje annak is, hogy az illetékesek a nyersen álló palota részletes kiképzésére és díszítésére is gondoljanak. A továbbiak során látni fogjuk, hogy ezekre a — már művészi — munkákra mennyiben került, mennyiben kerülhetett sor. Az utalás a Hofkriegsrat protokollumainak természete szerint megint csak külsőleges és vázlatos, de, ha alapot nem is ad a kérdés művészettörténeti vizsgálatára, talán kiindulópontul vagy irányadásul mégis szolgálhat. Óvakodom a műtörténész munkájába a legcsekélyebb mértékben is belekontárkodni, azért csak egyszerűen közlöm a várparancsnok megfelelő levelének kivonatát: »Löffelholz Freiherr General fraget sich widerholter an, ob das Schloss Gebäu nach approbation seines vorfahrers auf Italienische arth mit Postamenten und Statuen, oder nach dem beyligenden vorschlag des Cameral Architect Pratti solte aufgeföhret werden.« (HKR 1718. Exp. 1432.) Megtudjuk e pár sorból, hogy a várparancsnok úgy látta, hogy itt az ideje a palota külső és belső részletkiképzésének, ami a palota leglényegesebb főalkotóelemeinek (főfalak, tető) a közeli jövőben remélt elkészültét igazolja. Megtudjuk, hogy Regal tábornok az olasz díszítő stílust óhajtotta érvényesíteni és megtudjuk, hogy a kamarai építészé előlépett Fortunato de Prati más elgondolásban tervezte a palota kiképzését. Ki volt a Regal által jóváhagyott terv készítője? Az új palota alapformáját a készen állott és felhasznált rom-falak nyomán — úgy láttuk — Hölbling Jánostól nyerte, aki a palota belső kiépítését is megtervezte. Előre kell bocsátanom, hogy már erre a munkára is csak egészen elenyésző mértékben került sor, végeredményben tehát, akármelyik terv nyert is végleges jóváhagyást — a Hölbling-féle eredeti vagy a nála többre értékelt Pratié —: kivitelre egyik sem került. Annál kevésbé jutott el az épület a díszítő- és részlet-kiképzésig. Hölbling szerzőségét az új palota törzsformájának elgondolására és megkonstruálására nézve el kell fogadnunk. Láttuk, hogy az épület belső kiképzésére is készített tervet, de a Regal-féle művészi megoldás tervezőjét is benne keresni mégis csak pusztán hipotézis lenne, melyet támogat ugyan a palota nagy vonalakban értett megtervezésére vonatkozó és bebizonyítottnak vehető szerzősége és az, hogy a belső architektonikus megoldásra is voltak kész tervei, valamint minden más név hiánya, de amely mégis több szempontból nehezen látszik elfogadhatónak. Nem beszélve a levéltári adatok hiányáról, melyek Prati tervező szerepét is csak az idézett két alkalommal említik, úgy tudjuk, hogy Hölbling inkább gyakorlati építőmester, semmint tervező mérnök vagy épen művész volt.²²⁾ Erre utal már foglalkozásának megjelölése is: »Baumeister«, sőt néha »Maurermeister« is. Egyetlen levéltári forrás sem mondja ki, hogy Hölbling, Prati vagy valaki másnak a tervezését szánta-e az illetékes hatóság megvalósításra (kivéve Hölbling tervének elfogadását az új palota alapformájának kialakítására vonatkozólag): ez a tény, minden más csak következtetés. És itt különbséget kell tennünk a nyers falazat építése és a belső architektonikus beosztás, valamint belső és külső díszítő kiképzés között. Az elsőnek elgondolása az adatok szerint Hölblingtől eredt, a másik kettő pedig vallhatja szerzőjének Prati, mint aki építészeti kvalitásokban Hölblinget messze felülmulta, annyival is inkább, mert a Prati-féle tervezettel szembeállított »olasz stílus« díszítő tartozékai nem szerepelnek a későbbi végleges költségvetésekben. A hadi-

tanács szeptember 14-én küldött választ Löffelholz határozatot váró levelére. Az eredeti fogalmazvány is elég lenne, hogy megismerjük belőle az illetékes fórum döntését, de így csak magáról a tényről van tudomásunk. Nem is merül fel többé ez vagy más fajta kérdés, mert hiszen sohasem került sor a palota részletes kiképzésére, akárkinek a terveit fogadta is el kivételre a haditanács. Így e kérdést egyelőre nyitva kell hagynunk.

A kamara nehezen tudja előteremteni az építkezéshez szükséges pénzt: részben a már ott heverő anyagok feldolgozása, részben pedig újabb anyag beszerzése ütközik nehézségekbe. Szeptember vége felé, úgylátszik, nagyon megürült az építési pénztár, mert a parancsnok a kamarától átveendő fát, mely eredetileg a palota fedélszékére volt szánva, más módon akarja értékesíteni. Nyilván nem volt ekkor pénze az effektív építésre és gondolnia kellett arra, hogy a faanyag el ne pusztuljon, ha már beépíteni nem tudják. A haditanács október 1-én kelt értesítésében helyesli Löffelholz szándékát. A bányavárosokban előállított rézanyag árát is aligha lehet leszorítani, de mindenekelőtt ismerni kell a szükségletet, hogy a kamaránál sürgető lépéseket lehessen tenni. Sor kerül a padlózat elkészítésére is. Az asztalosmestert a deszkák bevásárlására Ausztriába akarják küldeni, de a haditanács megígéri, hogy mindent leküld Bécsből, csak közölgék, hogy mennyi és milyen fajta kell. Pénzbeli támogatásra ezidőszert nincs remény: »Mehrere Mittl in die Bau-Cassam beyzuschaffen seye derzeit nit zu hoffen, dahero die gespannschafften zu abführung ihrer Restantien sub Communicatione executionis militaris anzumahnen.« (HKR 1718. Reg. 989.) Körülbelül egyidejűleg, október elején kapja meg a haditanács a várparancsnok részletes jelentését a palotaépítés előrehaladására vonatkozólag, mellette a palota alaprajz-vázlatát és összegszerű kimutatást az erőd- és palotaépítésben való részvételre kötelezett vármegyék már teljesített és még hátralevő pénztartozásáról. De, ha nehéz volt a kamarától pénzt szerezni, nem volt könnyebb a vármegyék erszényét sem megnyitni. Ezt bizonyítja, hogy a megyék részvétele állandóan napirenden van, de nem sok eredménnyel. Hogy a budai építkezések pénzügyei gyengén állottak, azt elárulja a haditanácsnak október 22-én Löffelholzhoz intézett levele is, melyben a 661 forint 22 és fél krajcárt kitevő maradékot a palota építésére szánja. Nem titkolja továbbá, hogy a vármegyék részéről várható összegek semmi hasznot nem hajtanak, miért is csinján és meggondoltan kell a palota építése körül eljárni (— hogy olyasmibe ne fogjanak, amit aztán az anyagiak hiánya miatt abba kell hagyni —), de nyomatékosan kell szorgalmazni a megállapodást a magyar kancelláriával, hogy több más vármegye bevonásával könnyítsenek a jelenleg közmunkákra, illetve azoknak pénzváltására kötelezett megyék terhén és ezáltal biztosítsák azt, hogy a megyék a megállapított kvantumot — munkát vagy pénzt — tényleg szolgáltassák is.

A munka folyt az 1718—1719-es télen át: elkészült a tető szerkezete és részben tartozékai is, ha nem is ment a dolog egészen simán. A parancsnoknak többször kellett sürgetnie az ereszek és lefolyók anyagát: »Löffelholz ...urgiret das Kupfer zu denen dach-rinnen für das Schloss gebäu« (HKR 1718. Exp. 1833.) és »...sonsten urgiret die abschickung des benöttigten Kupfers zu denen Dach-rinnen in den Schloss...« (HKR 1718. Exp. 1962.) novemberben, majd decemberben is.

Az 1719. év elejére befejeződtek végre a tetőzet munkálatai is úgy, hogy a haditanács január 25-én kelt érdeklődésére, hogy az 1718. év folyamán mit végeztek a palotán, Löffelholz már azt felelhette, hogy »...die haubtmauren des Schlosses völlig aufgeföhret und unter tach gebracht worden.« (HKR 1719. Exp. 261.) A palota valóban »tető alá került«, de még mindig nem mutathatta befejezett épület képét, mert a tetőszerkezetnek maradtak még befödetlen részei is. Kétségtelen az oly fontos tetőfedés teljes befejezésének elhúzódása az 1720—1723. évek költségvetéseiből, melyekben külön tételt jelent a fedőcserepek beszerzése és a hátralevő befödés munkája. A fedélszék fel volt tehát állítva, de alkalmasint a keskeny szárny tetejéről hiányzott még a tulajdonképeni igazi védelem az esőzés stb. veszélye ellen.

Ezenkívül természetesen hátra volt még a belső- vagyis közfalak felhúzása, a belső és külső részletek kidolgozása és a felszerelés, hogy a palota beköltözhető legyen. Erre azonban a nyomok szerint sohasem került sor. A maga egészében a palota mint királyi rezidencia sohasem nyert befejezést.

Az építési pénztár 1719-ben válságos helyzetbe került. Löffelholz véleménye szerint a palota építési költségeit csak valami más pénzalap igénybevételével lehet fedezni. Az örökös anyagi korlátozottság bénítólag hatott a munkára. A várparancsnok a megyék közmunkájának 1718-as kimutatásában kénytelen kiemelni a hátrálékot és kérdezi, hogy rendeljen-e el végrehajtást »wider die morosos«. Ezzel szemben Pest városa több ízben fizetett már 1000 forintot. A szükség azt parancsolja, hogy a rézanyag és az árvai fa és cölöpök átengedését is ingyen kérjék. Március 15-én a haditanács mindent megígér: a megyék részvételének lassú menete miatt a magyar kancelláriát, a réz- és faanyag ügyében a kamarát fogják elővenni és addig a budai kemencékben előállított téglá eladását kell segélyforrásul használni. Ebben a levelében jelzi a haditanács, hogy Prati Bécsből nemsokára visszatér Budára. Prati gyakran fordult meg ezidőtájt Bécsben. A palota építkezési munkálatai az ő felügyelete alatt folytak, de amellött behatóan foglalkozott a palota belső beosztási és általában kivitelezési tervével is. Amikor Löffelholz április vége felé két hétre ismét Bécsbe küldi, élőszóval adja elő tervezetét arra vonatkozólag, hogy a palotát anélkül, hogy változtatni kellene rajta, hogyan lehetne úgy rendezni és beosztani, hogy benne a parancsnok és törzskari személyek alkalmas lakást nyerjenek. A haditanács szorgalmazta ezt az ötletet már az építkezés megindulása előtt is. A várparancsnok viszont benyújtja a fedélszék munkájának elszámolását is, valamint kivonatban a megyék 1718-as teljesítményét és fentmaradt tartozásukat és ismételten sürgeti az ereszcatornák rézanyagát.

Nyomról-nyomra, fokról-fokra épült a palota, hol ezt, hol azt a részletmunkát végezték el rajta, a lehetőség szerint illesztettek hozzá, amint valamit sikerült a kamarától vagy a megyéktől kiharcolni, de még mindig csak a legkülsőbb, nyers karbahelyezésig jutottak. Fél esztendőn keresztül kellett szorgalmazni az ereszek és lefolyók fontos anyagát, bár a tető közben már elkészült és csak egy kisebb része várt teljes befejezésre.

Mégis állt már az épület és a fedési munkálatok elvégzése után a belső építkezésre, a helyiségek elosztására és lakhatóvá tételére került volna a sor. E tekintetben fontos szerep várt Prati-ra. Május első felében visszaérkezett Budára, miután Bécsben szóbeli jelentést tett a palota

belső tervezetének megváltoztatásáról, illetve alkalmassá tételéről parancsnoki és törzskari lakosztályok befogadására. A tervbevett változtatások — mint Löffelholz jelezte — a már kész alap- és felépítményt egyáltalán nem érintették, csak a közfalak elosztására és a belső tér kihasználására vonatkoztak. Prati módosításait a haditanács nem vetette el, bár, mint látni fogjuk, kétségeket támasztott velük szemben, — máskülönben az új tervezet lekerült volna a napirendről — és erre vonatkozólag szándékozott a várparancsnok Prativál megbeszélést folytatni. Február óta állt az építkezés munkája, közben az új belső építési terv Prati kezében megjárta a haditanácsot, mely Löffelholz jelentésére május 17-én felelve kikéri a parancsnok véleményét az építkezés folytatására nézve. A legközelebbi lépés, mint már láttuk, a közfalak megépítése és a belső kiképzés lett volna: annak megoldásában azonban Prati új terve változást hozott. Löffelholz május folyamán gyengélkedése miatt nem foglalkozhatott a megváltoztatott tervvel: »Löffelholz ...berichtet, dass Er den von dem Architecto Prati geänderten riss vom alldasigen Schloss seiner unpässlichkeit halber noch nicht habe übersehen können...« (HKR 1719. Exp. 893.) Két fontos megállapítást tehetünk e protokollum alapján, egy negatív és egy pozitív irányút. Mielőtt Prati foglalkozott volna a palota belsejének építészeti elrendezésével, illetve annak megváltoztatásával, létezett már arra vonatkozó terv, megvolt már minden valószínűség szerint a földszint, első és második emelet közfalainak alaprajza is. Volt tehát egy — valószínűleg hármas — alaprajz, melyen Prati változtatásokat eszközölt, illetve amelynek keretébe új és más belső megoldást tervezett. Ez a körülmény és a protokollum szövege határozottan amellett szól, hogy ez az eredeti alaprajz nem tőle származott, bár magában véve még nem lehetetlen, hogy régebben papírra rögzített elgondolását és tervét a haditanács kívánságára később (1719 április-május) átdolgozta. De ne akarjunk mást és többet kiolvasni Löffelholz levelének kivonatából, mint amit és amennyit épen mondani akar. Kitől származott tehát az eredeti alaprajz, az eredeti elgondolás? Ha a palota művészi kivitelezésének eredeti tervét a főntebb (1718 szept.) tárgyaltak alapján nem is mertük fenntartás nélkül Hölblingnek tulajdonítani, a belső kiképzésre vonatkozó első eredeti tervezet szerzője csak Hölbling János lehetett. Tőle nyerték a külső főfalak nyers formájukat, neki köszönhette tehát a palota új alakját: kellett lennie tehát tervezetének a belső beosztásra, a helyiségek elrendezésére is.

Így következtetéssel is eljutunk annak a megállapítására, amit a Hofkriegsrat fentebb idézett 1716-os Exp. 231. számú februári protokolluma már igazolt, hogy tudniillik Hölblingnek kidolgozott terve volt a palota belső kiképzésére is.

De nem is akadunk az új palota építésével kapcsolatban Hölblingen és utóbb Pratin kívül más építőmester vagy mérnök nevére. A »Goseau-féle tervezet« elszigetelt, bizonytalan sorsú, de kétségtelenül abbamaradt jelenségnél nem volt több, mert hiszen e névvel aztán többé már nem találkozunk. De különben is e terv a protokollum tanúsága szerint első-sorban az erődítmény munkálataira vonatkozott.

A negatív irányú megállapítás mellett, hogy az első alaprajz *nem* Prati-tól származott, rögtön adódik a pozitívum is: Prati új, részben esetleg lényegesen más tervezetet készített, azzal jelentkezett Bécsben a haditanácsnál és azt volt megbeszélendő a várparancsnokkal. Előrebocsá-

tottam, hogy a haditanács észrevételeket tett Prati tervrajzára és aggályaira vonatkozólag várta Löffelholz véleményét: »Solle seine mainung über die von dem Hof Kriegs Rat dem Civil architect Prati wegen des aldasigen Schloss Bau gemachte anständt eröffnen.« (Május 31.) Szélgjegyzetben: Ofen Schloss Bau und Riss. (HKR 1719. Reg. 565.) Felbecsülhetetlen hasznát vennők e »Riss«-nek vagy akárcsak valami közelebbi magyarázó leírásának, de sajnos ismét le kell mondanunk róla és kénytelen-kelletlen megelégednünk az általános ténymegállapítással. A haditanács nem fogadta el Prati új terveit a maguk egészében és a várparancsnoknak annál is inkább kellett véleményyt nyilvánítania a haditanács észrevételeiről, mert Prati az új tervezet értelmében teendő jelentéstételre ő küldte fel Bécsbe április végén. Egyelőre azonban semmiféle alaprajz szerinti építésre sem került sor, mert minden természetbeni és anyagi eszköz hiányzott: »Man betaure, das der Schlossbau aus mangel der mittel ins steckhen gerathen müsse.« (HKR 1719. Reg. 647.)

Az 1719. év második felében azután nem is hallunk semmit az építés folytatásáról. A budai építési pénztár üres volt, a haditanács a védművek megerősítését sem folytathatta, melyekkel egy kalap alá vették a palota építését is. A megyék közmunkái vajmi keveset lendítettek az építkezés akadózó menetén. És hiába hivatkoztak volna arra, hogy a palota nem katonai, hanem polgári és köz-épitmény: a kamarának semmiképen sem volt pénze, amelyet a palota teljes kiépítésére tudott vagy akart volna áldozni.

1720 január 6-án ír a haditanács a kamarának, amikor a stagnálás már nagyon hosszúra kezdett nyúlni. A jellemző és érdekes levelet helyénvalónak tartom a maga egészében itt a szöveg közt idézni:

Die löbliche Kayserliche Hof Cammer etc. hiemit in freundschaftt zu erinnern; man gedencke zwar der zeit, wie nöttig es auch an sich selbstn wäre, bey der vestung Ofen kheinen haubt bau vorzunehmen, umb das aerarium mit denen auslagen nach möglichkeit zu schonen, es erheische jedoch die ohnvermeidliche bedörfftigkeit, dass bey disem in meditullio ligenden hungarischen haubtplaz die stätts sich ergebende schadhafftigkeiten restauriret, auch der pro publico bono so fürträgliche Schlossbau nach und nach befördert werde, woran bishero das maiste nur durch absonderliche industrie und oeconomie bewürkhet worden; Zumahlen aber auch in solchen wenigen bau und reparationen ohne alle andere aushilfe nicht wohl fortzukhomen, hingegen die beyraichung einer anzahl stambholzes, welches in Pest genuegsamb vorhanden, sowohl in dem Vestungs-gebäu und reparation, als bey denen zieglöfen einen guten behueff machete, dero verabfolgung auch endlich dem besagten aerario kheine empfindlichkeit zueziehete: Als hat man Eine Löbliche Kayserliche Hofcammer hiemit in freundschaftt ersuchen wollen, von dem beraiths in Pest vorhandenen und ferers dahin khomenden floss holz ohngefähr sechs tausent stamb dem Ofnerischen Fortifications-Bau-Ambt ausfolgen zu lassen und benebens die sache umb ersparung deren widrigens aufzuwenden habenden neuen ohnnöttigen Kosten dahin ohnchwähr zu disponiren, auf das die anlangende Flösse, in soweith solche zu dem vorbemerckhten quanto nothwendig, sogleich directe zu Ofen anländen mögten, worbey deroselben der Kayserliche Hofkriegs-rath zu freundschaftlicher angenehmer diensterweisung willig und beflissen verbleibet. Ex Consilio Bellico. Wienn, den 6. Jenner 1720.

(Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1720 febr. 15.)

Figyelemreméltó pontja e levélnek, hogy a palotát a közjóra, a közvagyonyra hasznosnak és fontosnak tartja és kiemeli, hogy építésének főrészt eddig csak rendkívüli szorgalom és gazdálkodás tette lehetővé. Akár szándékosan, akár véletlenül, de ez a két megállapítás mintegy hatásos ellentétbe van állítva: egy, a közre nézve oly fontos és értékes épületet csak a legnagyobb erőfeszítéssel és különleges, kényszerű gazdasági keretek közt tudtak létrehozni.

Tény az, hogy az erők különös megfeszítése és a nehézségekkel küzdő gazdálkodás most sem kapott segítséget, mert a kamara február 15-én kelt válaszában megtagadta a kért faanyag kiutalását épen arra hivatkozva, hogy a tutajfa a budai laktanyáknak a haditanács által annyira szorgalmazott javítására és építésére van rendeltetve. Ezen a rendelkezésen változtatni már nem lehet, de megígéri a kamara, hogy a laktanyák helyreállítása után fentmaradó készletet át fogja engedni a palotaépítés céljaira.²³⁾

Látszik, hogy a kamara szemében a palotaépítés nem volt a legelsőbrendű feladat. A kamara érdekeinek védelme, melyekre szorult felügyete miatt ugyancsak vigyázni kellett, már 1715-ben kamarai felügyelő kezébe volt letéve, aki alá a budavári építkezésekkel együtt egy nagyobb ellenőrzési terület tartozott. Jómódú budai polgárrá lett adminisztrátor látta el e tiszteket *Zenegg György Kristóf*, a magyar királyi kamara tanácsosának személyében,²⁴⁾ akinek igazgatására a kaszárnyaépítés volt bízva. A pénzügyek az ő kezén mennek keresztül, ő a közvetítő kapocs az építés vezetői és a kamara között, egy 1720 május 16-án kelt királyi rendelet szerint azonban pénzügyi elszámolásra kötelezve nem volt, tehát azon mintegy felül álló felügyelői funkciót végzett.²⁵⁾ Báró Stom térparancsnok vele tárgyal az invalidus-ház építésére fordítandó előleg miatt és, hogy a felügyelőnek pontos választ adhasson, kérdezi a haditanácsot, hogy mire tart igényt ezzel és a palota építésével kapcsolatban.

Ebben az évben (1720) veszi át Buda parancsnokságát *Daun Henrik József*. Miller »Epite«-ja szerint (198—199. l.) Löffelholz 1722-ben halt meg és ekkor követte őt neves utódja, de a Hofkriegsrat 1720 decemberi protokollumai már mindenütt Daun nevét tüntetik fel. Ismételten sürgeti az építkezés folytatását és minden pénz hiányában megjelöli azokat az eszközöket, amelyeknek igénybevételével a palota építését be lehetne fejezni: »Daun . . . machet mehrmahlige Instanz, dass . . . zu forthingung . . . des alldasigen Schloss und Fortifications-baues das erforderliche verschafft werden möchte« (HKR 1720. Exp. 1903.) és »Daun berichtet . . . , dass zu zeithiger Bestellung ein- und anderer requisiten kein Kreutzer vorhanden, vorschlagend auch, wass miteln die . . . aufführung des Schlossgebau ohne grossen aggravio des Landes bewürckhet werden khönte.« (HKR 1720. Exp. 1910.)

A vármegyék közül csak hat: Pest, Nógrád, Zólyom, Hont, Túróc és Fejér megyék voltak robotmunkára kötelezve a budai építkezésekhez és katonai ellenőrzés, sőt kényszer alatt állottak. E megyék a terhet sérelmesnek találták, hiszen az a többi megyét nem sújtotta, holott a budai erődítmény és a királyi palota építése az egész országot illette. Emlékiratot szerkesztettek tehát az uralkodó számára és megneveztek a jászokkal és kúnokkal együtt húsz megyét, mint amelyeknek osztozniok kell az eddig csak óáltaluk viselt teherben. A király a kamara útján a budai inspektort 1719 május 5-én felszólította jelentéstételre és véleményadásra, melyet Zenegg ugyanazon év június 1-én meg is adott, tervezetet dolgozva ki a közmunkateljesítménybe újonnan bevonandó megyék részvételéről is: »Projectum. Quales Incltyti Comitatus in Currulibus et Manualibus Robottis ad aedificandam Regiam residentialem Arcem Budensem concurrere et ad Sublevandos hactenus huc Budam Militari Potentia attactos sex Incltytos Comitatus, utpote Turoz, Soliensis, Neogradiensis, Hontensis, Pest Pilis et Sold ac demum Albensis a prima Maii usque ultimam octobris annuatim solvere possent, pro Curruli Robotta 2 florenos et Manuali 9 cruciferos computando.«

E tervezetet csatolva találjuk Zenegg 1720 december 20-án Bécsben kelt és az udvari kamarának küldött iratához, mellyel együtt eljuttatta az említett hat megye 1715-től 1718-ig teljesített hozzájárulásának kimutatását is. Ebből megtudjuk, hogy e vármegyék négy év alatt 37.145 forint és 4 krajcárral adóztak a budai királyi várpalota építésének javára. Legérdekesebb és ránk nézve legjelentősebb melléklete azonban Zenegg levelének ²⁶⁾ egy költségvetés, melyet Prati készített és 1720 november 8-i kelettel írt alá. Abból, hogy mi kellett még a palota teljes és tökéletes elkészüléséhez, megtudjuk, hogy mennyire haladtak ez időben az építéssel. A közvetlen szemléletesség kedvéért itt adom az egész költségvetést: (A Gulden és Kreutzer szavakat rövidség okáért nem oldom fel, hanem G.-, illetve x.-szel jelzem.)

Verlesslicher überschlaag Was zu vollkommendlicher ausförtigung des in der Königlichen Haupt-Stadt und Vöstung Ofen angelegte schloss-gebau annoch an arbeith und Materialien, einfolglich auch Solche in geldt erfordern mechten. Als:

Erstlichen mauer-Stain, über deren jenigen, so schon verhandten, annoch 200 Clafter jede 1 G. 30 x. : 300 G. — Mauer ziegl 200.000, jedes 1000 4 G. 30 x. : 900 G., solche in die vöstung zu führen jedes 1000 1 G. macht : 200 G. — Kalch über den vorrättigen annoch 1000 Metzen, jeden zu 1 G. sambt ablöschen zu verstehen : 1000 G. — Sand 150 schüffe à 2 G. 30 x. : 375 G. — solchen in die vöstung zu führen nach vorhin gesezter fuhr tax, das schüffe à 2 G. 24 x. : 360 G. — Schliess- und gatter Eysen 100 Centner à 7 G. : 700 G. — solches zu verarbeithen dem schmidt das pfundt à 3 x. : 500 G.

Secundo seynd zu machen 942 Cubic Clafter gemauer sambt handlanger à 5 G. betragen : 4710 G. — die völlige verbutzung so wohl in-, als auswendig 6778 quadrat Clafter zu 24 x. : 2700 G. — 600 Clafter gesimser und Architrove jede 1 G. 30 x. : 900 G. (Latus hinüber : 12.645 G.) — 15 grosse Rauchfäng jeden 25 G. : 375 G. — hert und öfen fiess eins ins andere 2 G., deren 65 Stucke : 130 G. — 6 Stiegen zu versezen ein in der anderen 100 G. : 600 G. — 581 quadrat Clafter pflaster in Ein Stockh, zu ebener Erden und den tach boden zusamb 1162 Clafter (à) 24 x. : 464 G. 48 x. — 1194 Clafter gewölb à 1 G. 45 x. sambt verbutzung : 2089 G. 30 x. — 1162 Clafter quadrat Stockhator arbeith in 2 böden zu 1 G. : 1162 G. — zu versezung 251 fenster Stöckhen jeden zu 4 G. : 1004 G. — Item 136 thür-Stöckh zu 2 G. : 272 G. — die ausgrabung der Kellnerey mit 420 Cubic Clafter à 1 G. : 420 G. — die eindöckhung des tachs, die ziegl ins mälter zu legen, vor alles : 200 G. — das Kristmachen : 150 G.

Stain Metz arbeith. Seynd über jene schon herein geliferten (Latus hinüber : 19.512 G. 18 x.) Annoch in fenster- und thür Stöckh, öfenthirl, gross- und kleine Stiegen erforderliches : 2086 G. — Item das Portale : 200 G. — die fuhren der Stain Mez arbeith hereinzulifern : 250 G. — Nicht minder Ein grossen Camin von Marbel : 100 G. — gleichmessig 5 kleine à 30 G. : 150 G. —

Tischler Arbeith. Mit allen fenster Stöckh der drey Contignation, sambt allen thüren, fuesböden, mit Materialien zu verstehen, betragt sich bis : 3600 G., daran a conto Empfang : 600 G. : 3000 G. —

Schlösser Arbeith. Dise mit allen fenster und thüren zu beschlagen, auch fenster gätter und mehr ander erforderliches, betragt sich bis : 2730 G. —

Haffner Arbeith. Steigt auf : 620 G.

Glaser arbeith. 251 fenster Stöckh zu verglasen und zwar die in mittlern Stockh mit taflen, in anderen zwey Stöckh aber mit ordi- (Latus hinüber : 28.648 G. 18 x.) nari durch sichtigen schein ertragt : 1600 G.

Zimmermans arbeith. Erstlichen zu allen tipel-böden des ganzen geschloss werden erfordert 1400 Stamb orauer (!) flos holz jeder zu 1 G. 6 x. : 1870 G. — dan zum Kristen seynd auch erforderlich 150 trentschner flos, kost jeder 7 G. : 1050 G. — dan die ausschleppung deren aus dem wasser und in die vöstung zu führen : 300 G. — Item 5000 Stuck trentschner Läden, das 100 à 13 G., macht : 650 G. — Zimmermans arbeith selbsten : 2000 G. — die aufführung obgesezter 5000 Läden : 50 G. — Unterschidlich gross und kleine Nögl : 250 G. — bau requisiten, als scheinbruchl, krampen, schaufl, sailler per : 300 G. — dan wehrender arbeith die reparirung allerhandt instrumenten : 200 G. — Löstlich kupferne tach Rinnen, das Rögen

wasser in die Cistern zu leitten erfordern 73 Centner, jeden sambt der arbeits 60 G. : 4220 G. — Dan das notwendige wasser durch die (Latus 41.138 G. 18 x.) Wasser Kunst treiben zu lassen : 300 G.

Summa : 41.438 G. 18 x.

Ofen, den 8ten Novembris 1720.

Fortunat de Prati Cameral Ingenieur.

Általában pontos és világos képét nyújtja e felsorolás a palota állapotának. Legszembetűnőbb e költségvetésben a tetőfedésre beállított 200 forint, ami azt mutatja, miként főntebb is utaltam már rá, hogy még a nyers külső építmény sem volt egészen befejezve. A 200 forintnyi összeg nagyságából ítélve a tetőnek még elég jelentékeny része állott befedetlenül, utat engedve az elemek romboló erejének. Az épület földszintjének, első és második emeletének belső beosztása és kiképzése a költségvetést összeállító Prati tervei szerint 136 ajtót és 251 ablakot tett szükségessé. Az ablakokszámát hárommal elosztva egy traktusra 83 ablak jut—és Matthey közölt felvétele a földszinten a kaput és még egy-két feltételezhető bejárást és az épület udvarára nyíló 17 falközt nem számítva 64 ablaknyílást tüntet fel. Ezen egyezés alapján az ajtók számából kiindulva következtethetünk a tervezett helyiségek számára is, melyekből egy emeletre 25—30 juthatott. Ha a mellékhelyiségekre gondolva redukáljuk is e számot, még akkor is oly sok helyiség lett volna a palotában, hogy, ismerve annak korlátozott terjedelmét, a helyiségeket ennek megfelelően meglehetősen szűkre kellett tervezni. A későbbi költségvetésekben már kevesebb ajtóról esik szó, ami a helyiségek számának csökkentésére, tehát terjedelmük növelésére látszik mutatni. A terv szerint az első emelet ablakait tábla-üveggel akarták ellátni, míg a földszinten és a második emeleten csak közönséges átlátszó üveglemezeket alkalmaztak volna, ami arra mutat, hogy a magas személyiségek számára az első emelet szolgált volna lakhelyül. A kaput Prati díszesnek szánta : elkészítésére 200 forintot tartott szükségesnek.

Prati költségvetését Zenegg kissé magasnak találta és december 20-i levelében azt az ajánlatot tette a kamarának, hogy ha a palotaépítés igazgatását is rábízák, az egészet néhány ezer forinttal olcsóbban tudja megcsináltatni. Pedig a költségvetésben nem szerepelt az a 20.000 fatörzs sem, amelynek kiutalását Daun 1721 januárjában, majd februárjában ismételtlen kérte a haditanácstól.

A palota építésének ekkor már nyíltan két gazdája volt : a haditanács és az udvari kamara. Kezdetben az építkezés, legalább is a kezdeményezést tekintve, pusztán katonai jelleggel bírt. A vár katonai parancsnoka és a haditanács intézkedtek az újraépítésre vonatkozólag, mely párhuzamosan haladt és egynek számított a fortifikáció építésével. Hamarosan ki kellett tehát merülnie a több oldalról megterhelt építési pénztárnak annál is inkább, mert az 1716-ban megindult felszabadító hadjárat a katonai kincstár minden felesleges pénzét elvonta. A kamara eleinte közvetlenül nem utalt ki pénzt a királyi palota építésére, hanem az erődítési munkákra adott különböző összegeket, mint például 1715-ben 50.000 forintot. 1717-ben azonban már közvetlenül e célra szánt 5000 forintot. A királyi palota építése, bár még mindig összefügg az erődítmény építésével, már nem kimondottan katonai, hanem legalább ugyanolyan részben polgári építkezés is. A kamara mérnöke áll az élén, igazgatását a kamara budai inspektora, egyben magyar királyi kamarai tanácsos óhajtja megszerezni a várparancsnoktól.

Zenegg ajánlattevő levelét és a hozzáfűzött három mellékletet a kamara 1721 elején másolatban átküldi a haditanácsnak, miután március 1-én megkapta a hadi számvevői hivatal véleményezését. Ez a »Vortrag« helyesli Zenegg előnyös ajánlatát annál is inkább, mert pár ezer forintnyi megtakarítást ígér, ha megkapja a palotaépítés igazgatását. *A palota építése úgyis polgári építkezés*, jelenti ki hivatalosan ez a »Hof Kriegs Buchhalterey«, vagyis lehet, de érdemes is megbízni Zenegget az igazgatással. A továbbiakban szükségesnek találja, hogy ne csak az új tervezetben felsorolt megyék, hanem az ország valamennyi vármegyéje vegyen részt a közmunkákban a cseh tartományok példájára, melyek évenként meghatározott összeggel járulnak hozzá az erődítmények karbantartásához. A királyi palota, illetve az erődítés pedig nemcsak az ország védelmére, hanem a székhely díszéül is szolgál.²⁷⁾ Ezen referátum nyomán történik intézkedés a haditanács megkeresésére és megy válasz Zenegnek is. A kamara március 29-én felszólítja a felügyelőt, hogy a szóbeli tájékoztatás helyett, melyre levelében ajánlkozott, foglalja írásba és küldje el helyesnek talált ajánlatát, hogy az aktaszerűleg a kamara rendelkezésére álljon abból a célból, hogy mint egy állandó magyar erődítmény-alap létesítésére irányuló törekvést alaposan és nyomatékkal lehessen megvalósítani egy a haditanáccsal és a magyar kancelláriával tartandó közös tanácskozáson. Az igazgatásnak Zeneggre ruházásáról itt egyelőre nincs szó; csak másfél év múlva került rá a sor, de akkor sem pozitív formában.

A kamara tetszését Zenegg levelének és a hadi számvevőhivatal véleményadásának láthatólag az a része nyerte meg legjobban, amelyben nemcsak a budai királyi palota és erőd, hanem több más magyarországi fortifikáció kiépítésére szolgáló »perpetuus fundus« létesítését helyezték kilátásba, ami a kamarára nézve lényeges könnyebbséget jelentett volna. Úgy látszik, már a tutajfát sem igen adhatták ingyen, mint 1718-ban a haditanács kérésére tették, mert Daun április elején a pesti sóhivatal tulajdonában levő faanyag ára iránt érdeklődik.

Egy heves áprilisi szélvihar nem mult el kártevés nélkül a félig kész épület felett és ez újabb alkalmat adott a várparancsnoknak arra, hogy feltárja az építkezés anyagi nehézségeit: »...sonsten lege Er bey zwey quartalls Extracten von dem Standt und Beschaffenheith der ofnerischen fortifications und Schlosses-Bau-Cassae, vorstellend, dass wegen manglenden Mittln nicht einmahl die nöttige reparaciones deren durch den vorgewesten starckhen Sturm windt bey denen Kayserlichen-Gebäuden aldar verursachten schadhafftigkeiten vorgeomben werden könten.« (HKR 1721. Exp. 573.) A helyzet egyre súlyosabbá válik: májusban már »Daun ...demonstrirt weithers den nothstandt der aldasigen Bau-Cassa und wie der aldasige fortifications- und Schloss bau ins völlige steckhen gerathet...« (HKR 1721. Exp. 771.) A haditanács május 28-i válasza egyáltalán nem biztató, nem is vár semmit az illetékes pénzügyi hatóságtól: »...Man in Urgir- und Losswürckhung deren Verlaags-Mittlen zu denen aldorthigen fortifications- und Schloss-Bau besorget und weillen alle geldt Verwendung durch die activitaet der Bancalitaet zu flüessen habe, so könne keine ausserordentliche Hülffe gehoffet werden...« (HKR 1721. Reg. 449.) Ez a világos és őszinte vélemény rávilágít az eredendő bajra: az effektív pénzek felett rendelkező pénzügyi hatóság részéről nem igen lehet támogatást várni.

Pedig a haditanács ismét behatóan foglalkozik az építés befejezésének gondolatával és azt a már többször szóba hozott tervet veti fel, hogy a parancsnok és a törzskar a palotában lakjék: »Wan Er dann sambt den Staabs Officieren in dem Schloss angetragener massen wohnen khönte, wurdte Er der Burgerschaft eine grosse Sublevation geben, hätte dahero schleüinig zu berichten, wie weith der Bau daselbst gekhommen und wass noch daran abgeheth.« (HKR 1721. Reg. 787.) Buda polgárságát a katonai beszállások érzékenyen sujtották; a polgárok panaszai természetesen nem maradtak titokban a haditanács előtt sem, mely október 1-én Starhemberg Miksa Budán állomásozó századát Belgrádba vezényli és ígéretet tesz a palota építésének támogatására. Daun hamarosan fel is küld két vázlatrajzot, mely a palota építésében elért állapotot és egy összeállítást, mely a teljes kiépítéshez még szükséges pénzösszeget tünteti fel. Végeredményben azonban a haditanács csak érdeklődött itt-ott, de tenni nem tett semmit. És így ment ez már évek óta.

A kamara 1722 január 9-én ismét átküldi a haditanácsnak a Zeneggféle tervezetet, mely szerint 21 vármegye évi 20.000 forinttal tudna — bár csak nagy nehézségek árán — hozzájárulni az építkezéshez és ez ügyben megbeszélést javasol a két hatóság között. A haditanács január 20-án felel a kamarának és a protokollum tanúsága szerint nem tesz észrevételt a közös tanácskozás gondolatára, ellenben megismétli a »Hof Kriegs Buchhalterey« véleményét, hogy a cseh tartományok mintájára valamennyi megyét, tehát az egész országot vonják be a munkákba.

A palotaépítés ügyében nem történt közeledés a kamara és a haditanács között. Az utóbbi lanyhán kezelte az egész kérdést, pénze nem volt, így hát a kamarára volt szorulva, de az építkezés irányítását mégsem akarta kiengedni a kezéből. E kettősségnek előbb-utóbb összeütközésre kellett vezetnie, ha nem is a két hatóság mint olyan, hanem végrehajtó, illetve közvetlenül intézkedő szerveik között. Daun természetesen mindig a maga hatóságát keresi meg. Ő valóban nagy kitartással portálta mindig a palotaépítés ügyét. Áprilisban, augusztusban, októberben ismételtlen kér választ a haditanácstól, de épen ez a gyakori ismétlődés és a leveleknek még a szükséztű kivonatokból is kiérezhető sürgető és az építés halaszt-hatatlan fontosságára utaló hangja árulja el, hogy a haditanács biztatásnál, ígéretnél nem tett többet. Viszont a kamara útján szólalt meg végre maga az uralkodó. III. Károly is tudomást szerzett az építkezés túlságosan hosszadalmas elhúzódásáról és a legszükségesebb munkák elmaradásáról, mert elhatározta a palota teljes kiépítését, aminek értelmében az udvari kamara a magyar királyi kamarához intézett uralkodói rendelettel utasítást adott a téli időszakban kivihető munkák, elsősorban a tetőzet építésének elvégzésére és a főépítményre vonatkozó költségvetés elkészíttetésével, tehát az építkezés igazgatásának további vezetésével Zenegget bízta meg. A magyar pénzügyi kormányzék október 12-én küldi le a királyi rendeletet a kamarai felügyelőnek azzal a hármassal, hogy a palotát rendeltetésének megfelelő állapotba kell hozni, a tetőzet építését haladéktalanul be kell fejezni és ami építőanyag még található, a pusztulástól meg kell óvni. Zenegg október 24-én részletes levélben válaszol felettes hatóságának és csatol egy költségvetést a teljes kiépítéshez még szükséges kiadásokról, de jelzi, hogy ezen csak általánosságban kidolgozott összeállítás mellett fog készíttetni egy másik, pontról-pontra részletes költségtervezetet is. *Salgari József Antal* mint kamarai felügyelőségi ellenőr, *Prati*

mint kamarai mérnök és *Hölbling* mint építőmester látták el kézjegyükkel és pecsétjükkel az október 22-én kelt költségvetést, mely szinte tételről-tételre azonos az 1720 november 8-án Prati által készített tervezettel és voltaképpen nem is más, mint annak itt-ott módosított másolata. Most már nem állt rendelkezésre semmi épületkő a várban, sőt még kifejtve sem volt a kőbányában, ezért a 200 helyett 400 öl ára 300 forint helyett 1600-ra szökött fel. 50.000-rel több téglát is kellett, sőt a szükséges mészt és homok mennyisége is növekedett, a vasanyag métermázsája viszont drágult 1 forintra. Elesik azonban most a földem gerendázatára szánt árva és az állványozáshoz nélkülözhetetlen trencsényi úsztatott fa, mert a költség-előirányzat szerint fölösen van mindkettőből Pesten, csak a kamarának kell intézkednie az átengedés végett. 2950 forintra rúgott ez a megtakarítás és ezzel fillérre, azaz krajcárra ugyanaz az 1722 október 22-es költségvetés végösszege, mint az 1720 november 8-é volt: 41.438 forint és 18 krajcár. Ehhez még hozzávették Prati, Hölbling, Salgari, továbbá Serenus százados, Mühlberger faanyagszállító és Schauer kőfaragómester hátrálékos követelését 3041 forint és 1 krajcár összegben, amivel a végeredmény 44.479 forint és 19 krajcár emelkedett. Ha nem is vettük volna számba nyomról-nyomra a palota építése körül történt eseményeket, — most nevezetesen az 1720—1722 közti időszakra gondolva — és nem is láttuk volna a munkálatok megakadását, akkor is teljes határozottsággal állapíthatnók meg az építkezés teljes szünetelését épen a most szóban forgó költségvetésnek az 1720 november 8-ival történő összehasonlítása alapján. Hiszen Pratinak jóformán egyebet sem kellett tennie, mint a két év előtti szerkesztett költségvetést újból leírnia: a helyzet nem változott, semennyivel sem kellett kevesebb pénz és anyag az építés befejezéséhez, mint két év előtt. A palota építése egy lépést sem haladt előre, még a tetőzet teljes befedését sem tudták elvégezni.

Zenegg október 24-i levelében külön is említi, hogy a hídgerendák és a különböző vasanyagok jobbára elpusztultak és egy egészen csekélyke meszt kivéve semmiféle építőanyag sincs Budán. Elsőrendűen szükségesnek tartja a kellő pénzalap megszerzését, hogy a tél folyamán minden materiáról gondoskodva tavasszal megkezdhessék a javítási és építési munkálatokat. A kamarai inspektor kívánságához képest uralkodói határozattal megkapta a királyi palota építése feletti rendelkezést, vagy legalább hivatkozhatott ilyen értelmű rendeletre, de ígéretét, hogy az igazgatói tisztség elnyerése esetén néhány ezer forinttal olcsóbban fogja elvégeztetni a munkát, mint azt Prati 1720-as költségelőirányzata mutatta, nem tudta beváltani, mert láttuk, hogy az 1722-es költségvetés egy fillérrel sem volt előnyösebb a két év előttinél.

Zenegg hosszú időn keresztül tapasztalhatta a két irányból jövő rendelkezések surlódását. Törekvés az illetékesség és rendelkezési jog megtartására és talán személyes és anyagi érdekek eddig nem állították szembe feltűnően a haditanácsot és a kamarát a palota építésének kapcsán, mert hiszen az igazgatás de facto a várparancsnok kezében volt, aki a kamarával közvetlenül nem is érintkezett. A haditanács nem kezelte kellő nyomatékkal az ügyet, a kamara viszont a többi budai és pesti építkezés érdekében is intenzíven képviseltette magát. A haditanács megbízásából dolgozó Hölbling az egyetlen, aki nem a kamara embere. Ő az építőmester teendőit végzi, de amellet a felügyelő irnok (Bauschreiber, aedilis scriba) feladatát is ellátja, csakhogy ebben osztoznia kell a kamara által kirendelt Salgarival.

Zenegg feltárja levelében a kettős irányítás és ellenőrzés fonákságát és veszedelmeit annál is inkább, mert hiszen azok immár az ő tisztét fenyegetik : »...aedilisque Scribatus divisus et partim sub militari, partim vero Camerali directione existit et sub militari dispositione latericiae fornaces, alias ex Aerario Caesareo Regio et ad finem aedificii Castris Regii prosequendi emptae habentur, adeoque plurimae inconvenientiae timendae, si Excellentissimo Domino Commendantanti non intimabitur, ut se benignissimo suae Sacratissimae Maiestatis Mandato accomodare et me non solum non praepedire, sed semper ad meam requisitionem pro promovendo aedificio Arcensi mihi in casu necessitatis assistere velit, prout etiam pro parcendis Sumptibus, uti olim, ita et modo unus solummodo(!) aedilis Scriba requiretur.«²⁸⁾

Zenegg sejtelmiei beteljesedtek, aggodalmai valóra váltak, gyorsabban, semmint gondolhatta volna. Haladéktalanul hozzá akart fogni a munkához, kezdve a tetőzetnek lehetőség szerinti rendbehozatalával és a megőrzésre érdemes anyagok biztonságba helyezésével, de Daun egy hadnagyot küldött hozzá azzal az üzenettel, hogy a haditanács megbízásainak és rendelkezéseinek értelmében a palota további építésének igazgatása őt, a várparancsnokot illeti és a kamarai felügyelővel ez ügyben csak levélbelileg érintkezik, mint ahogy annak idején Regal is tette. Egy-két nappal megelőzőleg október 21-i kelettel írt le ugyanis a haditanács a várparancsnoknak a palotaépítés igazgatásának ügyében és, vagy nem ismerve az október 5-i királyi rendeletet, vagy más magyarázatot adva Zenegg költségvetések készíttetésére vonatkozó megbízatásának, továbbra is a katonai parancsnokságot jelölte meg, mint amelynek az igazgatást el kell látnia.²⁹⁾

Daun be is záratta a palota épületét az ácsmester előtt, akit Zenegg Prati és Hölbling útján rendelt ki, hogy megkezdje a tető helyreállítását. Zenegg természetesen rögtön híradással fordul a magyar kamarához (okt. 27.), hivatkozik a Felsőnek az igazgatással őt megbízó rendeletére és előadja, hogy hatalmaskodó katonai vezetés és ellenőrzés mellett nem képes eredményes és gazdaságos munkát kifejtteni. A laktanyák építkezésénél több mint 3000 forintot takarított meg a királyi kincstár javára és, bár az kimondottan katonai érdekű vállalkozás volt, köztudomású, hogy a várparancsnok nem elegyedett az intézésébe.

A királyi határozat, illetve az udvari kamara útján közölt rendelet *nem* mondja ki katekzochén, hogy *Zeneggre ruházza az igazgatást*, hanem csak a költségvetések elkészíttetésével bizza meg, ami csak tágabb értelmezés szerint jelenti a vezető irányítást és a munka feletti főfelügyeletet. Viszont egészen logikusan vonja le a következtetést Zenegg, amikor azt mondja, hogy annál kevésbé tarthat igényt a várparancsnok a palota építésének igazgatására, mert annak semmi kapcsolata sincs az erődítménnyel, tisztán kamarai építkezés és királyi szállás. A palotát kamarai igazgatás útján kell immár gazdaságosan kiépíteni, hiszen az utóbbi években katonai részről nagyon erőtlően és lanyhán kezelték az építés ügyét és szabadon használták fel az építkezés céljaira rendelt pénzalapot. Még, ha egy kissé elfogultnak is tartjuk Zenegget, akit Daun eljárása tisztségében és érdekeiben is sértett, akkor sem mondhatjuk véleményét túlzottnak, hiszen látnunk kellett a haditanács éveken át tartó tehetetlenségét, vagy, ha úgy tetszik, buzgalomhiányát. A kamarai inspektor kritikájának igazságát és jogosságát nem gyengíti az sem, hogy láthatólag

minél több befolyást és hatalmat igyekezett magának személy szerint biztosítani az építkezés körül (sőt később fiának is állást akart a munkálatoknál szerezni, ami azonban nem sikerült) és meglehetősen nagyra volt a takarékos gazdálkodást illető képességeivel.

Panaszának megismétlésével fejezi be levelét: a várparancsnok akadályt gördített útjába, de azzal szemben nem tehet semmit és így ismét kényszerű várakozásra van kárhóztatva.³⁰⁾

Közben a magyar kamara ugyancsak 27-én már továbbította a költségvetést az udvari kamarának, jelezve, hogy a több pontban csak vázlatos összeállítást egy egészen részletes kimutatás fogja követni. Alig érkezik meg Zenegg jelentése az incidensről, újabb levél megy Pozsonyból Bécsbe a jelentés másolatával. A magyar kamara a következőket fűzi a felügyelő jelentéséhez: »Nos equidem latet, an praelibatum Consilium Aulae Bellicum ejusmodi dispositionem ex praevia Suae Majestatis Sacratissimae ordinatione, vel vero motu proprio fecerit; ast tamen, si consideretur, quod reparandum aedificium Regia sit Residentia, quae cum Fortalitio nullam habet connexionem, ac per consequens Cameralem oeconomiam suapte respiciat: non possumus non mirari, quod Consilium Bellicum se rei alienae immisceat, nec est dubium, quin directione hujus aedificii statui Militari semel admissa, idem posthac sequelam exinde detorquendo, aliis quoque in Locis, ubi similes Regiae Residentiae habentur, sibi etiam ejusmodi directionem vendicare nitatur. Et cum praeterquam, quod per hoc non nisi merae confusiones evenirent, Regia haec etiam Camera ex parte sui Oeconomicali Parsimoniae eo, quo par est studio invigilare nequiret: eapropter Excellentissimam, Illustrissimas, Spectabiles ac Magnificas, Perillustres item ac Generosas Dominationes Vestras de praemisso passu informandas ac simul perofficiose requirendas duximus, dignentur efficere, ut ne Inspector Cameralis Budensis, cui (sicut praemissum est) attackti aedificii cura et directio per Suam Majestatem Sacratissimam benigne concredita est, in continuanda reparatione per Statum Militarem quopiam modo turbetur, alias enim nec ipsi, neque Regiae huic Camerae imputandum erit, si stante Militari directione quispiam defectus circa reparationem, vel in expensarum erogatione commissus fuerit excessus.«³¹⁾

Zenegg, illetve a magyar kamara panaszával csak december végén foglalkozott a magyarországi ügyekben kirendelt udvari kamarai főbizottság és a kamara elnökének a kezébe tette le a döntést. Érdelemleges és a vizsályt véglegesen megszüntető intézkedés azonban még hónapok múlva sem történt.

Az a minden tételében részletes költségvetés, melyet Zenegg és az ő jelentése alapján a magyar kamara az október 22-én kelt vázlatos és ideiglenes összeállítás helyett beígért, november 14-ére készült el. Az udvari istállók költségvetését egybefoglalták vele, valamint a még mindig kifizetetlen személyi tartozásokat is feltüntették. Itt adom az immár teljes és valóban minden részletre kiterjedő költségvetést, hogy a hiányzó alaprajzoknak és tervvázlatoknak legalább az építési anyagokban és a különböző fajtájú munkákban kifejezett, illetve azokból kikövetkeztethető kereteit egészen pontosan megismerjük. A magyar kamara számvevői hivatala felfedezett egy-két összeadási hibát a főtételekben és azokat az összegeket helyesbítette is, áthúzva a hibás eredményeket. Az áthúzott összegeknél ezt []-ek közt jelzem és a kamarai számvevői hivatal javításait

kövért betűkkel, illetőleg számokkal tüntetem fel. A bécsi Hofkammerarchivban Hung. 1723 február 14. alatt őrzött költségvetés tehát így hangzik:

Verlesslicher und Accurater Vorschlag (Buechhalterey, den 14. November 1722.), was zu ausförtigung des Schloss-gebäu in der Königlichen haubt vöstung Ofen annoch erforderlich seye. Als:

Erstlichen: mauer Stain seyndt erforderlich 400 Clafter, weillen in der vöstung aniezo keine mehr zu bekhommen, miessen solche also in Stain bruch gebrochen und hereingeführt werden, kommt jede Clafter sambt der fuhr auf 4 G., macht also in allen: 1600 G. — Mauer und Gewölb ziegel 250.000, jedes 1000 sambt der herauf fuhr 5 G. 30 x., thuet: 1875 G. — Kalch über den vorrathigen annoch 1500 Metzen, jeder sambt ablöschen à 1 G.: 1500 G. — Sandt 200 Schüff à 2 G. 30 x.: 500 G. — solchen in die vöstung zu führen nach gemachter fur tax, jedes schüff à 2 G. 24 x.: 480 G. — Schliess und gatter Eyssen 100 Centen à 8 G.: 800 G. — solches zu verarbeitthen das Pfund 3 x.: 500 G. — Es seint zu machen 942 Cubic Clafter gemäuer sambt handlanger, kommet jede Clafter auf 5 G., macht: 4710 G. — Die völlige verbuzung ein- und auswendig 6778 quadrat Clafter zu 24 x.: 2700 G. — 600 Clafter gesimber zu 1 G. 30 x.: 900 G. — (Latus herüber mit 15.565 G.) 15 grosse Rauchfäng jeden 25 G.: 375 G. — herdt und Ofen fiess eines ins andere zu 2 G., deren 65 stueck macht: 130 G. — 6 Stiegen zu versezen, kombt eine auf 100 G.: 600 G. — Zu ebner Erdten dem völligen stockh zu pflastern, des gleichen auf dem tach boden, zusamb 1162 quadrat Clafter à 24 x., macht in allen: 464 G. 48 x. — 1194 Clafter gewölb à 1 G. 45 x. sambt verbuzen: 2089 G. 30 x. — 1162 Clafter Stockhator arbeith sambt dradt undt nögl in mittlerer Condignation undt obristen Stockh jede à 1 G.: 1162 G. — zu versezung 251 fenster stöckh à 4 G.: 1004 G. — Item 136 thürstöckh à 2 G., thuet: 272 G. — Die ausgrabung der Kellneryen mit 420 Cubic Clafter à 1 G.: 420 G. — Die eintöckhung des tachs, die ziegel ins malthier zu legen: 200 G. — Das Krist völlig von neüen zu machen kombt auf: 150 G.

Summa 22.432 G. 18 x.

(Siegel:) Johann Helbling, Kayserlicher baumaister.

Stainmetz Arbeith. —

Erstlichen seint erforderlich in der mittern Condignation grosse fenster Stöckh zu 8 schueh hoch undt 4 breith, bis 92; jeden nach getroffenen Contract per 19 G.: 1748 G. — Dann zu Ebener erdten werden auch erfordert 62 und in der dritten Condignation 97 und weillen diese beide in einen preis veraccordirt worden, kommen solche auch in einer Summa, also zusamben 159 Stueckh, jeden à 9 G. 30 x.: 1510 G. 30 x. — Die herein fuhren von Stainbruch in die vöstung: 150 G. — Item 3 haubt stiegen von unten an bis in der dritten Condignation werden erfordert bis 1800 schuch Stäffel von harten Stainn, jeden schuch 27 x., sambt der fuhr aber 33 x., macht: 990 G. — Nicht minder drey Keller Stiegen erfordern auch 648 schuh harten stain, jeden schuch sambt der fuhr à 24 x.: 259 G. 12 x. — Item miessen auch stainerne thür stöckh eben von harten stain gemacht werden, als zu ebner Erdten 32, in der mittleren Condignation 24 undt in dritten Stockh 26, so in allen 82 thür stöckh, kommen darzue bis 2050 schuech Stain, jeder schuech sambt der fuhr à 18 x.: 615 G. — (Latus herüber mit 5272 G. 42 x.) Nicht weniger kommen auch darzue 18 Ofen thür Stöckh und 44 Ofen löcher, diese miessen auch von vorigen stain gemacht werden, es kommen darzue bis 492 schuch Stain sambt der fuhr auch per 18 x., thuet in allen: 147 G. 36 x. — Ein Camin von Marbel per: 100 G. — 5 andere Camin von waichen ordinari Stain, jeden per 30 G., facit: 150 G. — Item das Portale per: 200 G. — Die Stiegen thür in vorhoff: 30 G. — Die Capell-thür auch per: 30 G.

Summa 5930 G. 18 x. — Hier auf hat der Stainmetzmaister schon a Conto 1765 G. 30 x. daran empfangen, ist also annoch obspecificirtes erforderlich um herbey zu schaffen, mithin verbleibt sambt allen fuhren uncosten ihme noch zu zahlen **rectius 4164 G. 48 x.** 4165 G. 18 x.

(Siegel:) Johan Conrad Vogel, bürgerlicher Stein Metzen Meister allhier.

Tischler arbeith. —

Erstlichen in der müttern Condignation werdten erfordert 92 grosse fenster Stöckh, jeden mit 6 fligel von lehr baumenen holz, kommt jedes nach gedroffenen Contract bis 4 G., so in allen: 368 G. — Item zu ebener Erdten und dritten Condignation werden erfordert bis 159 Stöckh, kost jeder 3 G., facit: 477 G. — Nicht minder kommen in mittleren Stockh bis 49 thüre, jede mit 2 fligel undt miessen solche von harten holz gemacht werden, kost jede 35 G., in allen: 1715 G. — Dann zu ebener Erdten undt in obren stockh miessen auch bis 90 einfache thürn gemacht werden,

diese aber nur von weichen holz zu verstehen, jedoch mit der verkleidung und sauber angestrichen, kost jede thür 12 G., zusammen : 1080 G. — Dann das haubt thor per : 50 G. — Die fiess böden des mittern undt dritten stockh erfordern 1200 fuess-taffeln, jede von 2 banckladen, kost eine taffel mit holz-arbeith und nögl 1 G. : 1200 G. — Nun lestlichen kommen die Ofen thüren, deren 20 zu machen seyndt, jedes à 1 G. : 20 G. —

Summa 4910 G. — Hierauf hat der tischler maister bereiths schon 900 G. empfangen, bleibt also noch auf obige specification arbeith über abzug obiger 900 G. : 4010 G.

(Siegel :) Johann Lorentz Schultz, burgerlicher tischler meister.

Schlosser arbeith. —

Erstlichen seint in der mittern Condignation 49 thüren zu beschlagen, jede mit 2 fligl mit saubere schlösser und 6 bandt, alles verzint, kombt jede thüer auf 12 G., in allen : 588 G. — Nüt weniger 92 fenster beschlag, jedes mit 6 fligel, alles verzinth, kost jedes fenster 5 G. 30 x. : 506 G. — Item zu Ebener erden und obersten stockh miessen auch 90 einfache thüren beschlagen werden, jede nur mit 2 bandt undt verdeckhtes schloss, komet Jede auf 7 G., macht : 630 G. — Dann eben in dise beidte Condignationen gebraucht man auch 159 fenster beschlag, jedes mit 4 fligel, kost eins 4 G., macht auch : 636 G. — (Latus translatum mit 2360 G.) Nicht minder das beschlacht von der haubt stiegen in vor hoff und Capellen, jedes 30 G. : 60 G. — Das grosse haubt thor beschlächt per : 100 G. — Es werden auch 40 fenster gätter erfordert, halten in gewicht 4400 pfund, jedes pfund zu verarbeithen 4 x. : 293 G. 20 x. — Dann die drey keller thüeren zu beschlagen : 24 G. — Und lestlichen 20 Ofen thüren, jedes à 45 x., macht : 15 G.

Summa 2852 G. 20 x.

(Siegel :) Johan Georg Hueber, schloser Meister.

Glasser Arbeith. —

Seint erforderlich in der mittleren Condignation 92 fenster zu verglassen undt dise zwar mit taffeln, kost jedes fenster 9 G., macht zusamben : 828 G. — Item zu ebner erdten undt in dritten stockh seint auch 159 fenster zu verglassen, diese aber (Latus herüber mit 828 G.) nur mit ordinari durchsichtige schein, kommet jedes fenster auf 5 G., machen also : 795 G.

Summa 1623 G.

(Siegel :) Caspar Schuester, burgerlicher glaser Meister.

Haffners Arbeith. —

Komen in mittlerer Condignation bis 19 heiz öfen, worunter 7 zu 30 G. : 210 G. — 12 zu 18 G., machen : 216 G. — Dann zu Ebener Erdten undt dritten Stockh 24 deto à 8 G., sambt aufsetzen, macht : 192 G.

Summa 618 G.

(Siegel :) Josebh Laher [Lachner], burgerlicher hafner Meister alda.

Zimmermans Arbeith. —

Zu denen abgange tippel böden beidter Contignation seint erforderlich bis 1700 Stam gross Orauer (!), oder tilzer floss holz, dann zu denen anzig des tachs undt zum völligen Krist seint auch vonnöthen bis 100 trentschiner flöss, weillen aber bereiths schon von einer hoch löblichen Kayserlichen hoff Cammer an dem auch Kayserlichen salz Amt zu Peest der befelch ergangen, solches gehilz ausfolgen zu lassen, mithin wirdt auch nichts davor eingesezt, also : 0. — Die holz fuhren von Peester seithen bis in die vöstung aber kommen auf : 300 G. — Dann 3000 ziegl latten, jedes 1000 à 50 G., sambt der lüfferung, welche aus bergstätt zu bestellen : 150 G. — 5000 Stuck trentschiner läden, jedes 100 à 13 G., auf aus bergstatten zu bestellen : 650 G. — Die herauffuhr per : 50 G. — 55 Tausend dach ziegel à 5 G. : 275 G. — Die fuhr von ziegl ofen in die vöstung vor jedes 1000 1 G. : 50 G. — Dann vor die zimmermans Arbeith, das ist, alle benötigte tippel böden des ganzen gebaües (Latus herüber mit 1475 G.) undt Krist holz aus zu hauen, alle erforderliche bolster hölzer, thür stöckh, tachstiegen zu machen, wie auch alle Krist schrägen, malter trög, die alte tachrinen undt holz werckh herunter zu lassen undt das ganze gebäu alle anzig zu machen, auf zu ziegen undt ein zu lattnen in summa all undt jede erforderliche Zimmermans Arbeith sambt allen handlangen zu verstehen steigen bis auf : 2000 G.

Summa 3475 G.

(Siegel :) Peter Schmith, burgerlicher Zimermaister.

Kupfer schmidt Arbeit. —

Kupfferne tachrinnen, das Reegen wasser in die zisteren zu laithen, werdten darzu erfordert bis 73 Centner kupffer, jeder à 60 G., macht: 4380 G. — Summa.

Das nothwendige wasser in wehrender arbeit durch die wasser kunst herauf treiben zu lassen, per: 300 G.

Dann eben in wehrender arbeit die reparierung allerhandt instrumenta undt andere vorfahlende nothwendigkeiten: 200 G.

Summa 500 G.

Unterschiedliche baurequisiten.

50.000 grosse latten oder boden Nögel, jedes 1000 3 G.: 150 G. — 50 Tausend latten nögl à 2 G. 30 x.: 125 G. — 1000 grossen nögl: 50 G. — 50 krampen à 36 x.: 30 G. — 100 sandt schauffel à 36 x.: 60 G. — 100 scheidtruchl à 30 x.: 50 G. — 20 Mälther hauen à 24 x.: 8 G. — Aufzüg Säiller, mauer schnier, Claffter undt abwoglatten, schrodt waagen undt gesimbs bretter per: 150 G.

Summa 623 G.

Summarischer Auszug aller undt Jeder hiero sich befindlichen kosten. Als: Das völlige mauer werckh mit allen erforderlichkeiten: 22.432 G. 18 x. — Stain metz arbeit über dem empfang annoch: [4165 G. 18 x.] **rectius 4164 G. 48 x.** — Tischler arbeit über empfang: 4010 G. — Schlosser arbeit per: 2852 G. 20 x. — Glassers: 1623 G. — Haffners: 618 G. — Zimmermans arbeit mit allen zugehörigen: [3425 G.] **rectius 3475 G.** — Kupffer Schmidt: 4380 G. — Reparatur der bau instrumenta und wasser zusamben per: 500 G. — Unterschiedliche bau requisiten: 623 G. —

Summa [44.628 G. 54 x.] **rectius 44.678 G. 26 x.**

Summa Summarum aller Erforderlichkeiten zu ausförttigung des völichen schloss gebeüs ist benandte: vier und vierzich taussent sechs hundert acht und zwänzig Gulden 54 x. Id est: 44.628 G. 54 x., **rectius vero 44.678 G. 26 x.**

Appendix. Weillen in Schloss keine gelegenheit verhanden, die erforderliche Stahlungen undt waag schupffen zu erbauen, miessen solche also in vorhoff erbaueth werden, worzu auch nach folgender überschlaag gemacht undt auf 50 Pferdt Stahlung angetragen worden, ist also erforderlich.....

Summa 4836 G.

Ausständige schuldt kosten. —

Herren haubtmann Serenus: 1000 G. — Dem holz lüfferanten Mühlberger: 189 G. 31 x. — Dem stain metzen Joseph Schauer: 14 G. — Herren Hölbling: 600 G. — Herren von Salgar: 487 G. 30 x. — NB. Cur non expositum in quam rationem? (Latus 2291 G. 01 x.) Herren de Prati: 750 G. —

Summa 3041 G. 01 x.

Summa Summarum aller undt jeden Sorten undt kosten ist benandte: zway und funffzich taussent fünff hundert fünff Gulden 55 x. **rectius vero 52.555 G. 27 x.** Id est [52.505 G. 55 x.]

Ofen, den 14. November 1722.

(Siegel:) Joseph Antonio Salgar m. p., des gantzen ofnerischen districts ofnerischer Cameral Inspections Controlor.

(Siegel:) Johann Helbling, Kayserlicher baumaister.

(Siegel:) Peter Schmith, burgerlicher Zimermaister.

(Siegel:) Fortunatus de Prati m. p., Cameral Ingenieur.

Zenegg már nagyon várhatta e költségvetést, mert azonnal kézhezvétele után, még ugyancsak november 14-én írt leveléhez csatolva fel is küldötte a magyar kamarának. E levelében előadja, hogy, ha a tégláégető kemencék felett ő rendelkeznék és a palota körül halmokban heverő kőanyagot a várparancsnok közbelépése nélkül összegyűjtethetné és a hely színére hordathatná, akkor a téglá- és kőanyag csaknem harmadával kerülne kevesebbe, mert a szállítási költségeket megtakarítanák. Ebből is látnivaló, hogy az építkezés fölötti illetékesség kérdése korántsem ellentétben állottak egymással. Említést tesz még a kamarai felügyelő arról, amit Prati ajánlott, hogy tudniillik a lakatosmunkát Bécsben olcsóbban lehet elkészíteni, amely esetben fel lehet küldeni a lakatosokat.³²⁾

A költségvetést a magyar kamara kiadta számvevői hivatalának, mely végrehajtotta az említett és jelzett javításokat, a maga használatára le is másolta és visszaküldte a kamarai tanácsnak, hogy az udvari kamarához terjessze fel (Pozsony, 1722 november 22.). November 23-án megy föl a költségvetés a magyar kamara levelével Bécsbe. Zeneggnek fiát illető kérését a kamara tanácsosai nem pártfogolták, mert az új állást feleslegesnek ítélték, de annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy valami kínálkozó más állást fog juttatni az uralkodói kegy a fiatalembernek.³³⁾

Közben lent Budán folyik a pozícióharc a kamara és a haditanács képviselői között. Daun is, Zenegg is egyforma buzgalommal igyekeznek végre lendületbe hozni az elakadt építkezést, de egyforma érzékenységgel, hogy ne mondjuk féltékenységgel örködnék hatáskörük csorbítatlansága felett is. Az október 5-i királyi rendelet legalább részben valóban a kamarai felügyelőre bízta az igazgatást, de nyilván nem kapott egyidejűleg a haditanács oly értelmű negatív utasítást, mely az építkezés vezetéséből a budai várparancsnokot kizárta volna. A közvetlenül rendelkező hatalom a katonai erő vezérének a kezében van és volt, de ezenkívül Buda várparancsnoka még bizonyos hagyományra is hivatkozhatott (mint ahogy Daun meg is tette), amely a múlt helyzetének és rendjének jogán az építkezés fölötti rendelkezést neki biztosította. A munkát 1714-ben Regal, illetve a haditanács indította meg, de Zeneggnek is igaza volt, amikor a haditanács buzgalmának lanygulását panaszolta fel.

1722 november közepe táján Daun tanácskozásra ült össze Zeneggel, hogy a palota építésének a folytatását megbeszéljék. Itt egymás ellen szegezték felettes hatóságaik rendelkezéseit: a várparancsnok hivatkozott a haditanács október 21-i levelére, amire a kamarai felügyelő megütkezve válaszolta, hogy ennek az utasításnak ellentmond az a rendelet, amelyet viszont ő kapott a kamarától (okt. 5.).

De megegyezés is jött létre közöttük, még pedig a pincék kiásására vonatkozólag, mint amely munkát a téli időszakban is el lehetett végezni. (Ld: Levéltári anyag 3.) A következmények mutatják azonban, hogy Daun és Zenegg tárgyalásának eredménye csak a legtágabb értelemben volt megegyezésnek nevezhető. Mindketten szükségesnek tartották az építkezés folytatását, de természetesen mindegyik a saját vezetése alatt. A lényegét, az elvet tekintve egyik voltak, de a palota építése szempontjából másodrangú kérdés örökösen zavarta és nyugtalanította a munkatervet és magát a munkát, amennyiben arra sor került.

December 15-én Zenegg értesíti a magyar kamarát, hogy meg akarta kezdeni a pincék építését, melyre most télen a feléért tudott lekötni föld- és kő-, illetve sziklaanyagot, de szándékát a várparancsnok Prati révén megtudva december 13-án titkára kíséretében egy hadnagyot küldött hozzá és jelezte, hogy ő (Daun) fog a legjobban örülni, ha a munka befejezést nyer, de most már nemcsak a vezető igazgatást követelte a maga számára, hanem fenntartotta magának a jogot a szerződések aláírására, tehát jóváhagyására vagy el nem fogadására is. A várparancsnok a haditanács már ismert (okt. 21-i) rendeletére hivatkozott és Zenegg előadása szerint őt még a kamarai pénzekkel való elszámolásra is kötelezni akarta. A kamarai felügyelő válasza az, hogy a Felsőnek az udvari kamara útján utasításban adott (okt. 5-i) megbízásához alkalmazkodni akar, de kötelessége is, tehát az igazgatást a saját kezében tartja. Egyébként sem tartozik az ő hatáskörébe, hogy az uralkodói rendelet ellen valamit tegyen, vagy azon

valamit változtasson. A vita Daun küldötteinek azzal a kijelentésével ért véget, hogy a várparancsnok csak abban az esetben fogja a munkák felvételét, illetve folytatását engedélyezni, ha azok fölött mint igazgató ő rendelkezik.³⁴⁾

Zenegg levelét a magyar kamara december 19-én terjeszti fel az udvari kamarához és eljárást kér a haditanáccsal szemben. Most végre összeül az »in Hungaricis angeordnete Cameral-Haubt-Commission, sub Praesidio Illustrissimi Domini Comitis a Löwenburg, den 30-ten decembris Anno 1722 praesentibus Dominis Dominis Consiliariis a Salvay et Borscehek, Dominis Secretariis Strobel et Szaraz, protocollante me Concipista Malek et rationum officiali Laymann.« A jegyzőkönyv ismerteti a magyar kamara és Zenegg panaszait, melyeket e főbizottság, őszintén bevallva, hogy az egész ügyről csak annyit tud, amennyit a királyi határozat tartalmaz, az udvari kamara elnöke elé terjeszt. (Ld: Levéltári anyag 4.)

Daun sem hagyta persze annyiban a dolgot. 1723 januárjának elején panasszal fordul a haditanácshoz: »...beschwähret sich pro remedio, dass mit seiner praeterirung der Cameral Inspector Zeneg den bau bey dem Schloss zu Ofen dirigiren und die rechnungen nicht durch den vom Hof-Kriegs-Rath aufgenohmenen Fortifications-bau-schreiber, sondern durch den vorhin in diesser qualitaet alda gestandenen und anjetzo aufs neüe durch die Cammer darzue beförderten Salgari geführet werden wollen.« (HKR 1723. Exp. 89.) A haditanács által alkalmazott építési jegyző vagy felügyelő irnok — ma inkább azt mondanók: titkár — hivatalát Hölbling töltötte be. Említettem, hogy az építkezés effektív részében ő volt a haditanács részéről működő faktor. 1715-ben a felépítendő palotarészt a haditanács megbízásából ő jelölte ki és az ő tervei szerint indult meg az alapvető munka: a főfalak felépítése, illetve karbafelújítása. A költségvetésekben mint építő- vagy kőművesmester szerepel, de a magyar kamarának az udvari kamarához 1722 október 22-én intézett levele világosan »aedilis scriba«-nak, majd december 30-án a kamarai főbizottság jegyzőkönyve »bau Schreiber«-nek nevezi, ebbeli minőségét emelve ki, amikor költségtervezetek megszerkesztéséről volt szó. Már akkor ott szerepel mellette a kamara megbízottja, Salgari és szó van a felügyelő jegyzői hivatal kettéosztásáról (1722 október 24.).

A haditanács január 16-i válaszában figyelmezteti Daunt, hogy semmiféle újítást ne engedjen érvényesülni, egyébként érintkezésbe fognak lépni az udvari kamarával. Találkoznia kellett a két hatóság egymás felé irányuló megkeresésének. Egyelőre nem került sor újabb összekülönbözésre Budán, míg aztán március elején megtudjuk, hogy a vita a haditanács javára dőlt el. Közben Hölblinget a haditanács nagyon valószínűen a kamara közbelépésére mégis felmentette hivatalos állásától, de a haditanács szolgálatából való megválás révén csak gazdája és nem a munkaköre változott meg, mert munkásságát ettől kezdve épen a kamara megbízásainak szentelte. Ezzel a kamara egy szorgalmas és tájékozott mestert állíthatott szolgálatába és a »divisus scribatus« kérdése is megoldást nyert. Hölbling január végén Bécsben tartózkodik: január 29-én ugyanis Schmerling kamarai tanácsos kívánságára és felszólítására a palota kőműves-, illetve tetőfedő-munkáinak költségeiről vázlatos összeállítást készít, melyet a kamara egyelőre miheztartás végett február 14-én közöl a magyar kamarával és azon keresztül Zeneggel. Ezt a tájékoztató költségvetést aztán pontos és részletes formában is ki kellett dolgoznia,

de természetesen csak újabb helyszíni szemle után. A Schmerling-féle összeállítás már elárulja, hogy a kamara csak azokra a munkákra gondol, amelyeket okvetlenül végre kellett hajtani, hogy az épület végre az időjárás viszonyosságai ellen biztosított állapotba kerüljön, ha lakhatóvá még mindig nem válhatott is. Bizonyos tekintetben tehát csak ideiglenes karbahelyezésről esik szó. A főkapu portáléjára vonatkozólag meg épen az Hölbling véleménye, hogy, ha a küszöbön álló munkák előtt helyezné el azt a kőfaragó, akkor a súlyos és otromba szekerek megrongálnák és ezért egy fából készült ideiglenes kapuzat felállítását javasolja.³⁵⁾

Ez a vázlatos tervezet a melléklete, de egyben tengelye is annak a magyar kamarához intézett február 14-én kelt értesítésnek, melynek lényege az, hogy az udvari kamara ezidőszert nem gondol a budai királyi palota teljes kiépítésére, hanem csak olyan állapotba akarja helyezni, hogy az időjárás pusztító hatásának ellenállhasson. Utalva a kamara a csatolt tervezetnek csak hozzávetőleges pontosságára és általános voltára, felszólítja a magyar kamarát, hogy utasítsa Zenegget egy pontos költségvetésnek »per praedictum aedilem scribam« való elkészíttetésére. Hölbling, akit ugyanez az írás főntebb »Murariorum Magister«-nek nevezett, március 8-ra készül el az újabb költségtervezettel, mely az udvari kamara intencióinak megfelelően csak a tetőzet elkészítésére, a kő-ablakkeretek elhelyezésére és az épület külső megtisztítására szorítkozik. Az 1722 november 14-i nagyszabású és a tökéletes befejezésre beállított költségvetésnek kis szükség-pótléka ez az összeállítás; összehasonlítva azzal beszédes jele az anyagi erők hiányának és a munkálatok visszafejlődésének, egyedül az ablakok kőművesmunkáinak némi előrehaladására lehet belőle következtetni. A Schmerlingnek készített január 29-es összeállításban Hölbling emlékezetből az összes 251 ablakot kalkulációba vette, a valóságban azonban 21 darabbal ekkor már elkészültek. A március 8-i költségvetés itt következik:

Verlässlicher undt Negster überschlag. Ühber das alhiessige Schloss gebäu, welches auf begehren (Titl.) Ihro Kayserlichen Königlichen Cameral Inspector Herrn von Zennegg, das tach in standt zu setzen, die fenster mit ihren stein einzurichten undt selbes aussen her völlig herunter zu verbutzen, in allen unkosten erfordert. Als : Maurer arbeith. —

Erstlichen seyndt noch 230 fenster zu versetzen, vor Jedes mit Maurer undt handlung arbeith à 4 G. : 920 G. — Item vor 510 Klaffter gsimbs undt archedrauf [architráv], die Klaffter à 1 G. 30 x. : 765 G. — Das tach rings herumb bey 3½ schuch zu unter mauren : 310 G. — Das völlige Tach zu über legen, die 5 gräd und 5 . . (?), sambt dem fuerst undt haubt gesimbs überall drey scharn die Ziegel in das Mälter zu legen : 280 G. — Vor alle grüster zu machen : 180 G. — Lestlichen : Vor das auswentige herunter zu butzen : 620 G. — (Latus herüber 3075 G.)

Materialien erfordern :

Maurer Ziegel 150.000, das tausendt à 5 G. 30 x., sambt der fuhr : 825 G. — Tach Ziegel 60 Tausend à 6 G. mit fuhr : 360 G. — Kalch ohne dem, wass vorhanden, 300 Mötzen, mit wasser undt ablöschen à 1 G. : 300 G. — Sandt 160 schöff, mit dem heraufführen, khombt eines auf 6 G. : 960 G. — Grüst holz 500 stam, welches zu Pesth ohne geldt abgeben, solches aber über die Donau undt in die vöstung zu führen, das nöthige davon aus zu hauen undt schrägen machen zu lassen, kost : 85 G. — Trentschner grüst läden 15 Hundert à 16 G. : 240 G. — Wasserfuhren zu dem Mälter machen : 120 G. — Latten Nögel 8 Tausend à 2 G. 30 x. : 20 G. — 66 Centen gätter Eyssen à 8 G. : 528 G. — Schliess Eyssen 34 Centen à 8 G. : 272 G. —

Schlosser Arbeith. (T. i. 100 mázsa vas feldolgozása :)

Vor das pfundt à 3 x. : 500 G. — (Latus 7285 G.)

Vor schauffl, Krampen, scheintruchen, haspel, Zugsayller, grüst Klampfen, klein undt grosse Zug schäffer, drey gutte bodingen zusammen : 120 G. —

Die Steinmetz Arbeit, zu denen nöthigen fenstern nach dem alten contract finden sich in der aussmass, dass noch 129 vonnöthen seyndt zu machen, ertragen : 1800 G. — Das fuhrlohn von bruch herein : 118 G. —

Zimmermanns Arbeit ertragt bis : 400 G. — Braucht 490 stam holtz noch zu dem tach auf die anzüg à 6 x. : 49 G. — Zigel latten 25 Hundert à 3 x. : 125 G. — Grosse latten Nögel 35 Tausend à 3 G. : 105 G. — Grosse Antzug Nögel 8 Hundert à 1½ x. : 20 G. — Vor ein Interimbs thor von holtz per : 12 G. —

Dan Einwendig in dem hoff vor die tach Rühnen noch mit einen schlaug herundter auf allen 4 seithen Rühnen von schwartzen (Latus 10.034 G.) Pläch mit rother öhl farb angestrichen, damit das Rügenwasser in die Cistern geleithet wirdt, khommen 50 Klaffter, vor jede Klaffter Pläch sambt macherlohn undt anstreichen à 5 G. : 250 G. — Item ein schlauch von stein über zwerch des hoffs in die Cistern : 60 G. —

Summa 10.344 G.

Ofen, den 8. Martii 1723.

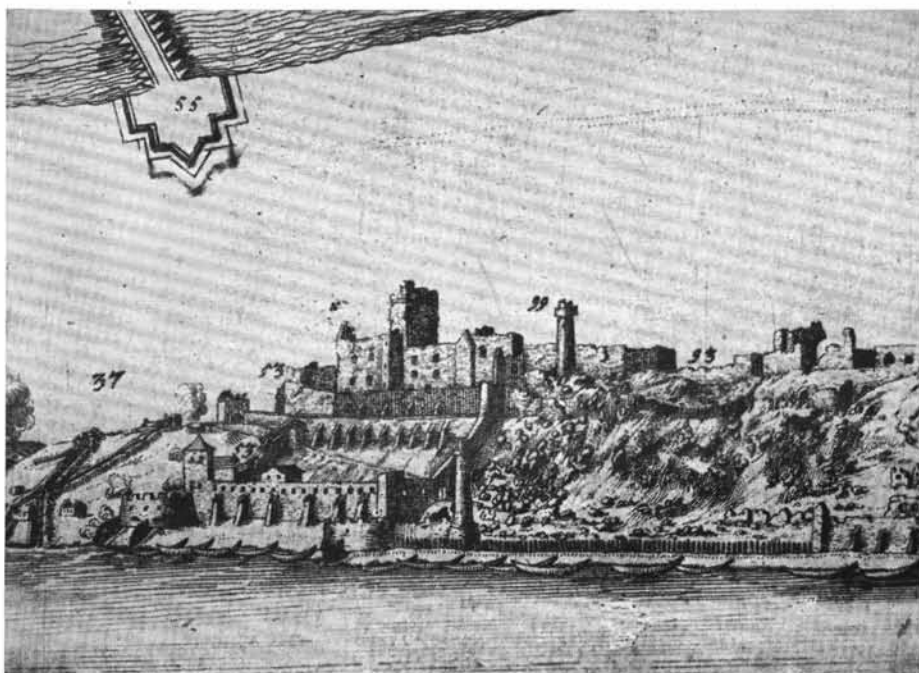
Johann Hölbling, Kayserlicher Baumaister.

Zenegg már a következő napon felküldi e költségvetést Pozsonyba egy levél kíséretében, mely több érdekes pontot tartalmaz. Ajánlja, hogy szerződésileg állapodjanak meg Hölblinggel a munka elvégzésére és az építőanyagok beszerzésére vonatkozólag, ha írásban kötelezi magát, hogy a megjelölt összegért vállal mindent, mert a kamara útján sokkal többbe, legalább 12.000 forintba kerülne a vállalkozás. De nem fogja végezhetni az építőmester az anyagok előteremtését hiánytalanul és zavartalanul, ha nem bízzák rá az összes rekvizitumok fölötti őrizetet és nem biztosítanak neki szabad rendelkezést, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a várban felhalmozott anyagokat ellopkodják. Az építőanyagokat, különösen a meszet és homokot, melyet a palota építésére készítettek elő, a külső erődítésekhez használják fel, azért nincs soha elegendő a palota számára. A legnagyobb akadályt azonban az okozza, »...quod Excellentissimus Dominus Commendans claves ad Castrum penes se retineat et quando intrare volumus, semper Eundem praevis requirere cogimur, quod in actuali labore molestum esset...«³⁶⁾

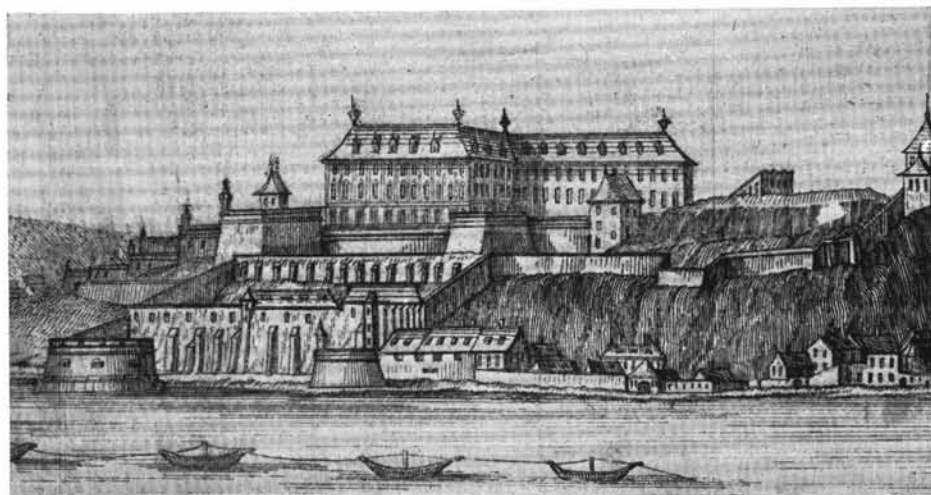
Mi volt hát a kamara és a haditanács 1722 végén, illetve 1723 elején kölcsönösen kilátásba helyezett tárgyalásának eredménye? A haditanács február 20-án kelt kérdésére, hogy mennyire haladtak a palotaépítés munkálatai, Daun felküld egy alaprajzot és a törzskari személyzet lakosztályainak újonnan — hogy ki által, nem tűnik ki — megváltoztatott beosztását és »machtet ferrere meldung beylegung extracts seines vorhin abgestatteten bericht wegen beyschaffung deren erforderlichen baugeldern zu obgedachten Schlossgebäu, dann von des aldasigen Cammeral Inspectoris der bau direction halber machenden praetension und neuerung.« (HKR 1723. Exp. 260.)

A lakosztályok elrendezésének új terve nem tetszik a haditanácsnak : »Accusatur der eingeschickhte plan über den dasigen Schloss bau... Sonsten seye forderist... der Schloss bau nach denen vorhinigen approbirten rissen fortzuführen undt die Hauptdirection sothanen baues bey dem militari unveränderlich zu verbleiben, da aber die Cammer zu disem Schloss bau die geldter ex fundo Camerali hergeben wolte, könte Ihro eine direction zuegestanden werden...« (HKR 1723. Reg. 218.)

Nagyon természetes, hogy felettes hatóságának ilyen rendelkezésével a kezében Daun magánál tartotta a palota — és hozzátehetjük : az egész építkezés kulcsait, aminek következtében a kamara, egészen a haditanács intenciója szerint, csak másodrangú szerephez jutott. Nem akadtam nyomára a kamara és a haditanács kölcsönösen óhajtott megbeszélése

1. A palota a visszafoglalás után.

2. A palota 1737 körül.

3. Budavára látképe 1698-ból, balra a palota romjaival.

eredményének, de épen ezért feltehető, hogy a tanácskozás csak szóbelileg folyt le és írásban csak e rendelkező intézkedés örökítette meg. Ebben az esetben a közös megvitatás eredménye az lehetett, amit a haditanács oly határozottan közölt a várparancsnokkal: a haditanács fel fogásának teljes érvényesülése. Minthogy azonban a kamara azon volt, hogy a pénzt a palota építésére előteremtse, helyénvalónak látszott, hogy rész jusson neki is az igazgatásból. Okmányyszerűleg nem tudom igazolni, de egészen logikus és valószínű, hogy a haditanács március 6-i levele a két főhatóság megbeszélésének eredményét, a kettejük között létrejött megegyezést hozta Daun tudomására. Léteznie kellene természetesen megfelelő értelmű udvari kamarai leiratnak is,ilyent azonban nem sikerült napfényre hoznom.

Emlékezünk, hogy a kamara szándéka csak a részleges kiépítés volt, melynek végrehajtásával a palota megszabadult volna az időjárás állandó fenyegetésétől. Az erre vonatkozó Höbling-féle költségvetést március 12-én küldi fel a magyar kamara Bécsbe és támogatja Zenegg abbéli véleményét, hogy egy emberre — Höblingre — bízzák a munkák kivitelezését, először is, mert úgy olcsóbban, tényleg az előirányzatban feltüntetett költségekkel lehet operálni, másodsorban pedig azért, mert az az ember, aki a teljes felügyeletet gyakorolja és az anyagok beszerzését is végzi, nagyobb buzgalmat és figyelmet fog tanusítani, mert ő lévén egyedül felelős, a károk elsősorban őt sújtják. A magyar kamara végül védelmet és intézkedést kér azok ellen az akadályok ellen, melyeket katonai részről gördítenének Höbling működésének útjába: »Ne vero idem Contrahens per Statum Militarem Budensem quoquo modo praepediatur, praepremis et ante omnia necessum foret, ut obstacula, quae praerepetitus Dominus Zennegh in Literis suis exponit, mediantibus seriis ordinibus per Excelsum Consilium Aulae Bellicum ad Dominum Generalem Commendantem Budensem expediendis in tempore sufferantur.«³⁷⁾ (1723 márc. 12.)

Nagyobb hatalom húzta azonban keresztül a palota továbbépítésére vonatkozó számításokat. Tizenhat napra rá, húsvét vasárnapján tűz ütött ki egy házban a Bécsi kapu közelében, de szerencsétlenségre gyorsan elharapózott és hatalmas pusztítást vitt véghez az egész vár hosszában. A »Neu aus seinem Stein-Hauffen wiederum aufwachsendes Ofen, Oder kurtze Beschreibung usw.« című, Budán 1733 január 1-én megjelent mű így írja le a tűzvészt: »...ob durch Nachlässigkeit entstanden- oder boshaft gelegtes Feuer aus dem dritten Haus vom Wiener-Thor gegen der Kaiserl. Breche hinauf zu in Anno 1723. den 28sten Martii am Heil. Oster Tag Abend, I. Viertl nach 4. Uhr, als man just vom Calvari- oder Josephi-Berg mit der Procession zuruck gienge, auf einmal gleichsam in einer Flamm durch starck zugekommenen Wind so erbrunnen, dass alle Hülf, und Rettung vergeblich ware...« (25. l.). A tűz óriási méreteket öltött: »...schon erzehlte Brunst ...die erschrocklichste, sintemalen das Feuer mit brinnenden Tach-Schindlen nicht allein in der Oberen Stadt von einem Haus in das andere geflogen, und angezündet, so dass auf einmal alles ein Feuer, und nicht mehr zu retten ware, hierdurch in dem Fischer-Städtel manche Häuser eingäschert worden, sondern auch das grosse Magazin, gantze Wasser-Stadt, und gegen über benachbarte Stadt Pest, als wohin feurige Schindel durch den starcken Wind über die Donau getragen worden, in äusserster Gefahr, verbrennet zu werden, gewesen...« (40—41. l.).

Maga a tűz ugyan nem érte el a királyi palota épületét, de átcsapott a puskaportoronyra, lángbaborította, majd levegőberöpítette. Ez a robbanás rombadöntötte a Fehérvári-kaput, melyet Daun hamarosan újraépíttetett,³⁸⁾ de szétrombolta nagy darabon a palota tetőzetét is. A nagy nehézségek és küzdelmek között »tető alá került« építmény ismét csonkán állt. Ahol már készen állott a befedés, ott összezúzódtak és szétestek a cserepek, még pedig egy 1723 május 22-e körül keletkezett és elsősorban a megromlásodott két kaszárnyára, főőrségre, őrházakra és az ácsudvarra vonatkozó költségvetés szerint számra vagy 25.000 darab, melyeknek pótlása a munkabérrel együtt újabb 200 forintot igényelt. (Hofkammerarchiv, Hung. 1723 júl. 23.) Az ügyis oly lassan és oly sok huza-vona közt haladó munkát egyszerre hónapokkal vetette vissza ez a csapás. Az épület megint jórészt fedetlenül volt kénytelen kiállani esőt és vihart: sorsát most már határozottan szerencsétlennek lehetett nevezni.

Hölbling legutóbbi költségvetése fent volt már az udvari kamaránál, de a tető pusztulásával megváltozott körülmények folytán illuzórius és használhatatlan lett és új tervezet készítése vált szükségessé. Némi pénz állt Budán az építkezés rendelkezésére, mert a bancalitas pozsonyi képviselője (Bancalis repraesentatio) még 1722-ben 3000 forintot fizetett Salgari mint felügyelő irnok kezéhez a palota építésének céljaira. Ebből az összegből augusztusban meg is indul a helyreállítás munkája oly mértékben, amennyire azt a szűkösen kéznél levő építőanyagok megengedik.

Szeptember 18-án az udvari kamara magyarországi ügyekben működő főbizottsága megállapítja a tető helyrehozásának és az új cserepezésnek halaszthatatlanságát, valamint annak szükségét is, hogy az ablaknyílásokat téglával töltsék ki, hogy eső és hó az épület belsejében kárt ne okozzon. Rögtön lépéseket is tesznek a szükséges pénz kiutalására: »...hatt diese in Hungaricis angeordnete Haupt Commission sich darüber mit dem Herrn Stockhamer ex parte Bancalitis unterredet undt ist der ohnmassgebigen Meinung, dass ohne Erlassung eines Kayserlichen Befehls, in hoc speciali casu, propter Periculum in mora, von der Löblichen Bancalität die hierzu erforderliche Unkosten gegen einer darüber abstattenden verrechnung umb so mehres angeschaffet werden kunten, alss dieselbe dem vermuthen nach 1000 Gulden nicht abwerffen wurden: da nun Euer Excellenz diese concertierte Intention gnädig zu placidieren belieben möchten, so wolte man darüber ein Insinuatum an die Löbliche Bancalität undt ein Camer Schreiben an die Königliche Hungarische Camer pro Noticia expedieren lassen; jedoch es beruehet an Euer Excellenz gnädiger Dispositione.«³⁹⁾

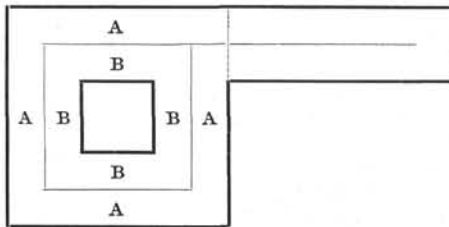
Az udvari kamara, illetőleg a nevezett főbizottság meg is keresi a bancalitas-t, hogy utalja ki az 1000 forintot és egyidejűleg értesíti a magyar kamarát, hogy a tervezett munkálatok a jövő (1724.) évre maradnak, de a tetőt helyre kell állítani és az ablaknyílásokat is el kell zárni még a tél beállta előtt, Zenegtől pedig elszámolást kér a kiadásokról (szept. 20.).

Ha végigtekintünk az építkezés egy esztendejének (1722 őszétől 1723 őszéig) történetén, szembeszökik a tervbevett munkálatok fokozatosan szűkebb körre korlátozódása. A lehetőségek csökkenésével zsugorodtak össze az igények is. Az 1722 november 14-i költségvetés az utolsó részletig menő teljes kiépítés tervét árulta el, 1723 március 8-án már csak a tető befejezését, az ablakok kiképzését és a külső rendbehozást szándékozzák végrehajtani, de ezt a tervet is megghiúsítja a tűzvész, illetve a löportorony robbanása úgy, hogy 1723 szeptemberében már csak a legeslegszükségesebb

tatarozások és nem is a továbbépítésre, hanem csak a konzerválásra irányuló munkák kerülnek szóba.

A magyar kamara szeptember 23-án továbbítja Zeneggnek a felső utasítást, a kamarai felügyelő október 5-én megkapja a bancalitas értesítvényét is az 1000 forint kiutalásáról, mire még ugyanaz nap megküldi válaszát. Tiltakozik az ellen, hogy a pénzügyekkel és magukkal a kiutalt pénzekkel való elszámolásra kötelezik és emlékezteti a kamarát, hogy Salgari mint felügyelő-írnok nyugtatványára még az 1722. év folyamán kaptak 3000 forintot, miért is, ha csak a szükséges anyagokat fel tudják hajtani, ha tehát lesz elég fájuk és cserepük, a tető befedését még az 1723. évben be fogják fejezni annyival is inkább, mert »actu jam ab uno vel altero mense in eo laboratur. Cum autem intuitu exorti Incendii et ideo noviter aedificandarum Casarmarum ac aliorum militarium aedificiorum Laterum praesertim Tectualium nimis magnus Defectus sit, sic pro hoc Anno major Pars Castris et quidem Tectum quadratum tam a foris, quam intus plenarie usque ad longum parietem, uti vocamus, tegetur, qui in longum se extendens Tractus, quantum possibile fuerit, interim reficietur et reliqua se ex Defectu Laterum ostendens effectuatío ad sequentem Annum differri debet, quod idem cum fenestrarum vacuitatibus intelligendum, quae ex eodem Defectu Tegularum et lapidum in toto pro aedificatis aedificiis militaribus applicatorum occludi nequeunt, interea per nives et pluvias fornicibus nullum damnum causabitur, dum defacto tales non extent.«⁴⁰⁾

A »négyszögletes tető« a palota zömét képező négyzetalakú és a belső udvart közrefogó építmény tetőzete, melynek úgy befelé néző (intus) B),

mint az épületet környező szabad terek felőli (a foris) A) lejtőit teljesen, tehát a fedélszék aljától a tetőgerincig még 1723-ban be akarták fedni. Találhatóan »hosszú fal«-nak nevezték az egységes négyszögből hátranyúló keskeny traktust, melynek, mintegy az egy egészet alkotó tömbből kieső függvényyszerű résznek a végleges befedésére sor már csak a következő évben kerülhetett. A négyszöghöz csatlakozó szárny, mely szeretlenül látszott a főkomplexumhoz illeszkedni, bár mi tudjuk, hogy ugyanúgy a megtartásra és helyreállításra alkalmas régi falak alapjain épült fel, mint a törzstraktus, hiszen a még használható falrészek vonalai és nem csupán a tervező elgondolás szabták meg az új palota határait — ez a jellegzetesen furcsa és mégis oly kézenfekvően magyarázható épületrész tehát egészen érthetően csak másodsorban következett a főépületrész után. A tető befedését nagyon természetesen itt kezdték meg és itt is akarták még azelőtt befejezni, mielőtt a mellékszárnyon végzendő munkához fogtak volna. Azt is megállapíthatjuk Zenegg soraiból, hogy a »négyszögletes tető«

kifelé és a belső udvar felé néző lejtői egyaránt híjával voltak a cserépfedésnek, illetve a húsvéti robbanás következtében érzékenykárt szenvedtek, bár valószínű, hogy a puskaportoronyhoz közelebb eső »hosszannyúló traktus« fedele rongálódott meg legjobban.

Zenegg véleménye szerint mégis az volna a legüdvösebb, ha a legutóbbi tervezetben feltüntetett összeget (10.344 frt.) átutalnák, hogy az ablakokat is rendszeren és véglegesen elhelyezhessék és az épületet így és nem ideiglenes téglaberakással zárják el a külső veszedelmek elől.⁴¹⁾

A bancalítas értesítvényére Zenegg és Salgari együttesen küldenek választ a pozsonyi képviselőnek (Bancal-Repraesentation) és nem felekeznek meg arról, hogy biztosítsák, illetve kérjék a kilátásba helyezett 1000 forint kiutalását. A pénzt Salgari fogja felvenni és fog róla elszámolni, ha az 1722-ben ugyancsak az ő mint építési jegyző (Bauschreiber) kezeihez kifizetett 3000 forint a szükséges munkákra (tetőfedés és az ablakok beépítése vagy az ablaknyílások elzárása) elégtelennek mutatkoznék.

A magyar kamara október 7-én, a bécsi »Universal-Bancalítat« pedig október 23-án terjeszti föl Zenegg jelentéseit az udvari kamarához, mely december 22-én a következő intézkedésre szólítja fel a magyar kamarát:

Illustrissimi etc. Intellexit camera haec aulica ex informatoriis praetitulatarum Dominationum Vestrarum, quod juxta relationem a Domino Zenegh habitam, pro tecto Arcis budensis reparando et fenestrarum vacuitatibus occludendis expensae hoc Anno non amplius requirantur, siquidem tegulae et lapides haberi non possint: certum est equidem defectum Materialium reparationis omittendae sufficientem esse excusationem. Speratur nihilominus, quod praefatae Dominationes Vestrae eas facere velint dispositiones, ut tectum antelatae Arcis, ad Imbribus ad minus resistendum, asseribus quoquo modo tegatur, donec sequenti vere ejusdem Arcis reparandae melior detur occasio. In reliquo etc. Viennae, 22. Decembris 1723. — Georgius Száraz. — Joannes Jacobus Comes a Löwenburg m. p. — Király m. p.

Videat Hoffbuchalterey. Vidit Hofbuchalterey.

22. Decembris 1723. Die Königlich Hungarische Cammer wolle verfügen damit die reparation des Schloss zu Ofen, weil es mit ziegl für heuer nicht beschehen kan, mit brettern auf das thuenlichste bescheche.

Ez már igazán az utolsó és legvégső megalkuvás volt az építkezés során. A szükség nyomasztó parancsára és csak ideiglenesen ugyan, de mégis közönséges deszkafedelet szántak a budai királyi palota ormára, ablakait pedig téglával és kővel rakatták be!

Még az 1723. év utolsó napján megszólal a haditanács is, hogy közölje Daunnal, hogy a tavaszi idő beálltával min kezdjék a további építtetést. A kamara viszont láthatólag elkedvetlenedett, de akár akart, akár nem, módot nem talált az anyagiak előteremtésére. A közvetlen levéltári nyomok mostantól kezdődő hiánya azt sejteti, sőt bizonyítja, hogy a kamara tovább nem is foglalkozott a kérdéssel. 1724 elején a haditanács még reményt táplál a kamarával való együttműködésre vonatkozólag, de ez év második felében aztán egészen nyilvánvaló lesz, hogy a kamara részéről nincs mit várni. Daun januárban felküld Bécsbe egy tervezetet, mely szerint 21 vármegye robotmunkájának a hat nyári hónapra szóló megváltása 20.000 forintot juttatna a palota és az erődítés továbbépítésére. Egyébiránt »ex Cassa Camerali vel Provinciali« várja a pénzt a palota teljes befejezéséhez, hogy azáltal a törzskar beszállásolásának terhétől a polgárság megszabaduljon. Ebben a levelében Daun részletesen beszámol arról, hogy az építkezések vezető igazgatása régi időkig visszamenően a katonai parancsnokság kezében volt és Zenegg

bevonásával bár, de a jövőben is ott kell maradnia. A haditanács számít a kamarára, de ügyel arra, hogy jogaiból és kiváltságaiból ne veszítsen a kamarával szemben: »... der alldasige Schloss-bau wirdet communicanter von dem militari et camerali zu besorgen seyn, wobey man doch bedacht seyn will, dass ihme (Daun), als superiori die ober direction darüber verbleiben möge.« (HKR 1724. Reg. 90.) Júniusban még mindig nem mondott le a haditanács a kamara segítségéről, sőt egyenesen a kamarai felügyelőhöz fordul, hogy az járjon el a pénz megszerzésében. Egy hónapra rá megint csak azt ígérhetik, hogy sürgető lépéseket fognak tenni a kamaránál, majd szeptember vége felé a parancsnoki szállással kapcsolatban Dauntól költségösszeállítást kérnek, melynek végösszegét azonban (28.000 forintot) a haditanács túlmagasnak találta, amiért is a költségvetést szűkíteni kellett. Daun október elején »Machet anregung wegen beyschaffung zuelänglicher verlaags Mitteln zu ausbauung des Schlosses allda...« (HKR 1724. Exp. 1241.), amire aztán megjön a haditanács felelete, »dass ex parte aerarii zu dem dorthigen Schlossbau keine beyhilff zu hoffen und solchemnach die Statt zu einem beytrag zu bewegen seye« (HKR 1724. Reg. 1184.), vagyis a haditanács felszólította a várparancsnokot, hogy más forrás hiányában Buda városát bírja anyagi hozzájárulásra a palota kiépítéséhez. A kamara sem támasztott nehézségeket e lépéssel szemben: ezt tudjuk Buda városának 1725 január 27-én a Felsőhöz intézett tiltakozó memorandumából.

Úgy látszott, hogy ezzel újabb fordulóponthoz érkezett — nem mondhatjuk, hogy a palota építése, mert hiszen az a szónak majdnem hiánytalan értelmében már évek óta szünetelt, hanem az építkezés befejezésére irányuló törekvés. Ez a törekvés most ismét a haditanácstól indult ki, mely, ha csak a kamara teljes tehetetlenségével szembeállítva is, de újólag agilisnak mutatkozott. Buzgalma azonban megtört Buda városának ellenállásán. A magisztrátus pénztelenségét még a Felső előtt is demonstrálja: még csak részleges hozzájárulásba sem tud belemenni. Ekkép Daun eljárását nem koronázta siker, pedig körültekintően igyekezett megfogni a dolgot, mint az a haditanács október 7-i utasítására küldött válaszából is kitűnik. Levelével felmegy a haditanácshoz a királyi palotában kiépítendő parancsnoki szállás költségvetése is, mellyel kapcsolatban kimutatja, hogy a palota további kiépülésével a tisztek lakást fognak nyerhetni ott és ezáltal a polgárok fel fognak szabadulni a beszállásolás terhe alól, ami rá fogja bírni őket, hogy a visszafoglalás óta még mindig található tűzpusztította helyeket beépítsék. E kérdés szabályozására a várparancsnoknak életrevaló ötlete van: azok a tulajdonosok, akik az építkezés kötelezettségének vállalása mellett a kamarai igazgatástól mint első kézből ingyen kapták meg e területeket és az építést mégis elmulasztják, kényszerítve legyenek ama helyeket másoknak átengedni. Ezek a messzemenő elgondolások bizonyítják, hogy Daun behatóan foglalkozott a palota helyzetével és az azzal összefüggő körülményekkel, melyek pillanatnyilag Buda városát helyezték előtérbe: »Sonsten accusire Er den Empfang des Rescripts von 7-ten Octobris, worinen Ihme angezeigt wirdet, dass zu ausbauung des Königlichen Schlosses nicht die mündeste hoffnung von Cameral Mittel zu machen seye und werde Er seines Orths ohnentfahlen der Statt Ofen wegen eines beytrags zu obigen bau den vortrag zu thuen...« (HKR 1724. Exp. 1269.)

Daun rövidesen érintkezésbe is lépett a várossal és tudomására hozta a haditanács kívánságát. Ez a közlés valószínűleg szóbelileg történt,

mert a Budapest székesfővárosi levéltár lajstromozatlan iratai közt levő és az idevágó aktákat magábafoglaló kis csomó csak a városi hatóság kétszer (egyszer rövidebben, egyszer bővebben) összeállított ellenérveit, aztán a várparancsnokhoz, majd magához az uralkodóhoz intézett tiltakozó iratainak fogalmazványait és a haditanács Daun jelentésére küldött Rescript-jének megfelelő kivonatát tartalmazza. Sajnálatos- és csodálatosképpen a budai tanácsülési jegyzőkönyvekben nincsen semmi nyoma ezen a városra nézve oly fontos és ugyancsak hivatalos ügynek.

Buda városa Sauttermeister polgármester ellenjegyzésével nyolc pont köré csoportosította ellenvetéseit, melyeket Daun felszólítása ellen szegezett és a maga egészében teljesíthetetlennek jelentette ki a haditanács kívánságát. Ebből a várparancsnokhoz intézett keletnélküli iratból következtethetünk Daun érveire is, melyekkel hatni próbált a városra. Lássuk már most a magisztrátus választát:

A közmunkákat továbbra is minden erejükkel támogatni fogják (1), de a buzgalomnak határt szab az erők nyilvánvaló elégtelensége (2). Még, ha el is érnék a város jövedelmei a felőlük képzelt magasságot, akkor sem vállalhatna *egy város* olyan munkát, melynek viselésére a *vármegyék* elégtelennek bizonyultak, sőt, melyről sem a kincstár, sem az egész ország nem akar tudni (3). A kamarától a város nem kap többet, mint más városok (4); Buda belső, tehát adminisztratív jövedelmei pedig nincsenek közteherviselésnek alávetve, hanem pusztán a belső kiadások fedezésére szolgálnak (5). Igaz ugyan, hogy a katonai hányadnak nincs kapcsolata ezekkel a jövedelmekkel, tehát külön gyarapodást jelent, de viszont a város kiadásai a bevételeket gyakran felülmúlják: jogos tehát a kérdés, hogy miből járuljanak hozzá a palota kiépítéséhez (6). Hogy a jövedelmekkel jól vagy rosszul gazdálkodtak-e, az a legmagasabb elbírálás alá tartozik, de a tanács mindig fogja tudni vállalni a felelősséget. Ha ilyenmiből kiindulva az egész községre ráraaknák a rendkívüli terhet, a magánvagyon szükségszerűen tönkre menne (7). Végül arra a biztatásra reflektálnak, hogy a kész palota meg fogja szüntetni a katonai beszállásolások terhét, amennyiben lakást fog nyújtani a törzskar tisztjeinek. Ezt remélik ugyan, de nem hisznek benne, mert csak a beszállásoltak fognak kicserélődni, de maga a helyzet nem fog változni (8).

Ezt a választ Daun haladéktalanul felküldi a haditanácsnak, mely azonban nem ismeri el a városi hatóság érveit és november 29-én kelt Rescript-jében felszólítja a várparancsnokot, hogy újólaj igyekezzék Buda városát rábírní a kívánalmak teljesítésére. Most már csak azt kéri, hogy tehetségéhez képest valamivel járuljon hozzá a város a palota építésének és befejezésének költségeihez. A haditanács ismét azt emeli ki, hogy Budának a kamara részéről jelentős nyereségei és jövedelmei vannak és hogy épen a városnak a legnagyobb érdeke, hogy az építés befejezése folytán a katonai szállásadás terhe alól felszabaduljon.

Daun november végén már morvaországí útján (talán épen Bécsben) van és így helyettese, *König* térparancsnok közli a haditanács levelét a városi tanáccsal. Buda polgárságának külön bizottsága foglalkozik ismételten az ügygel, de a határozat megint csak az, hogy »...hiesige gemeine Stadt absolute ausser stand sich befinde, auch nur etwas, geschweigens die völlige erfodernuss beyzutragen.« A polgárok a kiállott nehéz idők miatt úgyis csak nagy megerőltetéssel képesek a köznek adózni, amikor egyik fő kereseti forrásuk, a borkereskedelem oly rosszul áll. A város

jövedelmei nem elegendőek a kiadások fedezésére úgy, hogy külső tőkét kellett kölcsönkép felvenni, melyek még mindig kifizetetlenül terhelik a várost és kamataik jelentős összeget vonnak el ismét a jövedelmekből. A négy éven át tartó vízszolgáltatás a katonaság számára és a két vízemelő készülék karbahelyezése csak növelte ezen adósságokat és mindehhez járult az 1723-as tűzvész, mely a városházát teljesen elpusztította. Ennek újraépítése maga több ezer forintot igényel és ha ezt az összeget nem tudják előteremteni, hogyan és miből járuljanak hozzá egy más munkához, hacsak a magánvagyonot pusztulásra nem ítélik?

Ezzel a tartalommal december 16-án küldi Sauttermeister a városi hatóság válaszát Daun után Bécsbe. Ezenkívül még egy terjedelmes, emlékiratszerű tiltakozó jegyzéket szerkesztettek, melyben a haditanács első megkeresésére nyolc pontban összeállított ellenérveiket most hat pontba foglalva, de bővebben és alaposabban kifejtve akarták a várparancsnok, illetve fölöttes hatósága elé tárni. Ez az emlékirat azonban alkalmasint csak fogalmazvány maradt, mert hiányzik róla az »Expediatur, Consul Sauttermeister« ellenjegyzés, de egyébként sem volt — legalább a további nyomok hiányának tanúsága szerint — semmi folytatása vagy következménye. Ez az irat elsősorban várostörténeti szempontból érdekes és azért közlöm egész terjedelmében a levéltári anyag közt (5).

Ha nem is ebben a formájában, de lényegében ez a tiltakozó és érvelő jegyzék szolgált egy, a legmagasabb instanciához intézett felirat egyik mellékletéül. A városi tanács ugyanis világosszavú levélből (haud ambigu literis) értesült, hogy a haditanács nem tett le szándékáról, sőt talán még kényszerítő lépésektől sem fog visszariadni, hogy Buda városát az anyagi hozzájárulásra rávegye. Ez a fejlemény aztán arra bírta a város vezetőségét, hogy panaszával egyenesen a Felsőházhoz forduljon és csatolva a haditanács Rescript-jének másolatát és a városi magisztrátus két mellékletben részletezett ellenvetéseit és bizonyító érveit, arra kérje, hogy mentse fel a várost az újabb teher alól. 1725 január 27-én kelt ez a felirat és utána — semmi nyom, tehát nyilván le is záródott ezzel Buda városának szerepe a királyi palota építésében.

De ettől kezdve lassan elapad minden más levéltári forrás is. A kamara hallgat, csak a haditanács emlékezik meg elvétve a budai királyi palota, helyesebben a palotának indult építmény sorsáról. Még 1725 januárjában szóba kerül, hogy az ügyet a haditanács, a kamara és a magyar kancellária együttesen beszéljék meg. 1726 július 27-én a következő meghagyás megy Budára: »...darob zu sein, damit dasiges Schloss dermahleinst in vollkhomehen stand gesezt werde.« (HKR 1726. Reg. 572.) Erre Daun szeptemberben felküld egy tervvázlatot, de rá ismét hallgatás a felelet. Lényegében lezárja a III. Károly korabeli palotaépítés történetét a haditanács Buda várparancsnokához 1727 július 3-án intézett levelének protokolluma: »Approbatur, das zu aldasigen Schloss-bau vormahls beygeschaffte und seithero vorrathig verhandene holz zu denen dippelböden bey dem zeughaus daselbst appliciret werden wollen.« (HKR 1727. Reg. 765.)

Friss, új és ami a legfőbb, hathatós támogatásban részesült építkezés nyeri el a befejezetlen palotához fel nem használt anyagokat: mintegy szimbóluma ez az egész elhanyagolt palotaépítésnek. A várparancsnok szállása a Schweidler-féle házban volt, de mindig visszatér az a terv, hogy a palotában teremtsenek megfelelő lakást e célra, sőt a haditanács 1729 március 26-i leirata arra enged következtetni, hogy a palota mellett egy

külön lakóház emelésének gondolata is felmerült. 1730 novemberében *Jörger* várparancsnok így ír: »...annebst wäre höchst nöthig an den Ofnerischen Schlossbau die dachung zu verfertigen und könnte darinen eine wohnung für einen Commendanten füglichen erbauet... werden.« (HKR 1730. Exp. 2255.) Regal óta állandóan foglalkoznak ezzel a gondolattal és a mindenkori várparancsnok hathatós érvet igyekszik belőle kovácsolni, hiszen elsőrangú érdeke, hogy ezen a réven nagyszabású lakáshoz jusson. Ez a törekvés azonban a palota kiépítésével együtt meghiusult, az építmény befejezetlensége miatt soha meg nem valósult. Az 1733. esztendő sem hoz újat a befejezetlen építmény történetében. Szükségesnek látják sürgős reparálását, hogy a parancsnoki szállás benne elhelyezést nyerhessen. 1736 végén olvasunk ismét felőle a Hofkriegsrat egyik protokollumában, mely szerint tető alatt áll és a parlagon álló épületnek ismét új célú felhasználásával kísérleteznek. Felmerül ugyanis az a gondolat, hogy a katonai kórházat helyezték el benne, de az ismert okok miatt ebből sem lett semmi. »Schmettau General Feldzeugmeister berichtet, in was für einem ungesunden Situ das zu Ofen befündliche Soldathen Spittall liget, wie dann dessentwegen von seinem unterhabenden Regiment lauth anligender Specification in einem Jahr 100 Mann daraus verstorben, schlaget solchemnach das alda unter obtach stehende Schloss zu errichtung eines Spittalls...« (HKR 1736. Exp. 2432.) A kedvezőtlen csillagzat alatt is csak félig megszületett építmény azonban felemás állapotában semminő jelentősebb célra nem volt alkalmas. Szó esik még a palota restaurálásáról 1742-ben, amikor *Johann Matthey* mérnök-százados, aki annak idején Hölbling helyére került »Bauschreiber«-nek, felvételt készít a félbehagyott és igen rongált állapotban levő építményről. Ez a felvételi rajz megvan a bécsi Hofkammerarchiv-ban (Sammlung von Karten und Plänen: G. 33. VI.) és legalább későbbi pótlásául szolgál a munkálatok közben készített eredeti, de fel nem található tervrajzoknak.⁴²⁾ A felvételt magyarázó szöveg így hangzik:

»Explicatio. Über den Grund Ris und Profil von den Königlichen Schloss zu Ofen, wie es dermalen stehet:

lit. A. zeigt an, wie weidts das dach von No. 1. 2. 3. bis 4. eingefallen, desgleichen auch bey der facciata von No. 3. bis 4. zu ersehen.

Bey lit. B. C. D. und E. seind an den wieder Kerung, die Tram, mauerbänck, — schweller, stich, gesper und stullfaulen völich abgefault und zum einfallen geneicht, welche 3 theil auch sich starck gesetzt haben, wie bei den punctirden linien No. 5. 6. 7. bis 8. dan No. 9. 10. 11. und 12., letzlichen von No. 13. 14. 15. 16. 17. bis 18. die grösse sich zeichet, was abgedragen werden muss, umb die dach ziegel noch zu conservieren.

bey No. 19. seind die schiet mäuer oberhalb der erden $4\frac{1}{2}$ schu hoch aufgemauret, die übrigen schietmäuer No. 20. seindt nur auss den fundament bis ebner erten ausgemauret, in den übrigen theil No. 21. is noch keine schietmaur angedragen worden.«

Ez a felvétel az épület leghosszabb frontját $55\frac{1}{2}$, a Duna felé néző főfrontját $25\frac{1}{2}$ és törzsnégyzetének szélességét ennek megfelelően ugyancsak $25\frac{1}{2}$ ölnyinek mutatja. A hátranyúló hosszú szárny szélessége kb. 8 öl. A palota udvara megközelítően négyzet alakú volt: Matthey felvétele szélességét (a Dunával párhuzamos, tehát észak-déli irányú oldalait) $10\frac{1}{2}$, hosszát pedig 11 ölben rögzíti meg. A $115\cdot 5$ □-öl területű palotaudvar valóban nagyon szerény színben tünteti föl a magyar király fővárosi rezidenciáját. Az épület azonban sohasem lett azzá. A pénztelenség mellett korlátolt terjedelme, sajátos, további fejlesztésre és igazán művészi

kiképzésre alkalmatlan formája is útjában állottak nagyszabású kiépítésének. Matthey rajza még befejezetlen nyersségében is túlzottan egyszerű, sőt egyhangúan dísztelen építmény képét őrizte meg. Az idézett »Explicatio«-ból kitűnik, hogy még a földszint válaszfalai is csak az épület délnyugati sarkában voltak $4\frac{1}{2}$ láb magasságáig felhúzva, a hosszú szárnyban csak a föld színét érték el, azért nincs is rajtuk az ajtók nyílása feltüntetve. Az épület törzsnégyszögének többi része minden belső kiképzés híjával volt. Ezen törzsnégyszög északkeleti sarkán a tető beomlott, de a másik két sarkon és a keskeny szárnyba átmenő részen is beomlással fenyegetett úgy, hogy a cserepek megóvása érdekében tanácsosnak látszott az illető tetőrészek lehordása.

A falfront egyhangúságát a föld színétől mintegy fél méterig terjedő falkiugrás és a földszint és első emelet közötti élesen hangsúlyozott párkány élénkíti. Az ívelt kapuzaton még semmiféle díszítés sem látszik, a földszinten és második emeleten egyforma, az első emeleten azonban magasabb ablakok puritán egyszerűséggel egyenlő távolságban sorakoznak egymás mellé. Ezt a szabályszerűséget a Duna felé néző főfronton egy, az ellenkező hosszú fronton két és a keskeny szárnynak szintén a Duna felé eső oldalán egy ál-ablak közbeiktatásával óhajtotta megőrizni a tervező. Ez az épület a díszítő elemek hozzáadásával sem vesztette volna el szimplaságát. Házi kápolna is volt bele tervezve, amit teljes határozottsággal állíthatnánk akkor is, ha levéltári és nyomtatott források (a bécsi Hofkammerarchiv iratai, a »Neu aus seinem Stein-Hauffen wiederum aufwachsendes Ofen etc.« c. id. munka stb.) nem igazolnák, mert az Istennek szentelt hely elmaradhatatlan volt minden nevezetesebb középületben, így például még a fegyvertárban is.

Matthey rajzához sem fűződött azonban építkezés és a következő lépés 1745-ben is eredménytelen maradt, míg Grassalkovich Antal gróf kezdeményezése 1748-ban Mária Terézia palotájához vezet át. A III. Károly korabeli félbemaradt épület négyszögű főkomplexuma a Mária Terézia-féle palota délkeleti szárnyépületébe olvadt át, a hátranyúló keskeny szárnyat azonban lebontották.⁴³⁾ Ilyen módon a XVIII. század eleji palota és benne, mint láttuk, Mátyás, sőt esetleg Zsigmond építményeinek maradványai is átvezethetők a mai királyi palota délkeleti szárnyának a Dunára és a Szabeny Antal (Szarvas-) térre néző azon traktusába, mely a két lefutó bástyafal fölött emelkedik. Meg is találta Hauszmann Alajos a III. Károly korabeli épület törzsének alapépítményét a mai királyi palota építésénél, »...mert a [Mária Terézia-féle] palota több főfala a Zsigmond és Mátyás idejéből fenmaradt falazatra [épült], sőt, *mint a déli szárnynál találtuk, egy egész traktust régi és igen érdekesen boltozott pincére állítottak.*«⁴⁴⁾ Ez a déli szárnyon levő traktus azonos egyrészt a most tárgyalt építmény négyszögű törzskomplexumával, másrészt a mai palota jelzett részével: az összefüggés tehát egészen világos.

1749-ig állott az 1715-ben épülni kezdett, de még külsőleg sem egészen kiépült palota. A róla ismert látképek szerint a tetőfedés mégis csak hiánytalanul elkészült, bár ezeket a rajzokat általában kissé optimisztikusnak kell tartanunk. A *Bél Mátyás* »Notitia Hungariae novae historico-geographica« című munkájának 3. kötetében 1737-ben megjelent Mikoviny-féle metszet például olyan díszítő részleteket tüntet fel rajta, melyek Matthey mérnök felvételén ismeretlenek és általában az egész épületet olyan jó és befejezett állapotban mutatja be, amelynek levéltári adataink

épenséggel ellentmondanak. Mindebből arra szabad következtetni, hogy e látképek rajzolói esetleg *többet* láttak vagy helyesebben : többet *szerettek volna* látni a félbemaradt palotán (és más esetben más épületen), mint amennyit a szürke valóság mutatott és úgy se végezhetvén a rajzok kicsisége miatt részletesen minuciózus munkát, általánosságban kissé engedtek képzeletük csábításának és pótolták itt-ott a hiányokat — legalább rajzban.

Tudomásom és az előadottak szerint 1723-ban dolgoztak utoljára a palotán és pedig épen a tető javítását végezték. Attól kezdve változatlanul állt, de befejezetlensége ellenére is magára vonta a szemlélő figyelmét. Az idézett »Neu aus seinem Stein-Hauffen stb.« című munka szerzője kétszer is említést tesz róla 1733-ban : »...die obere Stadt... wegen... Zeug-Haus und Schloss-Bau sehr herrlich aussehe...« (7. l.) és »...ligt am End der Vestung oder Obern-Stadt gegen Mittag das unter weyland Herrn General, und Grafen von Regal eyfrig zu bauen angefangene, aber noch nicht ausgebaute Schloss...« (8. l.)

Ez volt és ez maradt a sorsa a III. Károly korabeli palotaépítésnek : a befejezetlenség, a félbenhagyottság. Talán ezzel függ össze, hogy az építkezés egyes mozzanatainak összeállításában is hézagok mutatkoznak, ami ismét elkerülhetlenné tette némely ponton eredményeim közlésének krónikaszerűségét, mert nem lehetett az adatokat mindig folyamatosan és szervesen összefüggő mozzanatok köré csoportosítani. Ilyen betöltetlen űr az eredeti térfelvételek, alaprajzok stb. hiánya. A palota tervezőjével és munkájával is csak egy személyhez fűzhető tervrajz felmerülése esetén foglalkozhatnánk behatóan és részletes pontossággal, hiszen a palota érdemleges mérnöki és művészi kivitelére sor nem is került. A palotának a nyers alakot, hogy úgy mondjuk : a körvonalakat Hölbling adta meg, amikor elválasztotta a fal-romok ráépítésre, illetve helyreállításra alkalmas komplexumától a teljességgel szétomlott falrészeket és így kijelölte az építendő palota alapjait és terjedelmét. Pratiira várt volna a belső architektonikus megoldás, általában a magasabb mérnöki munka. Hogy elkészítette a terveket és azok legalább részben elfogadásra találtak, azt a levéltári adatokból láttuk : sajnos, hogy tervei kivitelre nem kerülhettek.

Minél több pontra nem tudtam azonban kellő fényt deríteni, annál több alkalma nyílik a további kutatásnak a még homályban maradt problémák tisztázására és ez amellet, hogy kutatásaim némi adatokat szolgáltatnak fővárosunk, illetve annak egy nevezetes, ha ma már merőben újjá is alakult épülete történetéhez, talán igazolja munkámat.

Dr. Bánrévy György.

JEGYZETEK.

- 1) Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 136—137. l.
- 2) A budai királyi paloták a legrégebb időktől mai napig. Budapest, é. n.
- 3) A budai várpalota Mátyás király korában. Budapest, 1922. 11. l.
- 4) Mária Terézia budavári királyi palotájának tervező mestere. Budapest, 1928.
- 5) A budapesti központi városháza. Budapest, 1930.
- 6) Zaiger über die Vöstung und Wasser Stadt Anno 1696. Szfv. Levéltár, Budai kamarai telekkönyvek 5.
- 7) V. ö. Miller: Id. m. 66—67. l.
- 8) V. ö. Schoen A.: A budai Szent Anna-templom. Budapest, 1930. 48. és 242. l. U. o. közölve van a metszet két részlete is: 29. l. A bécsi Kriegsarchiv-ban levő eredeti, illetve a róla készült fényképmásolatok tiszta és világos képet adnak.
- 9) V. ö. Lux K.: Id. m. 8. és köv. l.
- 10) Közölve Lux K.: Id. m. III. mell.
- 11) V. ö. Károlyi Árpád: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Budapest, 1886. 208. és 387—388. l. »Ember ember ellen állt a magasban, beszakadt boltívek, tátongó üregek fölött, kő- és romhalmaz tetején.«
- 12) Közölve Némegy, J.: Die Belagerungen der Festung Ofen in den Jahren 1686 und 1849. Pest, 1853. Juvigny's Plan der Belagerung Ofen's 1686.
- 13) Rosenfeld térképe a bécsi Nationalbibliothek kéziratgyűjteményében: Leopoldus Franciscus von Rosenfeld: Ichnographiae et delineationes... omnium procliorum, castrorum etc. ... pro Hungaria contra Turcas recuperanda duce et auspice Eugenio principe Sabaudiensi a 12. Julii 1697 usque ad 27. Novembris 1698 cum explicatione germanica. Cod. 8612. A térképgyűjtemény első és második »Buech«-ja után a harmadik rész kezdete nincs jelölve, illetve annak címlapjául épen a kérdéses kézrajz szolgál: »Campementen Anno 1698 von 3. augusty bis 27. november.« E lap az egész codex 59. foliója. — A térkép alsó részébe beírta rajzolója: Marchs und Campementen. Kay [serliche] Hautb Armee in Hungarn. Letztere Compagny des Friten Schlus bey Carlowitz under Comando Ihro Hoch Firstl [ichen] Turchl [aucht] Princ Eugenio von Savoyen undertenig zusa [mmen] getragen von mir Leopold F [ranz] v [on] Rosenfelt.
- 14) V. ö. Schoen A.: A budapesti központi városháza. 116. l.
- 15) Szinte kíváncsoznak ide Miller szavai Mátyás palotájának fényéről: »... Palatium Regium... a Rege Mathia Corvino superbis aedificiis excultum, cubiculis auratis, multa insignium varietate distinctis exornatum...« Id. m. 34. l.
- 16) V. ö. Schoen A.: Id. m. 116. l.
- 17) V. ö. Fr. Langer id. térképe, vagy még inkább Matthey »Königlicher Ingenieur Hauptmann« 1730-as felvétele, vagy 1743-ból való »Plan der Königlichen Haupt Stadt und Vestung Ofen«-je a bécsi hadilevéltárban.
- 18) Ld: Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1715 febr. 21. V. ö. Kapossy J.: A magyarországi barokk európai helyzete. Magyar Művészet, VII. 1931. 1. sz. 12. l.
- 19) ... Was von 15. Novembris des abgeflossenen bis den 25. Januar des forthlaufenden Jahrs bey den ofnerischen festungs- und darmit vereinbarten Schlossbau fürgenohmen worden, haben Wir allerdings zu approbieren, hoffen uns auch das Jenige gestaden, was der Herr Feldmarschalleüthnant weithers alda fürzunehmen projectiret... HKR 1717 Reg. März 401/3.
- 20) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1718 szept. 19. (jul. 27.)
- 21) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1718 szept. 19.
- 22) V. ö. Schoen A.: Id. m. 116. l.
- 23) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1720 febr. 15.
- 24) 1712 ápr. 20-án ismerték el polgárlevelét; háza volt a várban. Ld: Matricula civium Budensium I. köt. és budai telekkönyvek Budapest Székesfőváros Levéltárában.
- 25) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1721 márc. 29. (1720 dec. 20.) és 1723 febr. 14. (1722 nov. 20.)
- 26) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1721 márc. 29.
- 27) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1721 márc. 29. (1720 dec. 20.) Ld: Levéltári anyag 1.
- 28) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 okt. 24.)
- 29) V. ö. Daun levele a haditanácsához nov. 21-éről. HKR 1722 Exp. Novem-ber. 214. Ld: Levéltári anyag 2.
- 30) Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 okt. 27.) Ld: Levéltári anyag 3.

³¹⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 okt. 30.)

³²⁾ Zenegg ebben a levelében kéri mellé egy segédi állás szervezését, hivatkozva különböző irányú munkáira és beteges állapotára. Havi 20 forinttal javadalmazná az új hivatalnokot, akinek tisztségére fiát ajánlja, őszintén bevallva, hogy eddig még nem tudta elhelyezni egyik kamarai hivatalnál, sem az azok alá rendelt kancelláriáknál. Fiának, mint öregsége vigaszának és támaszának csak a palota építésének idejére óhajtja biztosítani ezt az alkalmaztatást abban a reményben, hogy majd onnan az egyik kancelláriához kerül. Előterjesztését ezzel a mondattal végzi: »Quae laudabilis observatio aliunde centenis Exemplis docendum, quod emeritorum officialium Filii intuitu Parentum meritorum prae reliquis soleant accomodari, quod et ego spero.« Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 nov. 14.)

³³⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 nov. 23.)

³⁴⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1722 dec. 15.)

³⁵⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1723 jan. 29.)

³⁶⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1723 márc. 9.)

³⁷⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14. (1723 márc. 12.)

³⁸⁾ V. ö. id. »Neu Aus seinem Stein-Hauffen stb.« című m. 13. 1. és Miller : Id. m. 66., 83. és 141. 1.

³⁹⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 szept. 20. (szept. 18.)

⁴⁰⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 dec. 22. (okt. 5.)

⁴¹⁾ Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 dec. 22. (okt. 5.)

⁴²⁾ V. ö. Kaposy J.: Id. m. 169—170. 1.

⁴³⁾ Id.: Kaposy J.: Id. m. 169—170. és 173. 1.

⁴⁴⁾ Id. m. id. Közl. 237. 1.

LEVÉLTÁRI ANYAG.

1. *Zenegg György Kristóf budai kamarai felügyelő levele az udvari kamarához 1720 dec. 20.*

Hoch Löbliche Kayserliche Hoff Cammer. — Gnädig Hochgebiettende Herrn, Herrn etc. Aus mit kommdenen überschlag sub No. 1. gnädig zu ersehen sein würde, was annoch zu völliger ausbauung des zu Ofen beraiten mit allen haubt-mayren unter das dach gebrachten Schloss annoch betragen möchte, welcher überschlag etwas zu hoch angesetzt zu sein scheint, und umb etlich tausendt gulden geringer alles in sein vollkhomenen standt zu bringen mich getrauet, wan mier dieser Schlossbau, gleichwie die Cassarm unter meiner Direction gnädig anvertrauet wurde, und weillen vormahls durch Militarische gewald nur 6 Löbliche gespanschaftten, als Pest-Pilis und Szold, Neograd, Neüsoll, Hontens, Turocz und Stullweissenburg zu Concurririen gehalten worden, welche in 4 Jahren lauth beyligenden No. 2. bey 37.145 Gulden 4 Kreuzern effective beygetragen, hingegen sich dise Löblichen Comitatus beschweret befunden, dass sie allein zu solchen beytrag angehalten wurden, da doch zu den vöstungs bau Ofen, und der Königlichen Residenz das ganze Königreich schuldig sey mit der Roboth zu concurririen, mithin selbst durch ein an Ihro Kayserliche Mayestät gesteltes Memorial 20 gespanschaftten sambt denen Jazügern und Cumanern benenet, so mier untern 5. ten May des abgewichenen 1719. Jahrs von Ejner Hochlöblichen Kayserlichen Hoff Cammer umb meinen bericht und guttachten directe zu decretieret, und von mier solcher bericht untern 1. ten Juny gedachtes Jahrs gehorsamst erstattet, volgich, wie beygeschlossene Specification sub No. 3. klar an Tag leget, durch mich eine denen mier wohl bekchanten Löblichen Comitaten proportionierte anlaag an handen gegeben worden, welche oft gemelten Comitaten nit so schwehr ankomen, und also, als ein Perpetuus fundus continuo fließen könten, mit welchen fundo nit allein die Ofnerische fortification und Schloss, auch andere Militar gebeu successive in ihren perfecten Standt gesezet, sondern auch nachgehents bey andern in meinen mier allergnädigst anvertrauten Cameral District befindlichen vöstungen ein gleiches bewürkhet werden könte: worüber ein mintliche genuine Information auf gnädigen befelch ad Meliorem captum zu geben mich gehorsamst offeriere, und übrigens mich zu beharlichen hohen gnaden undterthänigst empfehle. Wienn, den 20. Decembris 1720. — Eüer Hochgeehrten Excellenz und Gnaden. Georg Christoph Zenegg, Königlich Hung. Cammer Rath undt Cameral Inspectoris zu Ofen, das Ofnerische Schloss und fortifications gebeu betreffend.

Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1721 márc. 29.

2. *Dawn budai várparancsnok levele a haditanácsához 1722 nov. 21.*

Hochlöblicher Kayserlicher HoffKriegs Rath, Durchleuchtigster Fürst. — Gnädigster, gnädig und Hochgeehrte Herren, Indeme ich mit dem Herrn Cameral

Inspectoren von Zenegg, wegen fortsetzung des alhiesigen schlossbaues mich dieser tagen unterredet, und selbigem dassjenige zu vernehmen gegeben, wass Hochfürstliche Durchlaucht Excellenz und Meine Hochgeehrte Herren in dero neulichen vom 21. ten Octobris wegen, von seithen des Commando zu führen habender direction über besagten bau an mich gnädig rescribirt, hatt derselbe, hierüber sich gantz befrembdet stellendt, soviel dagegen erwidert, dass dieses demjenigen nicht conform seye, wass Er dessentwegen von Seiner Instantz erhalten; und zweifele ich solchem nach keines weges, Er werde solches an seine Behörde hinauf berichtet haben.

Sonsten werde ich über dieses von Ihme Herrn Cameral Inspectore anheuth erindert, dass Er mit allernechsten an vorerwehnten Bau mit aussgrabung deren Kellern (alss worüber, als einer auch bey jetzigen wintherzeit thunlichen sach ich mit Ihme übereingekommen) den anfang werde können machen lassen . . .

Euer Durchlaucht Excellenz und Hochgeehrtester Herren unterthenigster gehorsambster H. J. von Daun m. p.

Ofen, den 21. Novembris 1722.

Bécs, Kriegsarchiv, Hofkriegsrat Exp. 1722 Nov. 214.

3. *Zenegg levele a magyar kamarához 1722 okt. 27.*

Excelsa Caesareo-Regia Hungarica Camera etc. Salutem etc. In conformitate nuperae meae humillimae informationis die 24. excurrentis datae volebam tectum Castri hujatis pro posse reparari, conservandaque conservari curare, sed heri Excellentissimus Dominus Commendans unum Leütenantium ad me mittens mihi dici curavit, quod ab Excelso Aulae Bellico Consilio in mandatis habeat, quatenus Ipse directionem continuandi aedificii Arcis hujus et mecum se solummodo correspondentem habeat, uti ante aliquot Annos cum Excellentissimo Domino Generali Regal observatum erat et ideo Castrum obserari fecit, nec fabrum lignarium, quem pro reparando et conservando tecto constituebam, uti mihi faber lignarius retulit, admisit; Cum autem vigore benigni Caesareo-Regii mihi gratiose pro humillima observantia communicati Mandati directio continuandi laboris hujus mihi clementissime concredita videtur, nec ego sub praepotenti directione Militari oeconomicam industriam monstrare possem, uti cum aedificio Casarmarum feci, ubi de projectata Summa ultra Ter Mille florenos aerario Regio lucri retinui et licet Casarmae pure Militares erant, Nihilominus Dominus Commendans se non immiscuisse scitur, eo minus in Arcensis aedificii continuatione contravenire, vel aliquam directionem praetendere posset, cum tale cum fortificatione nullam cointelligentiam habeat, sed unum purum Camerale aedificium et Regia residentia sit, adeoque per Cameralem directionem oeconomice tractandum, quam laxae autem in praeteritis Annis Militariter cum aedificio Castri hujus Regalis oeconomisatum et libere cum fundo ad hocce aedificium destinato dispositum fuerit, eatenus saepius humillime datae Informationes testabuntur, quae forte causarunt, quod Sua Sacratissima Majestas directionem mihi soli nunc clementissime imponere dignata sit. De reliquo in nupero demisse accluso Projecto, sive specificatione desideratorum adhuc sumptuum ad Castrum hocce Budense in perfectum statum reponendum, unus appendix antiquorum Debitorum est videndus, ubi Murariorum Magister Höbling 600 florenos, Dominus de Salgar 487 florenos 30 cruciferos et Architectus de Prati 750 florenos praetendunt; cum autem ista salaria solummodo ad remonstrationem Domini Commendantis ab Excelso Aulae Bellico Consilio sint admissa et non Cameraliter, minus a Sua Sacratissima Majestate meo scire applacidata, itaque penes Suae Sacratissimae Majestatis benignam ac Excelsae Camerae Aulicae gratiosam resolutionem stabit, an similia exsolvi curare velint, dum aliunde Dominus de Salgar et Architectus de Prati Cameraliter salariati sint et fuerint; videndo itaque Excellentissimi Domini Commendantis praepeditiones nihil facere valeo, donec hocce obstaculum tollatur, sic praestolari cogor, quale remedium sequatur etc. Budae, 27. Octobris 1722. Excelsi Cameralis Consilii Servus humillimus Georgius Christophorus Zennegh.

Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14.

4. *A magyarországi ügyekben kirendelt udvari kamarai főbizottság referátuma Zenegg kamarai felügyelő 1722 dec. 15-i és a magyar kamara ehhez fűzött jelentésére.*

Opinio. — All die weillen dieser in Hungaricis angeordneten Cameral-haubt-Commission von anfangs berührten haubt-gebau und reparation des Ofner Schlosses nichts anders bekand ist, als was die obangezogene Kayserliche allernädigste resolution enthaltet: So hat man Euer Excellenz gnädigen befund: ob dieselben aus der

Sach mit dem Löblichen Kayserlichen Hoff Kriegs Rath sich mündlich zu vernehmen, oder aber an denselben ein Schriftliches Insinuatium zu erlassen, gnädig belieben möchten?, hiemit allein gehorsamblich anheim stellen, derowegen auch die mit denen über sothanes gebäu formirten überschlägen von mehr widerholter Königlich Hungarischer Cammer eingelangte berichte C. et D. dero hohen Disposition submittiren wollen. Johann Jacob Graf von Löwenburg.

Bécs, Hofkammerarchiv, Hung. 1723 febr. 14.

5. *Buda városának tiltakozó jegyzéke a haditanács második felszólítására.*

Ihro Excellenz Hohgebohrner Reichs Graff! Gnädig-Hohgebüthender Herr, Herr General Feld zeugmeister! — Aus dem an Eüer Excellenz erlassenen und uns von deroselben zweymahl abzulesen erlaubten Hoff Kriegs Rätlichen Rescripto haben wir wieder alles vermuthen deutlich genug ersehen müssen, welche gestalten die mainung Einiger titulierten Herren Rätthe der Hohlöblichen Kayserlichen Hoff Cammer dahin aus zihle, dass die Stadt Ofen zu ausbauung des allhiesigen Königlichen Schlosses solte angehalten werden, theills weillen der Stadt so ansehentliche proventus signanter das grundbuch, bruckengefähl, hausenfang und mehr andere übergeben worden, die ohne deme, wie es anscheine, sehr übel administriret würden, theills aber, weillen sie Stadt von der ausbauung das beneficium zu genüssen hätte, da selbe andurch von dem quartiers last befreyet wurde :

Worüber wür Eüer Excellenz nach dero gnädigen verlangen unsere höhst nöthige gegen remonstration folgendermassen jedoch mit austrücklichen vorbehalt, all das jenige, so wür entweder allhier gar nicht, oder nicht genugsamb berühren, konffthighin weithers zu erklären, gehorsambst abstatten wollen :

[1.] Erstens, dass wie wür, als getreüeste unterthanen und vasallen Seiner Kayserlichen und Königlichen Mayestät uns niemahlen gescheüet, dem allerhöchsten Herren dienst und zum besten des allerdurchläuchtigsten Ertz Hauses von Österreich gut und bluth forderist in der lezteren landsverderblichen unruhe mit freüden zu sacrificiren, auch dieser eyffer in unseren hertzen zu keiner zeit erlöschen wird, also nicht minder begierig wären, nicht nur allein das Schloss pro decore totius Regni aus seinen alten rudibus in den vorigen, ja noch weith herrlicheren stand zu erheben, sondern auch zu contribuiren, dass die rings herumb befindliche vestungen wercker in eine solche defension gesetzt wurden, damit wür so wohl, als unsere nachkömblinge wieder allen feindlichen anfahl uns einer recht sicheren permansion erfreüen und der getreüe Adel des landes seine gewisse Zuflucht finden könnte, vor allem aber, dass durch conservation Ofen gantz Hungarn und die werthe Christenheüt nimmermehr in solche gefahr gerathen möchten, wie gar bald nach unglücklichen verlust dieser vormahls berühmten haubt Stadt die traurige erfahrung gegeben hat. Nichts desto weniger

[2.] Andertens je grösser der eyffer ist, dem Publico zu dienen, je mehr finden wir uns bemüssiget, die schwachheit und unzulänglichkeit unserer kräften zu bekennen, Eüer Excellenz wissen es haubtsächlich und aus denen unsrigen erinderen sich zerschiedene noch sehr wohl, wie villes gleich anfangs und so forth successive das Kayserliche aerarium, ingleichen die löblichen gespanschaften Pesth, Pilis, Solth, Stuhlweissenburg, Honth, Novigrad, Neüsohl und Thurocz titulo laborum gratuitum beygetragen und doch ist mit allem diesem ein mehrers nicht ausgerichtet, als die Hauptmaüren mit dem dach, folgsamb das *opus ichnographicum* in die Höhe gebracht, davon aber bald wiederumben dis und jenes deterioriret worden, nachdeme der succursus ab aerario ausgebliben und die gespanschaften Eine nach der anderen diesem oneri extraordinario sich entzogen, bis endlichen Eüer Excellenz durch ohnmüdete und kräftige vorstellungen die sach so weith gebracht, dass abermahlen Pesth, Pilis, Solth und Novigrad das ihrige nach maas deren bey dem land eingerichteten Porten zu erwehnten Schlossbau praestiren müssen; zu mahlen aber jetzt gehorsambst deducirter massen alle bishero angewendete considerable unkösten bey weithem nicht zu länglich gewesen, ein so kostbahres werck zu vollenden die gegenwärtige labores gratuiti auch umb so weniger erklecklich seind, als die etliche gespanschaften die fuhren und handlanger in natura und nicht mehr, wie vorhin in bahrem geld herbeyschaffen, hingegen das Kayserliche aerarium, wohin so viller Königreich und länder einkünfften zu samben fliesen, weegen beklembigkeit des gelds den weitheren vorschuss recusiret und das gantze Königreich zu einer universal repartition, wo in particulari das aggravium fast keiner empfindete, sich nicht einverstehen will, als stellen wür Eüer Excellenz hoherläuchter ermessigung anheimb,

wie Eine Eintzige Stadt, gesetzt auch, dass die proventus, auf welche das absehen gerichtet zu seyn scheint, in der thatt also bestünden, wie etwan ville sich darüber gantz ohngegründete idaeas formiren, derley gebäude auf sich nehmen könne, oder ihre ohne das Peculium auf einmahl zu ruiniren, aufgebürdet werden möge, welches in völligen wohnbahren stand mit aller zugehör zu bringen, nicht vill weniger, als das alterum tantum dessen erforderen dörfte, so es schon bishero gekostet hat? Umb aber

[3.] Drittens von denen Stadt proventibus (auf die gleich hieoben angemercktermassen der conto gemacht zu seyn scheint) etwas zu melden, so widersprechen wir mit allem respect, nach erhaltenen jure Postliminii von der Hohlöblichen Hoffcammer etwas anderes empfangen zu haben, als was andere Städte und Domini terrestres titulo proventuum Dominalium ebenfahls haben und genüssen, oder zu haben und zu genüssen berechtiget sind: exempli causa will man sagen, das grundbuch seye bey uns alle jahr erträglich, so nehmen andere das jus montanum, oder berg Recht, welches mit jenem eines ist, nur dass das werck sub alio nomine gleich im anfang nach den Österreicherischen Fus eingerichtet worden; der Fischfang gebühret per se einem jeden in denen wässern seines grounds, doch wird sich keiner rühmben können, dass er einen Hausen gesehen, der auf Ofnerischer seithen wäre gefangen worden und dass auch die maiste übrige fische von entlegenen orthen hiehero gebracht werden, ist Eier Excellenz ohne unsere erzehlung gnädig bekandt; redet man von der einen halbscheid deren bruckgefähen (dan die andere hat Pesth einzunehmen, weillen die bruck selbst beeden Städten gemeinschaftlich ist), so ist abermahlen gewis, dass Einem jeden Domino terrestri das Recht zustehet, intra limites sui territorii et sub certa distantia einen trajectum, oder überfahrt aufzurichten und das gewöhnliche naulum von denen überführenden ohnprivilegirten leüthen und sachen abzunehmen; und also forth von der pflaster mauth, braühaüsern (die zwahr die Stadt erst ex post per propriam oeconomiam errichtet), folgsamb von allen übrigen proventibus Dominalibus, so ville und nahmbhaffte deren auch wären, zu argumentiren. Nebst deme werden derley proventus, die ad rationem communitatis durch die Städte selbst administrirt werden, keinem oneri publico unterworfen, sondern, wie in modo conscriptionis de anno 1719 in conformität der in vorlezterer Diaeta ausgearbeitheten und von Ihro Kayserlichen Mayestät allergnädigst approbirten idaeae, §. 14.-to [Paragrapho 14.] gemeldet wird, aus der conscription völlig ausgelassen und bloss allein pro necessitatibus intrinsicis, oder zu bestreitung deren bey jeder communität vorfahrenden innerlichen nothwendigkeiten vorbehalten, welche nothwendigkeiten an ordinari- und extraordinari ausgaaben allhier layder so hoh sich belaufen, dass mit ende des jahrs wenig, oder gar kein überschuss erscheinet, ja wohl öftters die ausgaab den empfang übersteiget, wie es die rechnungen voriger jahren vor augen geleet und hier specificie zu berühren vill zu weithläuffig wäre: immittels betrachte man nur kürztlich, was die conservation beeder wasser künsten erfordere, wie vill die besoldungen absorbiren, was die auszügler hinweck nehmen, wie vill gemeiner Stadt gebäude kosten, forderist jetzo nach der traurigen feiers brunst, wo das Rath haus gantzlich von neuem erbauet werden muss? man rechne die capitalien, welche die Stadt jährlich zu verzinsen hat, man reflectire auf die öfftere concursus Regni, wie hoh die diurna ablegatorum angeschwollen und was pro taxa diaetali würcklich abgeführt worden? und es wird sich hieraus allein, ohne auf mehrere particularia zu kommen, die wahrheit dessen, dass mit ende des jahrs wenig, oder gar kein überschuss erscheine, von selbst geben: wann nun das eingehende quantum militare mit dick berührten proventibus intrinsicis keine connexion hat, sondern dahin entrichtet werden muss, wo es hin destiniret ist, die proventus hingegen obenberührtermassen zu bestreitung deren vorfahrenden innerlichen nothwendigkeiten reserviret und gewidmet sind, auch mit harter mühe zu diesem ende erklecklich erfunden werden, so entstehet die billige frag, woher wir dan zu ausbauung des Schlosses, gesetzt die Stadt wolte, oder müste, den fundum hernehmen solten? Sonsten auch

[4.] Vierdtens ohngeachtet wir das jus Postliminii (deme, wie das allergnädigste privilegium in terminis enthaltet, die perceptio proventuum Dominalium ohne deme einverleibet oder besser zu sagen, mit selbem eines ist) mit 8600 Gulden baaren gelds redimiret, einfolglichen titulo sat oneroso an uns gebracht, so haben wir dennoch zu bezeügung unsereres (!) allerunterthänigsten eöffers zu dem allerhöchsten herren dienst gleich damahlen die conservation beeder aquaeductuum, sobald solche die hohlöbliche Hoffcammer der Stadt in statu perfecto übergeben wurde, nachgehends aber, da die wasser ingenieurs nach angewendeten grossen geld Summen mit ihrem opere hydrau-

lico gleichwohlen unglücklich gewesen, auch so gar die völlige neue einrichtung in dem Jahr 1711 über uns genohmben und Gott seye die ehr! mit erwünschtem success vollendet. Worgegen man uns zwahr lauth allergnädigster Kayserlicher resolution de dato . . . einige neue beneficia accordiret, als die Moschen in der Wasser Stadt zur dasigen Pfahrrkirchen, zu eben solchem ende hieroben die alte Kirch sambt dem bayerischen Proviant Haus, die übergab deren juden, nicht minder den wasser thurn hinter der haubtwacht; wie aber alles dieses zur würcklichkeit gekommen? davon ist jederman informiret: leben also der unterthänigsten hoffnung, die Hohe Instantien werden hieraus sonnen klarh ersehen, dass Ofen in recognitionem deren überkommenen proventen ex superabundanti bereiths so vill gethan, als fast nur möglich gewesen ist: dan wan wir auch nicht anführen, was die aquaeductus gekostet, so seind die einzige wasser fuhren für die löbliche Militz durch 3 bis 4 Jahr in das geld so hoh gestigen, dass wir es noch dato empfinden und villeicht noch länger weegen deren abzuführen habenden interesse[n] empfinden werden, zu geschweigen von conservation ermeldter aquae ductuum, die qua onus perpetuum bey der Stadt haftet und von denen proventibus bestritten wird. Ob aber

[5.] Fünfftens mit ersagten proventibus übel, oder doch nicht zum besten gewirthschafftet worden, ein solches dependiret von höheren ausspruch: gesezt aber, dass deme also wäre, so wird der Magistrat darüber sich zu verantworten wissen und folgete unseres wenigen dafür haltens nicht daraus, das man die sambentliche Communität destweegen mit einem so grossen, bis dato in dem Königreich Hungarn nirgends practicirten onere extraordinario belegen und den nervum benehmben solte, die eigene erogationes intrinsecas bestreithen zu können, bey dessen cessirung, wie schon oben angemercket, das Peculium nothwendiger weis zu grund gehen müste, welches doch seithero 38 jahren aus dem damahligen stein hauffen sich solcher gestalten erhollet, dass nunmehr Ofen nach Debreczin, Ödenburg und Prespurg unter denen Königlichen frey Städten in den portions am meisten contribuiret. Das endlichen

[6.] Sechstens das beneficium der ausbauung die Stadt zu genüssen haben und von dem personal quartiers last befreyet werden solte, ein solches lasset sich zwahr hoffen, wan wir aber den 65. articul letzterer Diaetae ansehen, welcher in medio also lauthet: in quantum nihilominus ex ejusmodi Civitatibus praesidiarium militem in medio sui domibusque illocatum haberent, in tantum tales duplici actualitatis onere gravari quidem nequire, sed nec Comitatus ad talium praesidiariorum onera subeunda adigi posse, so können wir das argumentum a contrario nehmende keinen anderen schluss machen, als dass so bald die gesambte löbliche Militz in dem schloss seyn und die burgerschaft in ihren häusern kein quartier haben, mithin ratio Duplicis actualitatis cessiren wird, man uns gar bald andere mannschaft auf den hals schieben werde, wie dann aus eben diesem principio die Wasserstatt, Neüstift und Tabann mit 3 compagnien von Eüer Excellenz eigenen löblichen Regimente einquartieret worden, weilten nemblich sonsten Selbige Burger de ordinario kein personal quartier gehabt haben, obschon die gute Leüthe zu denen herobigen überhaufften quartieren das Ihrige an geld beytragen und also keine vollständige immunitation geniessen; was auch unsere in verbis Articuli fundirte praesumption noch mehres stärckhet, ist ienes, das von seithen des Königreichs in mehr angezogenem articul 65. die beede Statt Ofen und Pest, signanter benennet waren: übrigens gleich wie Eüer Excellenz aus gegenwärtiger Deduction unsere meinung gnädig werden abgenommen haben, dass nemblich wir das zugemuthete onus wegen ausbauung des schlosses mit unterthänigsten respect depreciren, Also getrösten uns, dass dieselbe durch dero vorstellungen gleichfahls dahin concurriren werden, damit die arme Statt, nachdeme Sie Krieg, rebellion, Pestilenz, theürung und erst kürztlich den grausamben feürsschaden erlitten, vielmehr auf diese oder jene weis consoliret, als mit einem Neuen, die kräften weith übersteigenden aggravio [NB ziegl Offen] wider die alte regul, quod afflictis non sit addenda afflictio, belästiget werdte und die hohe Instantien sich mit deme begnügen, dass wir nicht nur allein beede aquaeductus a potiori zum genuss der löblichen Militz von denen proventibus in stand gerichtet und in perpetuum unterhalten, sondern auch den ziegl Ofen zum schloss und vestungs bau auf die in denen Regalischen reversalibus enthaltene arth überlassen, mit welchem so gar zum nachtheill der burgerschaft bishero zimlicher nutzen verschaffet worden, zu gnadig[er] gewöhr dessen.....

Budapest Székesőváros Levéltára, Budai lajstromozatlan iratok.

6. A bécsi hadilevéltár feldolgozott Hofkriegsrat-protokollumai. A dőlt szedés a szöveg közt idézett protokollumokat jelzi.

EXPEDIT.

1714. 1153. dec. 215., 1178. dec. 375.
1715. 136. febr. 120., 239. márc. 38.,
241. márc. 43., 418. ápr. 430., 510. máj.
393., 610. jún. 401., 725. júl. 350., 730.
júl. 384., 754. júl. 538., 1198. nov. 119.,
1229. nov. 299.
1716. 231. febr. 427.
1717. 52. jan. 37., 58. jan. 77., 1637.
nov. 363.
1718. 762. máj. 153., 848. máj. 472.,
935. jún. 11., 1432. szept. 61., 1569.
okt. 26., 1833. nov. 355., 1962. dec. 241.
1719. 261. febr. 201., 401. márc. 124.,
498. márc. 420., 705. ápr. 441., 837. máj.
266., 893. máj. 431.
1720. 271. febr. 120., 1903. dec. 18.,
1910. dec. 38.
1721. 142. jan. 390., 214. febr. 34.,
509. ápr. 41., 573. ápr. 266., 771. máj.
345., 1506. okt. 217.
1722. 123. jan. 415., 455. ápr. 179.,
1075. aug. 223., 1362. okt. 30.
1723. 89. jan. 377., 260. márc. 169.
1724. 108. jan. 355., 1241. okt. 159.,
1269. okt. 180., 1352. nov. 58., 1391. nov.
258.
1725. 94. jan. 388.
1730. 2255. nov. 270.
1733. 895. jún. 3.
1736. 2432. dec. 214.

REGISTRATUR.

1714. 1183. nov. 10. 174., 1287. dec. 8. 140.
1304. dec. 12. 191.
1715. 236. febr. 16. 202., 313. febr.
27. 477., 357. márc. 9. 121., 451. ápr. 3.
24., 616. máj. 15. 185., 771. jún. 19. 295.,
958. júl. 6. 127., 988. júl. 13. 245.,
1505. okt. 30. 542.
1716. 315. márc. 11. 169., 1576. nov.
21. 260.
1717. 35. jan. 9. 125., 406. márc. 17.
401/3.
1718. 378. ápr. 6. 121., 569. jún. 8. 93.,
587. jún. 15. 185., 588. jún. 15. 190.,
928. szept. 14. 256., 989. okt. 1. 7.,
1091. okt. 22. 339.
1719. 111. jan. 25. 389., 293. márc. 15.
304., 521. máj. 17. 278., 565. máj. 31.
467., 647. jún. 17. 292.
1721. 449. máj. 28. 396., 787. aug. 27.
386., 934. okt. 1. 4.
1722. 64. jan. 20. 258.
1723. 45. jan. 16. 159., 169. febr. 17.
189., 218. márc. 6. 59., 1242. dec. 31. 384.
1724. 90. jan. 22. 283., 735. jún. 18.
258., 830. júl. 15. 239., 1124. szept. 23.
335., 1184. okt. 7. 101., 1229. okt. 18. 283.
1726. 572. júl. 27. 469.
1727. 765. júl. 3. 74.
1729. 385. márc. 26. (?).